

SADRŽAJ

Prijevod	
LUÍS VAZ DE CAMÕES	Luzitanci, pjevanja II. i III. (prejev: M. Tomasović)..... 1
Poezija	
NIKICA KRAJINA	Pjesme..... 87
DANIJEL ŽUPANČIĆ	Pjesme 102
Proza	
ANA HORVAT	Tri priče 110
Studije, rasprave, eseji	
KREŠIMIR ČVRLJAK	Nosivi biljezi Marunove arheologije u optici Stjepana Gunjače 124
JOSIP LISAC	Dalibor Brozović i hrvatski književni povjesničari 157
Prikazi, recenzije, osvrti	
FANI CELIO CEGA	Stanko Piplović, <i>Visoko školstvo i studij arhitekture u Dalmaciji za francuske uprave / L'enseignement supérieur et les études d'architecture en Dalmatie sous l'administration française</i> 164
In memoriam	
JAKŠA FIAMENGO	Koralj se vratio moru 167
RADOSLAV BUŽANČIĆ	Speculum virtutis pro Vesna Parun 169
* * *	Kronika Književnog kruga Split 171

Uređuju

JOSIP BELAMARIĆ, HRVOJE ČULIĆ, IGOR FISKOVIĆ,
BRATISLAV LUČIN, PETAR OPAČIĆ

Izdavač: Književni krug Split — Uredništvo i uprava: Ispod ure 3/I, 21000 Split — p. p. 567 — Telefoni: 361-081, 344-711, 360-102 — Internet stranica: www.knjizevni-krug.hr — E-mail: knjizevni-krug-split@st.t-com.hr — Odgovorni urednik: Petar Opačić — Uredništvo prima ponedjeljkom i četvrtkom od 9 do 11 sati — Godišnja pretplata 80 kn (za ustanove 160 kn), za inozemstvo \$ 50, odnosno odgovarajuća protuvrijednost u drugoj valuti — Cijena pojedinačnom broju 11, dvobroju 22, trobroju 33 kn. U cijenu je uračunat PDV — Žiro račun kod Zagrebačke banke 2360000-1101462559 — Devizni račun kod HVB Splitske banke d.d. Split HR2223300031100108802 — Rukopisi se ne vraćaju — Dizajn: Neven Segvić (1953) — Redizajn: Boris Ljubčić (1993) — Računalni slog: Književni krug Split — Tisak: Tiskara »Dalmacija-papir« Split
Sukladno Zakonu o medijima (Narodne novine 59/04.) izjavljujemo da su tijekom 2010. godine tiskana 4 trobroja časopisa *Mogućnosti* (1-3, 4-6, 7-9 i 10-12) svaki u nakladi od 700 primjeraka.

LUZITANCI

(II., III.)

Luís Vaz de Camões

PJEVANJE DRUGO (II.)

1.

Već bješe doba planeta kad sjajna,
vrijeme se dana prema kojoj luči,
stiže gdje točka žuđena joj skrajna,
ljudima neba svjetlost skrivajući,
jur bog je Noći otvarao tajna
polako vrata morskoj si u kući,
prijetvorni tada doplove došljaci
k brodovlju koje jedva sidra baci.

2.

Od njih pak jedan, kom ovlasti dane
za smrtonosnu zamku, ovo veli:
»Što sjekao si, hrabri Kapetane,
Neptuna carstvo na stazama smjelim,
saznav' da dođe u naše pak strane,
Kralj otoka nam, jako se veseli
upoznat' tebe, i ugostit' kani,
te dati pomoć u piću i hrani.

3.

A buduć' da je nestrpljiv i željan
vidjeti tebe kao slavno ime,
da kreneš, moli, poput prijatelja,
u luku smjesta brodovljem sa svime,
jer put ti bio trudan, pogibeljan,
Kralj poručuje, čuj pozorno ti me:
na kopnu možeš okrijepiti ljude,
jer naravno je da to oni žude.

4.

Do takvih stvari ako stalo ti je,
što proizvodi zlatnog su Levanta,
kô cimet, klinčac, razne mirodije
napitci moćni, nakit od briljanta,
rubin ili jošće blistavije
stvari kê su od čistog dijamanta
slobodno uzet' kao dar izvoli
i svoje želje potpuno utoli.«

5.

Kapetan na to poklisaru reče
kako mu poziv kraljev vrlo godi,
dok sunce skrito, u moru al' neće
u luku plovit' njegovu pak brodi;
čim sunce vode obasja, tad kreće
bez straha da se pogibelj ne zgodi.
Rado će odzvat' na poziv se Kralja,
gospáru takvom bit' da haran valja.

6.

Je l' kod njih, pita Gama lakovjeran,
kršćani žive, kako rek'o mu je
peljar; bez zbrke, glasnik, tobož' smjeran,
većina, reče, Isukrsta štuje.
Kapetan tada svaku sumnju tjera,
u tili časak oprez odbacuje;
štoviše, sve to za istinu prima,
vjerujuć' ljudim' pokvarenim, zlima.

7.

U posadi je imao međutim
kažnjene neke zbog vladanja kriva,
što pogibli se mogu izvrgnuti
kad slučaj sličan tako sumnjiv biva,
stog' najvještiju dvojicu uputi
Maura motrit' huda, prevrtljiva,
nać' poglavito kršćane u gradu
na tu da prvo zadaću se dadu.

8.

Po njima Kralju poslao je dare
dobru mu volju želeć' izraziti,
iskrenu, blagu, i duh neiskvaren
(prem' suprotno su ćutjeli u biti).
Cilj himben misleć' da joj je ostvaren,
napusti družba lađe, natrag híti.
Na kopnu s lažnim veseljem na licu
primili lijepo ovu su dvojicu.

9.

Kad Kralju dare izručili biše
i Gamino mu prenijev počítanje,
obilazeći oni zamijetiše
od onog što su iskali pak manje;
Mauri pomnom u oprezu skriše
u potpunosti pravo grada stanje,
jer gdjeno zloća caruje kod ljudi,
to predmnijeva se i u tuđoj grúdi.

10.

Taj kom sved' lice mlađahnoj u boji,
od dviju rođen majki, sad se bavi
ponovno spletkom, potonuće kroji,
svih uništenje luzitanskih plávi,
u jednom gradskom boravištu stoji
s izgledom ljudskim redovnika, pravi
kô da je kršćen, žurno pače čini
raskošan oltar, te pobožnost hini.

11.

A slika sred je žrtvenika toga:
 Duh Sveti na njoj; bijela golubica
 feniksa povrh lebdeć' jedinoga,
 prečista blaga Marija Djevica;
 sva nakrivljena, zgrčena i stroga
 narisana su Apostola lica,
 jezici čiji od plamena gore,
 pa oni raznim jezicima zборе.

12.

Tu dovedena oba su drugara,
 himbeni gdjeno Bakh je boravio,
 koljena ispred prignuvši oltara,
 o Bogu misle, što svijet drži cio.
 S Pankaje miris pali da izgara
 Tionej, tim ih obmanuti htio.
 Na kraju svega što li drugo reći,
 neg' bog da lažni pred istinskim kleči?

13.

Noć prespavali u tomu su stanu,
 ljubezno s njima postupali gdjeno,
 dva kršćanina, ne sluteć' obmanu
 ni svetogrđe tude počinjeno.
 Al' čme rana zraka sunca granu
 i odmah s njome kada istim trenom
 obzorja povrh sav se zarumeni
 ljubičast obraz Titonovoj ženi.

14.

Mauri s kopna vrata se, opeta
 s pozivom k luci, da, po Kralja želji,
 krenu i uz njih, što posla Kapetan,
 glasnici, kako rade prijatelji;
 Gama da ništ' mu, uvjeren, ne smeta
 i ne prijete više kakve pogibelji,
 o kršćanima na kopnu čuv' vijesti,
 kroz prolaz tijesan htje plâvi uvèsti.

15.

Odaslanika dvojica mu veli,
misnika oltar da vidješe, pače,
u boravištu kako noć provèli
kad mrklom noći zrak postao smračen,
da su u Kralja i ljudi mu sreli
tek prijateljstvo, nikakve nedaće,
pa valja sumnju odagnati svaku
po jasnom sudeć' gostoljublja znaku.

16.

Zbog toga Gama s drugarima svojim
Maure stigle čista srca prima;
velika duša uopće ne dvoji
u iskrenost tu iskazanu svima.
Na lađi brojna huda čeljad stoji
okruživši joj strane čunovima.
Radosno došla posve uvjerena
da lagano će dokopat' se plijena.

17.

Na kopnu dotle priprave se rade
streljivo kupi i oružje svako,
da kada vide, srnu u napade
(nenadno, hitro sa silom si jakom)
u luci sidrit' brodovlje se stade,
da vjerolomni, mnu, strt' će ga lako,
sve Luzitance uništiti i Gamu
iz Mozambika osvetiti zla mu.

18.

Kukasta sidra već su istezali
uobičajenu uz mornarsku buku,
pramčana jedra tek su vjetru dali
kroz tjesnac ploveć', označen, u luku,
Ericina pak vidjela to, ali
na stranu stala hrabrenomu puku
u kakvu znajuć' klopku uč' će lađe,
u hip na more poput strijele sađe.

19.

Naredi bijelih Nereidâ zboru,
 da s boštivima se skupe modrikastim,
 jer kako rodi slanom se u moru,
 svi podanici njene bjehu vlasti.
 Zbog čega siđe kazna u svom zboru,
 te odmah s njima uputi se spasti
 brodovlje, spriječit' da ne može proći
 tamo gdje će mu zavazda kraj doći.

20.

U vêljoj žurbi jure iz dubinâ,
 podigle repom srebrne su pjene,
 veća je neg' joj inače brzina,
 kôm Kloto siječe vale probuđene;
 poskače Nize, baca se Nerina,
 biba se more od žestine njene,
 nemirne vode putove si tijesne
 otpiru videć' Nereide bijesne.

21.

Na leđa sjednuv' nekom vodenjaku,
 Diona lijepa sa žarom dohodi,
 što snosi sladak teg, ne čuti tlaku
 u takvoj jerbo on zadaći godi;
 brodovlja ratnog već su na domaku,
 bura ga jedra razapev' mu vodi;
 tad razdvojile u hip su se jedan,
 opkoliv' lađe, koje plove sprijeda.

22.

Božica i s njom družbenicâ četa
 Kapetana se pramcu okrenuše
 ispred mu stavši; spram tvrdog drveta
 grudima nježnim. Zaman vjetar puše
 u jedra lađe širom razapeta,
 ipak je nazad one pogurnuše.
 Oko nje ine dižu je i vuku
 u protivnika da ne uđe luku.

23.

Kako je vidjet' brižne, marne mrave
pod teret teški upregnuli što se
prot' zime, mraza da si zaklon sprave
gdjeno ga snagâ na izmaku nose,
nesluženom mu jakošću prkose,
te uporno se pri tom trude, gnjave,
tako se nimfe trse odalečit'
brod i smrt puka luzitanskog spriječit'.

24.

Naporu njinu plâv ne odolijeva,
natrag se vraća, jedra kuša silom
posada skrenut' kipeći od gnjeva,
a na sve strane upravlja kormilo
vješt mornar, dokle ispried drijeva,
što sve je više uzdrmano bilo,
ne smotri blizu hrid iz mora stršit',
o koju mogu razbit' se i skršit'.

25.

Krici se grozni čuli nadaleko
pri manovrama surovih mornara,
Mauri tom su začuđeni drekom,
kao da bitka strahovita hara,
ne znajuć' pravi uzrok gnjevu prijekom,
ni što poduzet', kako im prijevara
otkrita mniju, zaplašeni stoga
da kazna, strijepe, stići će ih stroga.

26.

Hitaju naglo brodicama malim,
s kojima hitro pristigli su amo,
skačući drugi u vodu su pali,
pa vraćaju se plivajući tamo.
Skokovima su more uzbukali,
mlazeve sjekli sa strahom, galamom,
valima im se draže izvrgnuti
neg' dušmanima predati se ljutim.

27.

Kako pak žaba močvarnog iz mulja
 (Licije čeljad u stara vremena)
 osjeti kada netko njoj se šulja,
 dok izvan bare stoji nesmotrena,
 skakuće naglo, prema njoj baŭlja,
 od pogibelji bježi istog trena
 da stigne gdje inače se stani
 i samo glavu drži vode vani.

28.

Mauri tako bježe; peljar pače,
 kî u pogibelj lađe sve dovede,
 mneć' da je varka otkrivena, skače
 u gorku vodu, spasiti se htjede.
 Bojeć' se u hrid udariti da će,
 a milo žiće smrti da poštede,
 glavni im brod se prvi usidrio,
 jedan po jedan za njim jedra svio.

29.

Oprezan Gama na gungulu tu je,
 Maure gledeć' i s njima peljara
 u bijegu svatko da se utrkuje,
 pojmió hudih postupke barbara,
 jer nasuprotni vjetrovi ne huje,
 strujanje vode nit' se pak ne stvara,
 sudeći da im dalje prolaz priječi
 čudo, on ove kazao je riječi:

30.

»O stanje nama dosad nepoznano,
 o očevidna i prejasna čuda,
 o raskrinkana providna obmano
 toga pučanstva, pokvarena, huda!
 Izbavit' od zla komu to je dano
 bez pogibelji, vješto i od kuda,
 da odzgor Višnji ne odluči doći
 sa štitom ljudskoj nedostatnoj moći?

31.

Providnost Božja pokazat' nam želi,
da pouzdanost luke nije znatna,
povjerenje nam da je propust vêli,
a znanja ljudi da su nedostatna
da himbu, laži sami bi prozreli,
te zabluda ih vara višekratna.
O bdij nad onim, Stražo Dobrog Boga,
što nemoćni su bez potpornja tvoga!

32.

Ako te sućut barem malo dira
za putujući ovaj narod bijedan,
Dobrotom Višnjom spasi ga od hira
naroda što je zločest, krvi žedan;
u pristan koji siguran i miran
odvedi njega, il' daj da ugleda
traženu zemlju, gdje još stigli nismo,
kamo se služeć' tebi uputismo.«

33.

Te smjerne riječi lijepe do Dione
dopru, što zbog njih nježna bje tog trena;
napusti nimfe, ostale dok one
žalosne s naglog odlaska su njena.
Već je do zviježđa sjajnog vasiona
zašla, u trećem krugu prihvaćena,
pa kroči dalje k neba krugu šestom
tamo gdje Oca bogova je mjesto.

34.

Ugrijala ju puta tog daljina,
pa s lica silna ljepost joj se sjala:
nebesa, zviježđe, zrak, prostranstva ina,
na sve je strane ljubavlju užgala.
Očima, gnijezdom djetića joj sina,
duhove žive neprestance slala,
te oni toplim ledeni pol rade
i onaj ognjen istodobno hlade.

35.

Da Ocu stupi poput zavodnice,
 sved' kojem bješe i draga i mila,
 kô Trojancu se kaza iznovice
 u šumi Ide kad se pojavila.
 Lovac, što ljudsko izgubio lice
 Dijanu videć' dok u vrelu bila,
 da sad je smotri, psi ga strgli ne bi,
 jer utažio žudnju bi u sebi.

36.

Rasula kose i zlatne uvojke
 niz vrat si bijeli od kog snijeg je taman.
 Dok stupa, tresu mliječne joj se dojke
 s kîm se, nevidljiv, igra Amor mamanan.
 Iz kristalnih se bokova ljepojke
 svud šire iskre ljuvenoga plama,
 uz noge vitke žudnje su se vrele
 bršljana poput ovijajuć' péle.

37.

Dijelove tijela velom lakim skriva
 kî štit je za stid naravan, primjeran;
 njim sve ne krije niti razotkriva,
 nit' zavidan je zbog rujnog on lijera,
 da upali se, užga žudnja živa,
 stavila sprijeda predmet taj je smjeran.
 Na Nebu ćuti sa sviju se strana
 žestina Marsa, ljubomor Vulkana.

38.

Anđela poput, ljubka svekolika,
 uz smiješak tugu pokazuje čedan,
 gospòje poput što od ljubovnika
 u ljuvenoj je igri uvrijeđena,
 veselog, sjetnog naizmjenice lika,
 drukčijom biva sam za čas jedan.
 Božica uzev' izgled nježan, mazan,
 radosna više, ovo ocu kaza:

39.

»Vazda vjerovah, o moj Oče silan,
da za sve stvari za mene najdraže
od tebe doć' će potpora mi mila,
pa i kad moj se protivnik ne slaže.
A da te ničim nisam povrijedila,
sad ljut si na me, sve mi, Oče kaže:
učini, dakle, što pak Bakhu godi,
spoznat ću žiće da zla kob mi vodi.

40.

Narodu mojem, zbog kog suze rosim,
a videć' kako prosiplju se zaman
i što ga volim da mu škodu nosi
jer ti si protiv toga mojeg plama,
plačući, cvileć' za njegov milost prosim,
vlastitu sreću makar kvarim sama,
bo mu mâ ljubav progone ne prijeći,
bez nje će istom zaštitu si steći.

41.

Od ruke grube nek' pogine. Ja se...«
Njezino lijepo, milo tada lice
najvruće suze obilato skvase,
kô ružu svježe kaplje porosice.
Zastane malo, riječi joj se gase,
jer proć' ne mogu zube, iznovice,
riječ joj se vrati, dalje zborit' želi,
al' nije dao Gromovnik joj Vêli.

42.

Nježnošću, miljem ganut podjednako,
što bi i tigra divljeg srca takle,
veselim licem što zablista zrakom,
da bi se tmice i najcrnje makle,
suze joj briše i s draganja znakom
vrat grli, obraz ljubi, svladan, dakle;
da sâm tu bješe, sve se pače čini,
rodio bi se još Kupidon ini.

43.

Lice joj svojem priljubi iz milja,
s čeg' više ona jecajući plače,
kao kad dijete kažnjava dadilja,
pa milovanjem ucvili ga jače,
da srce liši on gnjevnosti silja,
buduće stvari predstavljat' joj začē,
iz utrobe ih Sudbine dozòve
te zatim riječi kazao joj ove:

44.

»Ne boj se, moja kćeri pregizdava,
jer Luzitanci k pogibli ne híte,
nit' itko mi je utjecajem ravan
kò plačne vaše oči zanosite,
te, draga kćeri, ja vam obećavam
Rimljane, Grke da će znamenite
zasjenit' pothvat naroda tog moćni
tamo pak gdje su kraljevi Istočni.

45.

Pobježe Uliks ako s Oigigije,
sužanstvo vječno trpjet' da ne mora,
kroz zaljev ako prođe Ilirije
Antenor sve do Timave izvora,
uspjelo proći ako Eneji je
Haribde, Scile tjesnac grozomoran,
vaši će djelo još veće ostvarit',
svjetove nove svijetu će podarit'.

46.

Gradove, tvrđe, zidine najviše
vidjet ćeš, kćeri, da će podignuti
i slomit' na njih žestoke juriše
kad Turci srnu ratoborni, ljuti!
Kralj moćni da će vlasti biti lišen,
Indiju mirnu da će podvrgnuti.
Najzad će sluga postat' njine volje,
zakone dat' će na Zemlji najbolje.

47.

Vidjet ćeš Onog što trenutno hlepi,
pogibli prezrev', stići do Indije.
Od njega Neptun sav u strahu strijepi:
vode mu drhte, vihar ih ne bñje.
Neznani nigda prizor čudni lijepi,
dok more ključa, ćuha nigda nije!
O puće vëli pregalaštva smjela,
kog se i sama plaše prapoćela!

48.

Zemlja, što Njemu odbi dati vodu,
postati luka pogodna će tada,
gdje zaklon nač' će lađe u prohodu
na dugom plovu stižuć' sa Zapada.
Obala sva ta što postavlja sada
samrtnu klopku njegovomu brodu,
štoviše će mu isplaćivat' dáće,
Luzitancu se ne odhrvav' jaćem.

49.

Crveno more, vidjet' ćete, kako
u žuto će se od straha pretvorit';
Ormusko carstvo, vidjet' ćete, jako
dvakrat će vaši zauzet', pokorit',
Mauru bijesnom, vidjet' ćete, svakom
strijela se vraća, kad se stane borit'
s vašim, da jasno može uvidjeti:
tko odupre se, sâm da sebi prijeti.

50.

Grad vidjet' ćete neosvojiv, Diu,
òdoli kako opsadama dvjema,
kad iskazaše vaši najvršnjiju
vještinu borbom, kojoj ravne nema.
Što grudi smjelo Luzitanca biju,
spopasti Marsa zavist će golëma,
Maurâ gdje se predsmrtni glas ćuje,
dok varalicu Muhameda psuje.

51.

Vidjet' vam da će Mauru oteta
bit' Goa, kâ će postat' nakon toga
kraljicom cijelog od Istoka svijeta
zaslugom dičnog pûka pobjednoga.
Uznosita će tijekom dugih ljetâ
neznabožačka plemena za mnoga
bit' uzda, k tomu i zemalja sviju
s vašima koja rat voditi smiju.

52.

Još vidjet' ćete gdje se hrabro brani
Cananor tvrđa četom s malobrojnôm
i kako pade grad Calicut znani,
napučen vrlo i s posadom vojnom,
gle, iskaže se junak bogodani
u Cochinu pak s pobjedom, dostojnom
da opjeva ju, ako je u stanju
citra na čast mu vječnom u sjećánju.

53.

Ni onda nije Mars uz Leukatu
sručio bijes si uzburkav' joj vodu
Akcija pokraj građanskom u ratu
kad August holog potuče Vojvodu,
kî zgazi čeljad dotad nepoznatu
s Istoka u svom vojnomu pohodu,
Baktru i zemlje kraj Nila zauze,
Misirke lijepe, bludne pav' u uze,

54.

kako vam vidjet' gdjeno more gori
od vatre vaših, drhti do dubina;
gdje potučeni bezbožni su Mori
i potpunice strta sila njina,
Malaka zlatna gdje im se pokori,
gdje plove sve do Kitaja daljina
i otoka još skrajnjih na Istoči,
Ocean cijeli rob im posta moći.

55.

Tako su, dakle, kćeri moja draga,
nadjudsku hrabrost svjedočili ovi
vaši, te nigdje ne vidje se snaga
od Ganga kad se do Cadiza plovi,
nit' od Sjevera do tjesnaca praga,
kud ljut Magellan otkri prolaz novi,
na svijetu makar svuda za čas tili
mrtvaci svi bi skupa uskrisili.«

56.

To pošto reče, poslao Merkura
na Zemlju je da kakvu luku nađe,
gdje boravak će bit' miran, sjegurao,
bez pogibelji pridošle za lađe,
s porukom jošće da je došla ura
da iz Mombase Kapetan izađe,
dok u snu sniva i nek' njemu javi
u kôj je zemlji odmor za njegov pravi.

57.

Već zrakom letjet' Cilenej je stao
s krilom na nozi što ga k Zemlji vodi,
u ruci drži štap s kojim je slao
nekoga u san kako njemu godi,
krotio vjetar, te iz pakla zvao
nesretne duše nek' su u slobodi.
Na glavi šesir njegov je navadan,
a prvo skrenu do Melinde grada.

58.

Da pripovijeda, odletjevši s Famom,
o luzitanskoj slavi i davnini,
buduć' je zalog ime dično samo
tom kom ga nosi da ga dragim čini;
takav i stiže puku sklonom tamo
došljacima i njinoj postojbini.
Melinda vidjet' nestrljivo čeka
to pûk je koji kraja iz dalëka.

59.

Od tuda odmah krenu u Mombasu
 stajale lađe u pogibli gdjeno,
 iz zemlje hoteć', što je na zlu glasu,
 da svi se ljudi maknu istim trenom;
 hrabrosti jerbo i umijeća sva su
 utaman suproč naumu paklenom,
 srčanost, mudrost, oprez malo vrijedi
 s Nebèsa ako obavijest ne slijedi.

60.

Jur pola puta Noći je pri kraju,
 na Nebu zvijezde tuđim svjetlom žare,
 prostranog svijeta mrak i tmicu gnaju,
 okrjepa samo san je za mornare.
 A Kapetanu bdjeti jur ne daju
 u noći mòre i oprez mu kvare,
 pa trudne oči snom za odmor taži,
 dokle se drugi smjenjuju na straži,

61.

kad mu se Merkur u snu ukazao
 govoreć': »Bježi, Luzitanče, bježi
 iz klopke koju plete Kralj vam zao,
 strt', skončat' hoteć' u svojoj Vas mreži!
 Na stranu tvoju, bjež', vjetar je stao,
 more je tiho, poč' se ne usteži:
 Kralj drugi drugdje skloniji ti što je
 ugostit' rado brodovlje će tvoje!

62.

Za te je ovdje zaklon tekar sličan
 Diomed kakav pružao je jadnim
 pridošlim mješte nudeći im íca
 da njegovi ih žderu konji gladni,
 il' Busirisa žrtvenik stravičan,
 sazdao kog je za svoj obred gadni;
 zakasniš pak li, isto ti se zbude,
 bjež' od čeljadi himbene i hude.

63.

Obale uzduž pravcem ponajbržim
plovi, do zemlje vjernije ćeš doći,
gdje sunce žarko odzgor s neba prži,
jednako gdje traju dni i noći,
tu srest' ćeš Kralja, kî se drugač drži,
prijateljstvo mu uživat' ćeš moći,
on sklonište će dat' za Portugalca,
do Indije još i vodiča znalca.«

64.

San Kapetanu riječi su Merkura
otele, što no zapanjen i smeten,
videći da se kroz okoliš tmuran
probija svjetlost jedne zrake svete
napustit' smjesta da bude sjeguran,
iz zemlje izić' odluči se klete.
Časniku reče, obodrene duše,
da jedra širi kako vjetar puše:

65.

»Jak vjetar platna nek' napne jedára,
to potpora nam i znak Božje volje,
jer vidjeh jasno, bistro poklisara,
što zbog tog samo s Neba siđe dolje.«
Nastala odmah strka je mornara
na posal dali kî se brže bolje;
galameć' vuku sidra iz dubine,
prepuni snage i nuždne vještine.

66.

Dok podizali užeta i lance,
u mrkloj tmuni Mauri su skrivi
njih kidali su hoteći postrance
k obali lađe krivo usmjeriti,
uništiti' srazom njinim Luzitance,
kî okom risa ne prestaju bditi;
kad Mauri ih búdne ugledaše,
u bijeg se leteć', ne veslajuć' daše.

67.

Jur oštri pramci zabrazdili morem
puteve pak su srebrne i plave,
od povjetarca dok vali mrmòre,
burinom blagim pokreću se nàve.
O bivšim, pristav', pogiblima zbore
mornari, kê se teško zaborave,
ostaju jerbo u pameti trajno,
i od žićâ si spasenju slučajnom.

68.

Već sunce žarko jedan krug obađe,
i poče drugi, mir kad im narušen
iz dalji vidjev' stizat' dvije lađe,
kojima vjetar prepovoljan puše
te da im jarbol po maursku građen,
pa stoga odmah jedra podignuše.
Od zla se boječ' jedna, da se spasi,
na obali se u metežu skrasi.

69.

Očitovala druga mudrost manju,
Luzitancima u ruke je pala,
Mars ipak nije bijes sručio na nju,
Vulkana niti gnjev je izazvala.
Posada bje joj takovu u stanju,
da odupre se, zgranuta i mala,
nemaše snage, škodu veću te bi
boreć' se samoj počinila sebi.

70.

Peljara Gama ište da bi bio
sjeguran kud se do Indije brodi;
kod Maura ga pronaći je mnio,
al' kako htjede, ipak se ne zgodi,
jer od njih nitko nije kadar bio
uputit' kud se do Indije hodi:
»Tu Melinda je!« rekli su mu barem
u kôj da nać' će tražene peljäre.

71.

Mori joj hvale Kralja ophođenje,
da otvorenu, iskrenu ćud ima,
velikodušje, čovječnost, poštenje
štovanja vêlog s mnogim izrazima.
Bez sumnji Gama njihovo u mnijenje
kô nedvoumnu istinu ga prima,
Cilenij isto jer u snu mu reče,
te kud Mori mu i san vele, kreće.

72.

Kad zublja Feba cvjetno je u doba
do Europe otmičara bijesna
stigla i kad mu žegla roga oba
na Amaltejin sli se Flora rêсна;
podsjećajući na dan onoj koban,
na kraju Sunce bje kruga nebésna,
na dan pak kada On kî sve pokori
stavio pečat na to je što stvori,

73.

tad brodovlje je došlo u blizinu
Melinde, otkud vidjelo se jasno
grad kako čitav slavi Svetkovinu
nakićen cijeli, u ruhu ukrasnom.
Barjaci, stijezi u vis i širinu
u rujnoj boji, treperenju glasnom
vîli se, čuti bubnjeva je buku;
veselo tako stigoše u luku.

74.

Prepuni vreve melindski su žali,
vidjeti drijeva grne čeljad razna,
što je od pûkâ, kê su uzaznali
ploveći, više uljudna, prijazna;
brodovi pred njom luzitanski stali,
pridržavala sidra ih glomazna;
Maura jednog zaslužnjena šalju,
da dolazak im nagovijesti Kralju.

75.

On već je glede luzitanskog pûka
 izviješćen, slavu velebnu mu znade,
 pa iskreno ih raširenih ruka,
 kako to duše plemenite rade,
 da iskrcaju se iz plovila nuka
 što prije; kraljski pristanak im dade:
 srdačno će im gostoprinstvo pružit',
 svim dobrima mu moći će se služit'.

76.

Dâri su lijepi s zborom miloglasnim,
 a riječi nijesu lažno zlatouste,
 od Kralja pozdrav vitezima časnim,
 kî oploviše mora, zemlje puste;
 vunaste ovne šalje još sa slasnim
 pilićim, uz njih i kokoši tuste
 te plodove što tad ih vočke nude,
 čud dobru, blago najveće za ljude.

77.

Obradova se Gama poklisaru
 i svemu što je primio od Kralja,
 a hoteći mu uzvratit na daru,
 odposla isto njemu poklon valjan:
 tkaninu pravnu, grimiznu i staru
 te vitičastu granu od kuralja,
 pod vodom rastuć' biva što mekanim,
 ali se skrutne kad izroni vani.

78.

Rječitog šalje teklića takođe',
 s uljudnim Kraljem kî će mir uglavit',
 uz ispriku još što on sâm ne dođe
 na brodovlju se budući mora baviti'.
 Izaslanik s tim porukama pođe,
 spreman ih Kralju što prije objavit';
 u slogu što ga nauči Palada
 ove mu riječi kazao je tada:

79.

»Vladaru svijetli, Pravda vjekovita
s Olimpa kojem podati izvoli
kraljevstvo pûka moćna, ponosita,
što te se plaši i jednako voli,
zbog utočišta tvojeg glasovita
Istoka širom i svud uokòli
dođosmo ovdje, budući da znamo
da nać' kod tebe možemo ga samo.

80.

Mi nismo njeka družba otmičara,
kâ prolazeći uz grad nezaštićen,
ognjem i mačem ubija i hara
dobara ljudskih hlepeć' za dobićem.
Iz Europe ploveć' s puno žara
indijske zemlje tražimo otkriće,
jer Kralj naš dićan taj nam dao nalog
na izvršenje kao sveti zalog.

81.

Koji to divlji i barbarski pûci
okružje vaše zemlje nastavaju
da brane pristup ne samo pak luci,
nego i žalu pustomu u kraju?
Mać mne da himbe nosimo u ruci,
od šake ljudi preplašit' se daju?
Uništiti nas zamkama su htjeli
i za nas mreže vjerolomne pleli!

82.

Uvjereni smo, Kralju predostojan,
naklonost da sad tvoju ćemo steći,
Itaćan ko kad se kod Alkinoja
morade, zgubljen, za pomoć utěći;
morima ploveć', dobrota nas tvoja
u lúku zove, božanskoga rijeći
tumaća slijedeć', što nam kažu jasno
da Kralju šalje ćovječnom nas, ćasnom.

83.

Što te ne dođe Kapetan naš slavan
pohodit', nemoj podnipošto mniti,
on kako sumnja, il' dvoumi spravan
varku mu kakvu priredit' si i ti;
naredbe Kralja svog se pridržava:
Kapetan mora osobno pak biti
i beziznimno na brodovlju svojem
u luci svakoj, žalu bilo kojem.

84.

Jer vojne lađe nalik su na česti
ljudskoga tijela, o glavi ovise:
kô Kralj ti ne bi mogao podnèsti
da ne provode nalozi ti svi se.
Na darovima, lijepoj za nas vijesti
zahvaljujemo najtoplije mi se,
te harni ćemo bit' vam u sve vijeke
u more dokol budu tekle rijeke.«

85.

On tako reče, svi do jednog složno
očitovahu u svom razgovoru
pohvale pûku hrabrenom i mogućnom,
što prijede toli zaprekâ na moru,
u kog je srce istinski podložno,
u duhu mnjahu, luzitanskom dvoru,
te njenom Kralju diviti se vrijedi,
kad mu iz dalji štuju zapovijedi.

86.

Melinde vladar likom nasmijanim
glasniku kaza s počitanjem vêlim:
»Iz glave sumnje odagnajte vani
iz grudi strah se neka smjesta seli,
jer pothvati vam toliko su znani,
da uistinu svijet ih diči cijeli,
a tko vas s lošim primislima prima,
taj pokvarene nakane pak ima.

87.

Što svi se ljudi nisu iskricali,
udvornost kako od njih iziskuje,
ja porad' čega uvelike žalim,
al' stegu takvu i cijenim i štujem,
propisi to im ako nisu dali,
pa neću da im više se ne kuje
u zvijezde vrsnost, što su privrženi
svom Kralju, ne da ugone tek meni;

88.

zbog tog čim jutrom zora svane rana,
sa činima ću vidjet' ić' izravno,
što žarko žudim ima mnogo dana,
brodovlje vaše po jakosti slavno.
Valovi ako mora uzbrkana,
daljina, vjetri, drijevo neispravno
dolazak pak mi osobni omete,
peljar će s hranom doć' vam u posjete«.

89.

To kaza; sin je Latonin u vode
zalazio, dok poklisar razgaljen
u laganomu čunu natrag ode
k svojim s viješću, koju Kralj im šalje,
u kojoj puno svi mornari gode,
jer s pouzdanjem mogu plovit' dalje:
u zemlju koju traže sad im poći,
slavili stoga čitave su noći.

90.

Vatromet niti uzmanjkao nije
kô treperava repača kad sjaje,
pucahu mnoge lumbarde, prangije,
nebo se, more, zemlja tresla sva je;
od kiklopâ su kovali vještije
leteće kruglje s plamnim izbačajem,
gromka se pjesma razlijegati stala,
do neba zvuk se orio glazbalâ.

91.

Otpovrnuli s kopna podjednako,
bacajuć' oganj kô snopove strijela,
plamteća kola kružila su zrakom,
praskanje čulo sumpora se vrela
i prah mu goreć' pucketao kako;
krika se, vika do nebesa pela:
luč zemlja, more bjehu; u užitku
takmili tom se, kanda vode bitku.

92.

Obhodeć' već je Sunce, vazda orno,
krug napravilo, poslu ljude zvalo,
Memnona mati snu pak tvrdokornom,
da prekine ga, svjetlosti je slalo,
u rosulju je svježu čudotvorno
na cvijeću vlažnu tminu pretvaralo,
kad kralj Melinde pripravi se brodit'
na koplju hoteć' brodovlje pohodit'.

93.

Bila je vreva duž obale cijele,
jer dotrčашe ljudi sa svih strana,
blistahu sjajem dželabije bijele
i platna, sukna što od svile tkana;
nosili nisu oštra koplja strijele,
lúkove srp kô Mjeseca; a grana
palme u ruci, što je znakom slavlja,
kô pobjednike goste pak pozdravlja.

94.

Čun visok, širok pokrov na njem svilan,
šarenih boja raskošnim se čini,
peljao Kralja; njeg je dopratila
velmožâ svita i plemićki sîni;
bogata im je, raznovrstna bila
odjeća prema počastima njihovim,
oko im glave zlačani turbani,
od bijele svile i pamuka tkani;

95.

dželàbu nosi od damasta čista
a tirske boje, kod njih omiljenu,
na vrat svoj Kralj si ogrlicu djenu,
od suha zlata i od ametistâ,
odsijajem koja na daleko blista,
s izradbe vješte ima veću cijenu;
od baršuna mu papuče na nozi
prekriva zlato i biseri mnozi.

96.

Nebnicu oblu, jerbo sunce peče,
na motki sluge nose da se jàra
i silna žega ometu i spriječe,
zaštite radi svog dičnog vladara.
S pramca brodića zvuci glazbe ječe;
reska i oštra svirka uši para,
lúku što sličè uvinutih truba,
odzvanja tako halabuka gruba.

97.

Manju ne bješe teško Luzitancu
svečanost spremit', pa s plavcama hita
u susret na tom moru Melindancu,
a s njim je časna, odabrana, svîta;
odjećom Gama nalikuje Špancu,
al' kabanica po francusku šita
iz adrijanskih Mletaka pak svilom
purpurne boje, svima tad milom.

98.

Na orukvici zlatna mu pucèta
vid zasljepljuju kada sunce žeže;
vojničke bječve obuo Kapetan,
kovinom tkane kû mnogim usteže
Kob, dolama mu takva još, pripeta
spojnicam' kojim odkopča se, veže;
po talijansku mu mač zlaćan, dok pero
na kalpaku je stavljenom nahero.

99.

Na pratnji, štono s njim u posjet hodi,
 mnoštvo je bojâ koje vòlci dadu,
 šarenilo im da očima godi,
 bo raznovrstnu odjeću imadu.
 Takav je prelijep odraz joj na vodi;
 ruha se čine u takvom im skladu,
 skupno ih motreć' lûk se blistav vidi
 kî nalikuje prekrasnoj Iridi.

100.

Kad svirka zvučnih trublji je jeknula
 čeljadi dušâ veselje se prima,
 maurskih plavci na moru gungúla
 te voda pljušti na pokrove njima,
 lombardi paljba strahotna se čula,
 prekrili sunce oblaci su dima,
 od pucnjave pak buka učestala
 Maure uši začepiti gnala.

101.

U brodić Kralja Gama kada sađe,
 požuri odmah u zagrljaj njemu.
 Zbor Kapetana bio je ugladen
 s osobom koja nosi dijademu.
 Vladar Melinde začuđen se nađe,
 lik motreć' njegov, ruho, i u svemu
 diveć' se onom što na put svrhovit
 dade se, hotec' k Indiji doplovit'.

102.

S riječima Gami nudi pouzdanim
 da će mu sve se što je kraljsko pružit';
 oskudijeva li u piću il' hrani,
 kô svoje kraljske može se naužit',
 a da su već mu Luzitanci znani,
 jer glas o njima svud' počeo kružit';
 u drugoj zemlji, zbog čega on žali,
 s njegovim rodnom da su ratovali.

103.

I još da cijelom Afrikom se priča,
s pohvalama se o pothvatu veli,
kad srušili su tron moćan i dičan
i Hesperidâ zemlju zauzeli.
Slavio manjih na način je sličan
sinova Luza niz dobića cijeli,
te ina djela što do njeg dopriješe.
Ovo mu Gama odvratio bješe:

104.

»O, blagi Kralju, od svih pak jedini
ti Luzitancu svoju milost poda,
unatoč svakom zlu i protivštini,
iskusi koji bijes i ludost vodâ:
nek' Božja Vječnost štono na visini
pokreće zvijezde te krok ljudskog roda
za podarene nama blagodati,
jer mi u stanju nismo, tebi plati.

105.

Ti sâm od onih, kê prži Apólo,
rado nas primaš nakon svih strahota
što pretrpjesmo s morem i Eolom,
zaklon nam pružaš čvrst i dobrohotan.
Jednim i drugim dokol zvijezde polom
sjaj šire, Sunca dok traje toplota,
znaj na životu dokol bude mene,
žit' će mi lijepe na te uspomene.

106.

To pošto reče, veslaju mu plâvi
k brodovlju, koje Maur vidjet' želi.
Okolo svake kružile su nâvi,
jer zanima ga sastav njegov cijeli.
Brodovlje dok ga lumbardama slavi,
Vulkana pucnji do neba se peli,
a milozvučno sviraju trubači,
otpovréu im maurski duhači.

107.

Maura srcem plemenita, blaga,
 kad lađe vidje u svom izviđaju,
 naprava zvučnih zapanjila snaga
 kê strah i trepet golem prizivaju,
 te naredi da njegov čun se lagan,
 kojim su došli, usidri na kraju,
 u razgovoru s Gamom jer pretresti
 kanio znane glasine mu, vijesti.

108.

Čavrljanju se raznomu veseli
 Maurin, Gamu što pita najskoli
 o sukobima glasovitim, vêlim
 s zemljama gdje se Muhamedu moli;
 sad o pučanstvu, s kîm zavičaj dijeli,
 sve Hesperije, susjedâ okdli,
 sad pak o inom, daljemu il' bližem,
 o putovima vodenim kud stiže.

109.

»Al' ponajprije sada nama reci,
 što zanima me, dični Kapetane,
 o svojoj zemlji, podneblju i rijeci,
 o dijelu svijeta gdje trajate dane:
 kakvi su bili davni vaši preci,
 o Kraljevstvu svom pričaj natenane.
 O vojevanju, od početka, slavnom,
 kog cijenim premda ne znam ga uglavnom.

110.

Pripovijedaj još pogibelji s puta
 umakli kad ste bijesu morskog vala,
 postupke s kojim Afrika nam kruta,
 barbarska, čudna vas je dočekala.
 Pričaj, jer kola jur su upregnuta
 novoga sunca, zlatnom s uzdom gnala
 njegove konje ledena je Zora;
 miruju vjetri, sniju vode mora.

111.

I vrijeme kô da godi podjednako,
da pozorno se poslušâ riječ tvoja,
a ovdje puci znani su baš svakom,
kê Portugalac svlada tijekom boja.
Od nas zar Sunce daleko je tako,
da u Melindi svijet je čudna soja
i čud imade barbarâ, divljakâ,
pa stog' ne štuje pothvate junakâ.

112.

Giganti holi Olimp, tomu slično,
napali zaman ratom bjehu hudim,
u carstvo htjeli Plutona su tmično
Piritoj, Tezej zač' naumom ludim;
na svijetu ako kakvo djelo dično
postoji igdje, koliko ja sudim,
to je uz prijetnje Pakla i Nebesa,
borit' se protiv Nerejeva bijesa.

113.

Herostrat sveti hram Dijanin spali,
što je od vještog Tezifona građen,
da bi za ime sved' njegovo znali
i slavu tako neprolaznu nađe.
Ako su činu sumnjivomu dali
toliku važnost, da tim bî nagrađen,
bolje je spomen vječit posvjedočit'
djelima što su slave dokaz očit.«

PJEVANJE TREĆE (III.)

1.

Sad, Kaliopo, poučit' me hrli
 što Kralju Gama pričaše, da pjevam,
 božanski nek' se i glas neumrli
 u grud mi, što te ljubi, curkom slijeva.
 Liječništva onaj izumitelj vrli
 Orfeja rodi s kîm ti, lijepa djeva,
 s Klicije, Dafne, Leukate da ti,
 navikô kako, ljubav ne uskrati.

2.

Ispuni želju moju, Nimfo draga,
 zasluge dičit' Portugala, dočim
 taj svijet ne spozna, ne vidi iz Taga
 da Aganipe sok se iz njeg toči.
 Cvijet pusti Pinda, jur vidim da snaga
 moćne me vode Apolona moči;
 inače rijet' ću da se poče plašit'
 da Orfeja ću milog ti nadmašit'.

3.

Pozorno slušat' svi bijahu stali,
 što znameniti Gama pripovijeda,
 kî zamisli se, uze predah mali,
 uzdignuv' lice, zboreć' Kralja gleda:
 »O svijetli Kralju, da bi odsad znali
 naroda mojeg rodovnik susljedan,
 ne tražeć' povijest čudnovatih zгода,
 rijet' ću vam povijest luzitanskog roda.

4.

Kad tuđi hvale pothvati se lijepi,
 to čin je uvijek običajan, skladan,
 naprotiv svoje veličat' ne hlepim,
 buduć' da dvojim da to na me spada.
 Opisat' sve ih vrijeme da je, strijepim,
 prekratko, dugo koli god je mada.
 Tvoj jer sam dužnik nevoljko pak ja ću
 svejedno iznijet' priču ti što kraću.

5.

Ono što gna me sve ti da besjedim
uvjerenje je da ništa ne lažem
o takvoj dici što god rijeti vrijedi
sved' malo bit će, ma što da se kaže.
Pri tome da red si poštujem i slijedim
to kako tvoje pitanje nalaže,
o vêloj zemlji, koju nastavamo,
zborit' ću prije neg' o ratu samom.

6.

Pojasa između' gdje Rak zapovijeda
i sunca žarkog od sjevernog pola
i onog gdje je prostor mrazan, ledan
tu prostire se Europa hola,
s Zapada kad se i Sjevera gleda
kû okružuje, odgor, odazdóla
valovlje slano širnog Oceana,
a Sredozemno more s južnih strana.

7.

Ondje, gdje sine zraka prvog Sunca,
Aziju tiče; rijeka ih odzgóra
koja s Karpatâ, gorja tog vrhunca,
izviruć' teče do Azovskog mora,
dijeli, te more, gdje Grk poput junca
pokazao se bijesan, ratoboran,
da sada osta tek od Troje stare,
dok plove tuda, spomen za mornare.

8.

Tu gdje najbliže ona je do pola
skandinavske se izdižu planine
i ona kû sved' šiba bič Eola,
pa nosi ime od vjetra brzine;
tu toli slabe zrake su Apóla,
da svijet je lišen toplote pak njine;
snijeg neprekidan vlada im na visu,
da mora, vrutci vazda smrznuti su.

9.

Tu stanovahu Skiti u većini,
 što vodili su nekada rat gadan
 prvenstva radi ljudi u davnini
 s zemljom kâ bješe egipatska tada
 (već krivo mnjaše ljudski razbor jadan);
 nipošto nije to blizu istini;
 tko god se hoće obavijestit' bolje,
 uputit će se na Damaska polje.

10.

Predjelu tomu sad je naziv razan:
 Norveška pusta, Lapija, Skandije
 k tom otok, gizdav pobjednog zbog sraza,
 neporecivoga, usred Italije;
 ondje gdje voda ne leđi se s mraza
 jer slabo sunce ponekada grije,
 Prus, Šveđan, Danac, ini Skandinavac
 Sarmatskog mora plove kroz rukavac.

11.

Mora i Dona izmedj' u tom kraju
 Ruteni žive, Rusini, Letonci,
 Sarmati negda; u Hercinskom gaju
 Markomani su poljački; Saksonci
 njemačkom carstvu dotle pripadaju
 kao i Česi, tik do njih Panonci,
 te druga čeljad što ih Rajna kupa,
 još Dunav rijeka, Ems i Elba skupa.

12.

Tjesnaca izmeđ' i doljnog Dunaja,
 u moru gdje se Hela utopila
 Tračani žive hrabri, tu domaja
 i krutog Marsa, što mu tako mila.
 Ondje gdje Hem se s Rodopima spaja
 Otoman vlada, a njegova sila
 podvrgnu Bizant pod svoj jaram crni
 i Konstantina velikog oskvrni.

13.

Do njega dični Macedonci stoje,
čijom pak zemljom teče Vardar ledan,
znamenit kraj Vam vrhu svega to je,
uljudba, znanost ako li se gleda,
što dade vrsne besjednike tvoje,
duhovâ maštom prinos izvanredan,
po kojem, Grčka, glas ti k nebu lijeće
i književnošću i vojnim umijećem.

14.

U susjedstvu se Dalmacija širi
zaljevom ziđe gdje Antenor sazda,
Venecija se nad vodom šepiri,
kâ u početku ne bî moćan gazda.
Iz mora zatim kopna ruka viri,
što rađala je plodovito vazda,
umnikâ koli, toliko junaka,
vrsnika mnoštvo ta pak ruka jaka.

15.

Posejdon prostor opasuje njeni,
prirodni zid mu na drugoj je strani,
po srijedi ravno dijeli je Apenin,
zbog predka Marsa posta slavnim, znanim,
no od kada ga Pastir uzvišeni
učinio je sijelom odabranim,
izgubi stara bojna svojstva svoja,
poniznost dat' mu Bog se udostoja.

16.

Galija tu je; Cezarova sjajna
pobjeda ratna glas o njoj pribavi,
natapaju je Sena, Rona, Rajna
duboka, hladna Garona je plavi;
u brdskom lancu, gdje pak Nimfa bajna
Pirena leži, potoci su pravi
srebra i zlata tekli kroz planine
spaljene; to se priča od davnine.

17.

Španjolsku dičnu, granicu uz njenu,
 vidjet' je kao Europe glavu;
 počesto dò nje kolo Sreće skrenu,
 noseći čast joj, gospodstvo i slavu;
 nestalna Kob je ni u jednom trenu
 nije pak mogla hodu u lakavu
 zamrljat', hrabri da ju ne bi spasli
 sinovi koji na tlu su joj rasli.

18.

Maroko joj je na suprotnoj strani,
 hteć' Sredozemno more zaprt' kô da,
 gdje oplemeni onaj Tjesnac znani
 Tebanac kòd svog junačkog pohoda.
 S narodâ raznih posta golem, brani
 Ocean odsvud pojasom ga vodâ.
 Pûci mu vrijedni tðli su u boju,
 da svaki može hvalit' prednost svoju.

19.

Tu Aragonac prednjači pred svima,
 slavan kad vlast si nad Napuljem dobi,
 tu Asturijca, Navaraca ima,
 boraca kad nas Mehmedov rod skobi,
 tu Galicijac mudar te izniman
 Kastiljac otmjen, što po sretnoj kobi
 uskrisi Španju, isti kralj sad vlada
 s Kastiljom Leon, Betis gdje Granada.

20.

Vrh evo glave cijele kô svršetak
 Europe pak: Carstvo Luzitansko,
 tu kraj je kopna i mora početak
 tu Febov log je na dnu Oceanskom,
 nebo mu dalo pobjedâ je svétak
 Maura grubih s vojskom muslimanskom
 kad izbacio iz svoje ih kuće,
 ne dav' ni mir im duž Afrike vruće.

21.

Evo mog milog, sretnog zavičaja!
Po Božjoj volji, ako u nj se vratim,
poslánje ovo jer dođe do kraja,
svjetlost mi žića prestane nek' sjati,
Luzitanija to mi je domaja,
po Luzu, Lizu počeli ju zvati,
kî sinci Bakha bjehu il' drugari
i zemlje naše prvotni stanari.

22.

Pastir je dičan ovdje bio rođen,
čovjeka nosi naziv pak znakovit,
slavi mu nitko niti blizu dođe,
strijepio čak ga spriječit' Rim glasovit.
Starac, što svoju djecu vazda glođe,
naredbom Neba uz tijek brz, vilovit,
na svijetu mjesto važno mu dodijeli
da stvori carstvo, evo kako velim:

23.

u Španjolskoj kad Alfons kraljevao,
vodio rat je protiv Saracena,
oružjem, silom, lukavstvom je znao
živote kosit' i domoć' se plijena
nad nekom zemljom, ugled rast' mu stao
toli od Kalpe Kaspijskih do stijenâ,
da pristupili mnogi mu vojaci
da smrt il' slavu steknu kô junaci.

24.

Ljubavlju žarkom plamteći uz Kralja,
više neg' žudeć' čast, pohvalu koju,
iz različitih stigli su zemalja,
kraj ostavivši i obitelj svoju,
pokazav' kako boriti se valja
u mnogom teškom, uzvišenom boju,
zasluženo je po Alfonsa želji
nagrađen bio njihov pothvat vëlji.

25.

Od njih je Henrik, drugi od sinova
 ugarskog kralja, kog, kažu, pripao
 Portugal srećom, ni cijenjen, ni štovan,
 tad za tu zemlju malo tko je znao,
 Henriku ljubav ali očitova
 kralj od Kastilje, jerbo mu je dao
 kćerku za ženu, imenom Terezu,
 i još u posjed zemlje kao knezu.

26.

Potomke kada brojne Agarine
 pobijedio je kroz trvenja mnoga,
 kad osvojivši zemlje, pokrajine,
 slijedeći nalog srca hrabrenoga,
 da nagradi ga za takove čine,
 Svevišnja milost podari mu sina,
 s kîm Luzitanska cvast' će kneževina.

27.

A zauzeće čim se okončalo
 Svetoga grada, Henrik pak se vrati,
 vidio on je i Jordana žalo,
 gdje Bog si tijelo udostoja prati,
 (buduć' se više nije vojevalo
 Judeju Gotfrid kad pokori; zatim
 od onih što ga slijedahu u vojni
 na svoja léna vratiše se brojni.)

28.

Kad kraj mu vijeka određen od Kobi
 dođe, taj Ugrin, velik, snažan, dičan,
 duh vrati Onom od kog ga i dobi,
 što naravan je tijekom ljudskoga žića;
 njegova sina lik gledao tko bi,
 ustvrdio bi da je ocu sličan,
 ne bje vrsnoćom na svijetu mu ravna,
 sin takav rađa od oca se slavna.

29.

Pričama starim ako vjerovati
(što pouzdane nisu iz davnine),
nad državom mu vlast uzela mati;
brak novi sklopiv', liši ga baštine,
nasljedstvo pravo tako mu uskrati,
da zemlje tvrdeć' i sve nekretnine
njoj pripadaju, i manje i veće,
jer ih od oca za ženinstvo steče.

30.

Knez Afons, tako zvaao se po djedu,
videć' da majka gazduje mu svime,
držeći zemlje, dobra u posjedu,
da njih u svoje i muževo ime
uživa trateć', Marsovu u jêdu
razmišlja kako da ih vrati, time
obuzet, jako u duši potresen,
napokon čvrstu odluku donese.

31.

Kralj Guimara bratska krv se lila
s građanskog rata curkom kroz dolinu,
gdje jedna majka ako to je bila,
uskrati ljubav i zemljišta sinu,
u borbu strašnu jer se upustila
ne suspregnuvši vlastitu taštinu,
majčinske protiv ljubavi, prot' Boga,
grijev čineć' jačeg zbog zla putenoga.

32.

Okrutna Prokno i Medejo huda,
ako pak vaši poslužili sîni
za osvetu su zbog očeva bluda,
puno su teži grijesi Terezini!
Gramzivost ružna i razvratnost luda
glavni su uzrok njenoj opačini,
s kê starog oca smaknula je Skila,
s obje prot' čeda Tereza boj bila.

33.

Neljudska mati s očuhom se bori
 s njim, ali poraz doživješe s knezom,
 kojemu cijela zemlja se pokori
 i svi kî savez sklopili s Terezom.
 Ne čuvši ljutit, što mu razum zbori,
 knez svoju majku okova željezom.
 Bog osvetio nedugo ju zatim:
 mora se štovat' i otac i mati.

34.

Kastiljci skupiv' jaku vojsku svoju,
 odmazdom žurnom zbog Tereze prijete
 Luzitancima slabijim po broju;
 ta kušnja nova nimalo ne smete
 hrabra im srca krvavom u boju,
 anđele dozvav' u pomoć si svete:
 ne samo napad odbili najteži,
 već ljutog gnali dušmana da bježi.

35.

No, knez se nađe uskoro opkoljen,
 od postrojbe pak s ratnicima pravim,
 što vrvjeli su Guimarskim poljem,
 jer slomljen takmac vojsku oporavi;
 međutim Egas, da mu knez se voljen
 spasi, kô zalog vlastit život stavi,
 buduć' bi bio on zacijelo svladan,
 pružajuć' odpor već slabašan, jadan.

36.

Podanik odan, kako dobro znao,
 da gospára mu pogibeljno stanje,
 Kastiljcu pošav', riječ mu svoju dao,
 da sâm će privest' kneza s pokajanjem;
 sa opsadama kralj je tada stao,
 vjerujuć' da je iskreno poslanje
 Egasa vrlog, ali podanikom
 Alfonso mladi ne htjede bit' nikom.

37.

Obećan tako kada rok jur prođe,
u kojem kralj je od Kastilje mnio
da će mu podvrć' knez se; on ne dođe,
vjernost mu svoju da bi svjedočio;
Edgas da nije, držec', oslobođen
zakletve (nije lagat' Kralju smio),
svoj zamijenit' slatki život kani
zbog tog što zavjet ne ispuni dani,

38.

pa s djecom, ženom krenuo iz kuće,
jer dati jamstvo pouzdano hoće,
od kazne više potičuć' ganuće
(iziveni pak, bez odjeće kroče).
Kralju će rijeti: »Osvéti što kruće
prijevaru moju, pravedno bit' to će.
Dohodim ovdje sa životom da ti
netočno svoje obećanje platim.

39.

Predajem tebi i nedužna žića,
družicu, sinke ni zbog čega krive.
Za vrla ako i časna je bića
naknada prinos smrti darežljive,
ručice gledaj, jezik nedoličan,
protiv njih kušaj, da više ne žive,
mučenja nasmrt, kakva provodio
Perilo bikom i borom Sinio.«

40.

Kô osuđenik, živ još, dok pri klanju
smrt pije, krvnik mačem a jur maše
vrh ispružene glave mu na panju
čekajuć' zamah sudbonosan, staše
pred vrhovnikom takovom u stanju
Edgas pak, spravan, nipošto ustrašen.
Kralj privrženost vidjev' odveć rijetku,
osjeti sućut, ne gnjev naposljetku.

41.

Odanost kakva krasi Luzitance
 kad Edgas takvu žrtvu podnijet' želi!
 Zar se ne može takmit' s Perzijancem,
 kî iznakazi nos i obraz cijeli?
 Darije za njim cvili neprestance,
 te uzdišući tisuć' puta veli:
 »Zapira vidjet' radost za me veća
 od Babilonâ dvadeset uzéca.«

42.

Međutim, Afons knez jur zove slavni
 pûk luzitanski u boj spremi da ga
 Maurâ protiv, žiteljima davnim
 što preoteli zemlje onkraj Taga.
 Na Ourique smješteno bî ravni
 taborište pak borbenih mu snagâ:
 dušmana naspram saracenskog stoje,
 konjâ i ljudi premda s manjim brojem,

43.

nemajući pak drugo pouzdánje
 do li u Boga s neba Svevišnjega,
 jerbo toliko krštenih bî manje,
 Maura što je na jednog; zbog čega
 procijenio bi koji nepristran je:
 to hrabrost nije, neg' drskost vrh svega.
 Sâm jedan vitez, ako prispodobit'
 može se, treba sa sto se sukòbit'.

44.

Pet kraljeva je maurskih u boju,
 od kojih Ismar glavni je med' njima.
 U borbama su stekli slavu svoju,
 te golem ugled svaki od njih ima.
 Ratnice gospe u istom su broju
 uz njih, kô Gospa uzor, što je svima,
 uz čiju pomoć Trojanci se bîli
 i oni što su već Termodont pili.

45.

Jutarnje zrake hladne, vedre stižu
 i gone zvijezde, jurve zora zòri,
 sina kad zgleđa Marije na križu
 Afonso, gdje ga krijepi da se bori.
 U njemu plami vjere se užiču,
 pa Onom, što mu ukaza se, zbori:
 »Ne meni ruka, jer znam što ti može,
 već nevjerniku ukaži se, Bože.«

46.

Púk luzitanski kratko primi jeza,
 planu im vjera pred tim čuda znakom,
 za kralja vrlog izabiruć' kneza,
 od prije koji drag bijaše svakom,
 spram četâ moćnih dušmanskog uljeza
 do neba gore odzvanjalo jako:
 »Tron kraljski, kraljski,« vojska vikat' stala,
 »Afonsu, vèlom kralju Portugala!«

47.

Kô što u brdu glasovi il' rika
 razdražit znaju pobješnjelu dogu
 te silovito nasrće na bika
 što snagu drži oštromu u rogu,
 grizuć' mu čèsti tijela svekolika,
 lajuć', al' sitni ujedí ne mogu
 škodit', dok zub mu u grlo ne rine
 i slomi odpor te snažne živíne,

48.

kralj tako novi od púka i Boga
 na borbu pozvan u istomu trenu,
 tim žarom goreć', na dušmana svoga
 s nezaustavnim postrojbama krenu.
 Kod Pasâ nastá graja, strka mnoga
 što spopali su vojsku uzbuñjenu;
 uzimlju koplja, strjelice u hipu,
 sviraju trublje, orùžja čut' škripu.

49.

Na suhu polju kô što požar plane
 i rasplamsa se naglo često puta
 kad Bura jaka zviždi na sve strane,
 podjaren vjetrom, pa šipražje guta
 pastire budeć' za tlo prikovane
 iz sna im slatka palež kad piskuta,
 te odložena pokupiv' odijela,
 svi trkimice bježe do svog sela,

50.

Maur pak tako dok mu dopiraše
 ta buka, smeten oružja se laća,
 ne bježi, jer ga dušmani ne plaše,
 svog hata tjera zamahom korbača,
 dok Portugalac smjelo na sraz jaše,
 ubojno koplje na grudi mu svraća,
 te jedan pomoć zazivlje Kurana
 poluživ drugi Maur je pun ranâ.

51.

Boj izbi žestok, nasta silna zbrka
 od čeg bi se srušile planine,
 živinâ čuje topot se i frka
 kê Neptun otkri zemlje sred dubine,
 udarce daju, biju se iz trka,
 zametnula se bitka iz blizine.
 Potomci Luza oklop, štit pri tome
 razbiju, krše, paraju i lome.

52.

Bez trupla glava po tlu se kotûra,
 bez ruke, noge vidjet' je mrtvaca,
 množ' rasporenih utrobe i tûra
 u zadnjem hropcu trza se, kobâca;
 jur povlačio dušman se oduran,
 krv šiklja, teče kô voda brzaca,
 zelena gubi boja se ravnice,
 sve više rujnom biva postupice.

53.

Plijen Luzitanci kao pobjednici,
različit, bogat stoga prigrabiše,
Mori hispanski slomljeni u bici.
Na polju osta kralj tri dana više
(dobíća ovog zornoj prema slici)
na grbu štita bijelomu da riše
još pet ih modrih, spomene za trajne
pobjede nad tih pet kraljeva sjajne.

54.

Na svakom grbu trideset denára
ureže, kojim Krist je bio prodan,
bojama šarnim dajuć' znamen, hara
Onom što spasi od Pasjeg ga roda.
Njih pet pak skupa sa škuda pet stvara
broj točan, potpun kada im se doda
i pet pak koje dvostruko se broji
na grbu modrom sveti Križ gdje stoji.

55.

Vremena puno od tad prošlo nije
kad Leiriju Kralj je osvojio,
kû zauzeo dušman netom prije;
pod Arronchesom pobjednik je bio,
nad Scalabisom barjak mu se vije,
prodiruć' grada u dio po dio,
kojega polja plodovita, Tago,
zalijsvaš sveder vodom bistrom, blagom.

56.

Uz ove grade dične jošće pade
uskoro Mafra, pa u brdskom vijencu,
kom glasovito ime Luna dade,
podvrgnu Sintra Božjem se miljèncu,
Sintra u kojoj otajne Najade
netragom bježeć' kriju se u zdencu
od Amorove mreže uzmičući,
al' mu u vodi pale oganj vrući.

57.

Ti, Lisabone, što no uzor vječit
na bijelom svijetu svakoga si grada,
kog utemelji junak vele rječit,
u ognju Troja čijom varkom strada,
tuđin ti Kralja ne mogaše spriječit',
od sinjeg mora brâno òdvajkada!
Brodovlje tebi za potporu bane
što doplovilo sa Sjeverca strane.

58.

S Elbe i Rajne Germanije hladne
te Britanije tu su stigle čete
da Saracene zatru goropadne,
želje ih žarko poticahu svete.
U ušće ušli Taga rijeke skladne
da dušmanine izagnaju klete
s Afansom kog se jêci slave šire
a Uliksa sad opsjedaše mîre.

59.

Pet puta Mjesec skri se, pun je sjao
pet puta lice pokazujuć' svoje,
dok naposljetku grad taj nije pao,
opsade nakon na juriš osvojen.
Kako ih naum čvrsti obvezao,
to postignuto krvavim je bojem,
dok pobjednici bili jaki, smjeli,
pobijeđeni već zdvajat' započeli.

60.

Na kraju tako grad su pokorili,
u zemanima kî nikada prošlim
nijednoj gruboj ne podliježe sili
narodâ što su kao Skiti pošli,
za mnoge zemlje gospodari bili,
zatim uz Tago, Ebro kad su došli
do kraja gdje su Beti pribivali,
po svoju pak se prozvaše Vandáli.

61.

Može li koji grad se održati
poput pak tebe, dični Lisabone,
takovoj sili pravi otpor dati
pûku u slavu kojem zvona zvone?
Estramadura pokori se zatim,
Obidos jošće, Alanquer, romone
gdje međ' stijenjem vode svježe, pitke
i Tôrres Vedras, mjesto teške bitke.

62.

O Prekotaške zemlje, slavu vi ste
dobile žute Cerere po daru,
nadjudskoj sili odoljeli niste,
vlast, mîre daste novom gospodaru.
Tlo plodovito prisvojili biste,
da Vašem služi, Mauri, ratáru?
Moura pade, Elves, Serpa cijela
Alcácer do Sal, ta dušmanâ sijela.

63.

Grad plemeniti njemu je najbliže,
gdje Sertorije pobunjenik davni
skrasi se s vojskom; sad u nj voda stiže,
tlo kvaseć', hraneć' pučanstvo te ravni,
nje preko vêli vodovod se diže
na lukovima kraljskim starostavnim,
što pade ipak opiruć' se dugo
neustrašivog Gerarda zaslugom.

64.

U gradu Beja postopcima krutim
osvetio je Trancoz klan i davljen
Afons, što ne zna natrag uzmaknuti,
mneć' dulje živjet' ako bude slavljén.
Predao grad se četama mu ljutim,
te pošto pod vlast njegovu je stavljén,
na sve pak žive nasrnule duše
u bijesu koje pod mač okrenuše.

65.

Također jaram Kralj Palmeli metnu,
 Sesimbru satra skupa ribogojnu,
 sveudilj slijedeć' svoju zvijezdu sretnu
 pri tomu razbiv' snažnu silu vojnu
 (grad spozna škodu i s brda zamjetnu),
 pomoć' mu glavari uz momčad si brojnu
 obronkom hrli, nesvjestan, bez dvojbe
 na kakve vrle naić' će postrojbe.

66.

To bio glavom kralj je Badajoza,
 četiri s njim su tisuće konjika,
 pješaka mnogo; izgled njihov grozan,
 s opreme, zlata kričavi, da su slika
 bijesnoga junca kad ori se kroza
 lug svibnjom s krave požudna mu rika,
 te na krok ljudski slijep ljubavnik jurne,
 da prolazniku rog u grudi gurne,

67.

Afonso tako na bojno je polje
 srnuo, vojsku što spokojna grede,
 ranjava, slama, ubija i kolje;
 spast' život bijegom maurski kralj htjede,
 umaći smrti žureć' brže bolje
 u smutnji, stravi borci njega slijede,
 što takav metež, zbrku proizvelo,
 konjika tek je šezdeset to djelo.

68.

Nastavlja Afons neumorni dalje,
 dobiće niže za dobićem slijedom,
 da pođu zove još za svojim kraljem
 osvajat' vješte na okup sve redom,
 te uskoro ih opsjedati šalje
 Badajoz, žudeć' skrajnom za pobjedom,
 boreć' se s takvim žarom i vještinom,
 pripoji svojem posjedu ga inom.

69.

Svevišnjeg Tvorca, koji dugo čeka
ponekad kaznu zasluženu dati,
il' odgađa ju popravi se neka
krivac, il' tajnu um naš teško shvati,
stizala Kralju sveder pomoć prijeka
u pogiblima, sada ga ne prati,
već Bog mu svaku potporu oduze
zbog kletve majke, kû stavi u uze.

70.

Grad Kralju što je pod opsadom pao,
sad opsjedala vojska je Leóna,
Leónu jer je taj grad pripadao,
državnoj vlasti ne pak Lisabona.
Za tvrdoglavost skupu cijenu dao,
često se puta tako plaća ona!
Izlazeć' noge Kralj na gvožđu skrši,
u borbi svladan u tamnicu svrši.

71.

Pompeju dični, neka te ne brine,
što tama skrila djelâ ti vrhunce,
ne cvili što zbog pravde Nemezine
pobijeđen bješe u sukobu s puncem;
od tebe strijepe brda i nizine,
Faz, Sien, sjenu kog ne baca sunce,
od Sjevera pak gdje led traje vazda,
do polutnika užarenih brazda,

72.

i Arabija sretna povrh toga,
te Heniokci, Kolhiđani kruti
zbog zlatnog runa slavni, kô i stroga
Kapadocija, Judeja što ćuti
i štuje samo jednog pravog Boga,
još Cilicijci divlji, meke puti
Sofenci, brdo sveto Armenije,
s kojeg se voda dviju rijeka lije,

73.

napokon sve od valâ Atlantika
 dokud su skitske od Taura gòre,
 sveđ' vidješe te kao pobjednika,
 na Farzal misli neka te ne mòre!
 Kralju, nek' tješi Pompeja te slika:
 tko pokori sve, sâm biva pokoren.
 Providnost s neba tako htjede sveta,
 da i tvoj punac porazi svog zeta!

74.

Kralj vrnuvši se opet na poslanje,
 Božjemu pošto podvrgnut bî Sudu,
 u Santarému odbi opsjedanje
 kog Saraceni vodili zalúdu.
 Vicentu blagom oda počítanje,
 hoteć' da moći mučenika budu
 prenijete s Rta Svetog u grob vëlji
 u gradu koji Uliks utemelji.

75.

Već trudnog starca goni želja dalje,
 on jerbo više toli snage nema,
 u Alentejo sina hrabrog šalje
 s vojskom kû prati ratna sva oprema.
 Sin Sancho smion, u boju prekaljen,
 prelazi tamo odlučan posvèma,
 te uz Sevilju riječne vode hladne
 rujne od krvi maurske su smradne.

76.

Pobjede nakon i krvoprolića
 mladić si predah uzeti ne htjede
 dok drugi pokolj ne uradi sličan
 Barbara koji Beju opsjest' grede;
 ne oklijevaše ni časka Knez dičan
 da želju svoju što prije provede,
 a potučeni Mauri do nogu
 mišljahu da mu osvetit' se mogu.

77.

Evo ih s brda, što hirom Meduze
izgubi tijelo, oslonac nebésa,
također stižu s rta Ampeluze,
iz Antejeva sjedišta Tingesa,
pučanstvo k tome oružje si uze
Abile, što je stup za prolaz tjesan,
mauretanskih uz zvuk rezak trubâ
iz zemlje gdje je uljuđen kralj Juba.

78.

U Portugal je prodro povrh svega
na čelu vojskî Emir-Al-Muminin,
maurskih kraljâ trinaest uz njega,
što vazali mu bjehu carevini;
ne susteže se ni zla najgorega,
Emir te zvjerstva najpodlija čini,
no naposljetku kad opsjedat' dođe
u Santarému Kneza, loše prođe.

79.

Juriša Maur ljutit i plahovit,
sto lukavština, učinka a nema,
bacač mu stijenâ ne služi silovit,
ni ovan šiljat, ni prokop podzeman,
jer sin Afonsa za napad drzovit
u potpunosti bivao je spreman,
izdržao ga mudro i odvažno,
na svakom kutku opiruć' se snažno.

80.

Starac kog ljeta tegobna i pozna
prisilila su na odmor što duži
u gradu pokraj Mondega, gdje dozna
maurska kako sina mu okruži
u Santarému vojnica pak grozna,
da milom Sanchu svoju pomoć pruži,
odputio se iz grada je smjesta,
žustrina jer mu zbog dobi ne presta.

81.

Poveo sobom četu najvrsniju
 ratnikâ što već osvjetlali lice,
 za Portugal se znakovito biju;
 sa sinom skupa pobi hametice
 Maure, kape, kapuljače čije
 na hrbi vidjet' širom je ravnice;
 tu konji, orme za plijen, zlatne rése
 vlasnika mrtvih posvud rasule se.

82.

Punom brzinom Mauri su ini
 s tla luzitanskog bježali bez njega:
 naime, osta Emir-Al-Muminin,
 jer pobježe mu život prije bijega.
 Onomu koji pobijedi jedini
 davali hvale iz srca su svega,
 kada se sluči takva čudna zgoda,
 od ljudskog više Bog se bori roda.

83.

Te pobjede je dične izvojštio
 Afonso stari, vladar pak uzvišen,
 ali njih nakon pobijeđen je bio,
 zbog dugih ljeta ljudskog žića lišen,
 pobjednik bitku zadnju izgubio
 s vremena tijekom; boljetice biše
 slomile krhko tijelo mu i pamet,
 te Libitini plati i on namet.

84.

Cviljahu za njim rtovi, planîne,
 dok su također riječne vode bujne
 kroz zasijane tekući doline
 napajale su odsvud suze nujne;
 dok širom svijeta slavilo se čine
 njegove mnoge, rijetke, osebujne,
 po kraljevstvu se naricanje začu:
 »Afonso, gdje si, Afonso«, svi plaču.

85.

Dom Sancho, Afons kojem bješe prvi
i pravi uzor junačkih pak djela,
za žića oca već toliko krvi
Betisom proli, da se crvenjela
rijeka uz njeg je, pa moć divlju smrvi
vandalskog kralja, sinka Ismaela;
još jače došli pod udar mu pèsti
oni što htjeli Beju zaposjesti.

86.

Proglašen Kraljem za dobi jur mlade,
s malo se ljetâ uspev' na prijestolje,
grad Silves odmah opsjedati stade,
obrađivao kog je Barbar polje;
Germanska vojska Sanchu pomoć dade,
vidjev' da grad je maurski opkoljen;
njen sastav moćan, bojno učinkovit,
plovio svetu Judeju osvojiti'.

87.

Ta vojska dična išla poduprijeti
Fridrika cara, Barbarossom zvana,
što krenu ũ grad, gdje Krist mučen Sveti,
a kojem piće ponesta i hrana,
Saladin stoga preote ga kleti
od Gvida kralja; u dôli Jordana
sit Maur pio vodu izobilno,
dok čeljad Gvida žeđ morila silno.

88.

Jaka i brza mornarica, gnana
suprotnim vjetrom, skrenu sa svog plova,
s čeg' dojedrila do ovih je strana,
s njom Sanchu došla potpora je nova.
Kako mu otac s pomoću Germanâ
postade vladar grada Uliksova,
na isti način sin mu Salves dobi,
na juriš bijesne žitelje mu zdobi.

89.

Pobijedi više puta Muhameda,
 ne ostavivši na miru ni Léon,
 sve dok se tebi uznositi ne preda
 Tui, što si ga najzad zauzeo,
 susjedni za njim grad jedan po jedan,
 jer Galiciju pokorit' si htjeo,
 te sada, Sancho, pod jarmom ti stenju,
 upravljajš njima po svom nahođenju!

90.

Al' u tolikoj pobjedničkoj slavi
 smrt neumoljna pohode mu spriječi,
 a nasljednikom sina si ostavi,
 što Afons drugi te Kralj posta treći.
 On portugalskoj pripoji državi
 do Sol Alcácer, kog će navijek steći,
 zbog maurskoga novog zauzeća
 grad sada kazna stigla još je veća.

91.

Kad Afons umro, Sancho drugi dođe
 na tron; on bio mlitav, ravnodušan
 toliko, da se njega kao vođe
 pravorijek, volja ne štuje ni sluša,
 već pobočnikâ, zapovijed takòđe',
 ovlasti svoje tako on ne kuša,
 vodili drugi posle kraljevine,
 on slagao se sa svime što čine.

92.

Al' ipak Sancho ne bijaše kao
 car Neron, žena kom bî djetić mali,
 te Agripina, koju majkom zvao,
 i on su ù grijeh rodoskrvni pali,
 nit' spram si ljudi kao Neron zao,
 da grad im, u kom živio je, spali;
 ne sliči Sancho ni Elagabalu,
 ni Asirjcu Asurbanipalu.

93.

Ljudi mu silje iskusili nisu
tiranstva poput pûka Sicilije,
ne nađe novi nalik Falarisu
način da ljude muči se i bije;
u zemlji bili već navikli svi su,
da Kralj se tako ponašat' ne smije,
pa podanici iskahu da njima
Kralj vlada samo vrstan i izniman.

94.

Vlast uzeo mu grof je od Bolonje,
na kojeg poslije čast kraljevska prijede,
kad Sanchu drugom bratu mu potonjem
žiće se zgasi, dokonomu svede'.
S pravom pak nazvan Afons Smjeli on je,
zemlji je, brižan, pomicao mēde;
veliki vladar ne dā se pomirit'
s područjem malim želeći ga širit.'

95.

Algarve predjel ženinstvom mu dani,
najvećim dijelom u ruke mu pade,
Maure gnao ratnim znanjem vani,
u pomoć Marsa nestalo im nade;
više pak nigda tlačili dušmani
Portugal nisu, od tad godit' stade
slobodu, ropskih razriješen svih uzâ
na zemlji koju dobio od Luza.

96.

Kraljevstvo takvo pripalu Dinisu
Afonsa Smjelog potomku je zatim;
ni Aleksandra dične bile nisu
njegove kao mnoge blagodati.
Kraljevstvom dani sreće cvjetali su
(jer napokon je mir postiglo zlati)
u zakonima, uljudbi, od sjaja
blistala zemlja spokoj dobiv' trajan.

97.

Prvi je dao u Coimbri dići
 hram za Minerve znanje i umijeće,
 učini muze s Helikona sići
 Mondega pokraj hodaju da cvijećem,
 želeći grad taj Ateni da sličī,
 kad slavu darom Apolona steče;
 tu zlaćan vijenac resio je glave
 uz nard i lovor te mirisne trave.

98.

Gradove nove, dvorce i kaštele
 svud podizao Dinis je glasovit,
 bedeme, zdanja gotovo duž cijele
 države dao bijaše obnovit';
 Atropa kad mu, za dobi još zrele,
 škarama život presjekla svrhovit,
 sin buntovan ga naslijedi po smrti,
 al hrabra srca, Afonso četvrti.

99.

Iako on je tašta Kastiljanca
 vijek prezirao, a cijenio nije
 ponosnih grudi svakog Luzitanca,
 što se ne plaši sile nadmoćnije,
 prodrle horde kad Mauretánca
 da podvrgle bi zemlje Hesperije,
 kad u Kastilju ušle, Afons hrli
 pomoć' joj kako skupa bi ih strli.

100.

Ni Semiramis nije okupila
 toliko četa na Idaspa dólje,
 ni Talijana strah, trepet, Atila,
 što bješe nazvan »Bićem Božje volje«,
 nemaše čopor vojske tako silan,
 Tarteza koli doveli na polje
 Mauri divlji, zapanjeni, s kojim
 Granade moćne vojnica se spoji.

101.

Kastiljski vladar vidjevši očajan
toliko jakih vojaka na broju,
strijepeć' od pûka Hispanije kraja,
poraženoga u sličnom već boju,
glede pak smrti vlastite nehajan,
Afonsu vrlom otpravio svoju
suprugu milu; portugalski kralj je
njen otac bio, kom je žurno šalje.

102.

Marije kada noga krasotice
u dvore oca veličajne kroči,
s izgledom divnim, ali tužnim licem
vruće joj suze kvasile su oči;
anđelske kose niza nadlaktice
bjelokosne su rasule se dočim.
Roditelju, što kćeri se veseli,
u jecajima ove riječi veli:

103.

»Afrike pûci različiti skupa
ta čeljad divlja, ratoborna, kreće,
na čelu koje kralj Maroka stupa,
Španjolske dične žudeć' zauzeće;
od kada zemlju slana voda kupa,
sile i moći ne vidje se veće;
zbog zvjerstava joj jur su pale žrtve,
strah žive mori, jeza čak i mrtve.

104.

Onaj, kog dade za supruga ti mi,
da svoju zemlju brani poput štita,
malu joj snagu znajuć', da odnimi
spravan mu žiće sablja ubojita,
sad ako pomoć od tebe ne primi,
Kraljevstva ĩ njeg kraj je neumitan:
ko udova ću provest' život tužan,
bez sreće svoje, Kraljevstva i muža.

105.

Na sâm tvoj spomen od straha se ledi
 u rijeci voda, nazvanoj Muluka,
 bez odgađanja postrojbe povedi
 u pomoć vojsci hispanskoga pûka.
 Na licu li ti pravu ljubav gledim,
 vlastitom čedu neka tvoja ruka
 zaštitu pruži, zakasniš li doći,
 bit' neće nikog koga spast' ćeš moći.«

106.

To rekla ocu Marija je mila;
 u Jupitra je tako, uz plač smjeran,
 Eneji Venus milost isprosila,
 olûja kad mu brod u vrtlog stjera,
 a besjeda joj toli ljupka bila,
 da bacio je munju otac vjeran:
 iskala što je, dobrostiv, sve nudi,
 štòviše, kako malo traži, sudi.

107.

Okupi ljude u oružju vješte
 Evore oko, što mogaše brže;
 na suncu oklop, mač im, koplja bliješte,
 pod tegom teškim konj osedlan rže,
 uz ures trublje barjačićâ trešte,
 da nâ mir srce i sviklo se trže,
 od zvuka reskog, piskutavog njina
 udubljena je ječala dolina.

108.

Posred vojáka ponosito gazi,
 urešen kraljskim znamenjima svima,
 Afonso vrli, čija nadilazi
 visinom glava sve druge međ' njima;
 čim zaplašena il' smetena spazi,
 da ohrabri ga, tek njom blago klima.
 Na tlo Kastilje tako bodro stupa
 s Kraljicom njenom, svojom kćerkom skupa.

109.

Sad dva Afonsa, združiv' snage svoje
Tarife blizu na polju, gdje krda
pogana gadnog nasuprot im stoje,
kîm bjehu uske planine i brda.
Ratnika nema čvrstog mirno što je
čekao juriš, al' ga vjera tvrda,
duboko koju u svom srcu ćuti,
potiče nà boj, Krist da s njim je sluti.

110.

Potomci s ruglom motre Agarini
kršćane s ljudstvom malobrojnim, slabim,
mneć' da su već im zemlje posjed njini
kô plijen ih dijele, svatko sebi grabi;
u velikoj si zabludi i hini
uzeli ime Saracenâ da bi,
uz predpostavku pogrješnu i divlju,
tuđe pak zemlje maurskim nazivlju.

111.

Div tako bješe, od čijeg je hira
strijepio s pravom Saul kralj Judeje,
neoružana smotrivši pastira,
kamenje, hrabrost kôm uhvanje sve je;
pogrdne psovke div krakat ne bira
zlorušan, krhak videć' momčić gdje je,
kî uvjerio praćkom ga da bludi
(sved' vjera jača od snage je ljudí!);

112.

isto se tako Maur podlac ruga
kršćana vojski, buduć' da ne shvaća
da stiže moć im iz višnjega kruga,
od silâ pakla što bijaše jača.
Uz nju Kastiljac ne hoteć' bit' sluga,
mač protiv kralja od Maroka laća,
od Portugalca, s njima što se sprda,
strah hvata kralja iz Granade grdan.

113.

Koplja i sablje zveketaju jako
 u oklop kad se zabodu, dok jedan
 zove (u skladu kakav štuje zakon)
 Jakova svetog, drugi Muhameda.
 Uz jauk mnogih ranjavanja nakon
 u lokve krv se slijeva, gdje se bijedan
 utapa ratnik, što gvožđu uteče,
 mneć' spas da time svojeg žića steče.

114.

Ubija, lomi (žarom svetim gori)
 Luzitanac pak borce iz Granade,
 svaki im otpor da se brane sori,
 malenu hasnu oklop im imáde;
 što odveć lako pobjedu izbori,
 nezadovoljan, podporu tad dáde
 za smionoga, hrabrog Kastiljanca,
 koji se bije prot' Mauretánca.

115.

U vrijeme kada sunce jur se vraća
 u dom Tetidin, slaziti kad počne
 Zapadu, javi kad se Večernjača,
 na dan znamenit, prije tmore noćne,
 kraljeva dvaju vojnika nadjača
 maurske snage strahovito moćne;
 povijest pak svijeta takva klanja grozna
 pobjede kao posljedak ne pozna.

116.

Ne ubi Marij četvrtinu niti
 od onih što tu pobijeđeni mriješe,
 kad pusti s vodom žednoj vojski piti
 krv protivnika; ni Punjan kí bješe
 od svog rođenja dušman navlastiti
 Rima, kom čete poraz mu naniješe
 Rimljana kada toliko izginu,
 tri vagna s mrtvih prstenja da skinu.

117.

Bezbrojnoj ako svojom voljom duši
u Kocit mračan zapovjedi poći
kad nesmiljeno Jeruzalem sruši,
gdje stari zakon čvrsto pûk svjedoči,
pobunu tvoja ruka ne uguši,
o Tite dični, nebeske već moći,
proroštva kako predviđaše mnoga,
što potvrđeno bî od Krista Boga.

118.

Kad završi se ta pobjedna vojna
i Afonso se u Portugal vrati
u miru slavit' vrsna djela bojna,
rat koli težak mogaše mu dati,
zgodna se tužna, povijesti dostojna,
što ljude tjera iz groba ustati,
s nesretnom, jadnom onom gospom zbila,
što nakon smrti Kraljica je bila.

119.

Ljubavi čista, nesmiljene moći,
što grud je bolna od tvog podvrgnuća,
ti samo groznu smrt joj prouzroči,
dušmana kô da od svih ti je kruća.
Akoprem kažu da su vlažne oči
zalud da žeđa ugasi se vruća,
to je što Amor tiranin, sved' žudi
da žrtvenik ti škropi krvlju ljudi.

120.

Tu, Inês krasna, življaše u miru,
plodove slatke beruć' dobi mlade,
radosno, slijepo predav' dušu hiru
varke, što Kob joj potrajat' ne dade,
gdje Mondega se ubava prostiru
polja, u koju množ' ti suza pade,
da kažu brdu, drveću i travi
ime, kô zapis što u srce stavi.

121.

Ondje bi ti se uspomene slile
 u kneza tvoga uspomene sretne:
 kad bi dalèko, uprte sved' bile
 tvom oku divnom oči bi mu sjetne.
 Kroz sanje noću, varljive a mile,
 po danu mašta što im pridometne,
 što zapažao i sve što je mnio
 radosnih časa spomen tek je bio.

122.

Inih pak lijepih gospa i princeza
 ne mili mu se krevet za njegov spravan:
 ljubavi čista, svih se kaniš svezati,
 podvrgne kada pojava te prava!
 Strast čudnu videć', mudar i oprezan
 otac mu stari, koji odmjerava
 svog sina tlapnju, glase što se šire,
 od svake koji ženidbe zazire,

123.

naumi svijetu otet' Inês krasnu
 ne bi li tako oteo je sinu,
 krv u ubójstvu mnijuć' da užasnu
 zgasit' će posve čvrstu ljubav njinu.
 Bijes koji gna ga sablju da sad časnu
 što mahnitosti maurske težinu
 izdrža hrabro, drži uperenu
 na jednu krhku i nemoćnu ženu?

124.

Surovi kralju krvnici je vuku,
 koji već bješe samilošću svladan;
 al' pûk, uz lažnih tvrdnji halabuku
 nuka ga da joj smrt okrutnu zada.
 U vapajima cvilnim i jauku,
 poteklim tekar iz golema jada
 svog kneza, djecu što ostavit' mora,
 bol stoga njoj je i od smrti gora,

125.

umilne oči sa suzama ljutim
lagano k nebu dignuvši kristalnom
(oči, jer ruke vršitelj bez ćuti
zavezane joj držao je jalno),
pa ih svom milom porodu uputi,
voljenom jako, gledeći ga stalno,
da će on ostat' strijepeći siročče
djedu im strogom ovo zborit poče:

126.

»Ako se vidje zvijer, kû narav stvori
okrutnom život od kada joj traje,
ako se vidje pticâ lijet po gori
u zraku grabež kojem svrha sva je,
da nagon im se u sućut pretvori
spram sitnog stvora ljudskoga što gaje,
spram majke Nina kô kad bješe mala
i braće što su temelj Rima dala;

127.

ti, u kôm ljudski lik i duša stoje
(ako je ljudski mladu gospu ubit'
krhku i slabu, bez zaštite što je,
gospára svojeg jer ne presta ljubit'),
na nejak porod svrni oči svoje,
gluh što će majka život im izgubit',
zbog njih, zbog mene milostiv se gani,
kad nećeš prosti' grijeh mi pripisani.

128.

Ako si lomeć' Maure sred boja,
ognjem i mačem smrt im znao dati,
nek' dat' i život znade blagost tvoja,
nema li grijeha, što taj život krati;
nedužnost ako prati kazna koja,
prognaj me da se više čak ne vratim,
Libije ù žar, u kraj skitski ledan,
da tamo trajemo za svagda vijek bijedan;

129.

il' protjeraj me do živinâ grubih,
 k lavu i tigru, nek' vidim je l' prije
 sućuti iskaz ja pronašla tu bih,
 što se u ljudi naći mogla nije;
 u bolnoj čežnji za onim kog ljubih,
 rad' kojeg živim i rad' kojeg mrijem
 tu ću mu čeda brižno odgajati,
 čim jedino će tješit' im se mati.«

130.

Kralju već bi je dobrotivom žao
 nakon tih riječi ganutom na kraju;
 al' pûk tvrdoglav i udes njen zao
 (što tako hoće) oprost joj ne daju,
 mač isukaše iz korica, jao,
 za takva čuvstva oni što ne znaju.
 Iskazaste se protiv gospe jedne
 viteškim, hrabrim duše krvi žedne?

131.

Kako spram lijepe djeve Poliksene,
 što stare majke zadnje bi uhvanje,
 suđenoj na smrt od Ahila sjene,
 okrutan Pirus drži mač za klanje,
 dok su joj oči bistre upravljene
 (kô da je nježno i strpljivo janje)
 bezumna s boli gdje joj majka mila,
 ona se strašnoj žrtvi ponudila,

132.

na Inês tako klačâ krdo cijelo
 (iz snježnog vrata, na kôm stoje krâsi
 poradi kojih Amor rani strijelom
 onoga što ju kraljicom proglasi,
 točeći vrelu krv na cvijeće bijelo
 što ona svojim očima ga kvasi),
 bijesno i divlje nasrnulo nožem,
 ne hajuc' da ih kazna dostić' može.

133.

Što, Sunce, toga dana iznenada
očima njenim sjaj ne obustavi,
kô što si zašlo pir za Tjestov gadan,
kad jeo djecu koju Atrej spravi?
Duboki doli, čuli ste joj tada,
glas zadnji kî se s hladnih usta javi,
gdje ime Pedro izdišući veli,
koje kroz jeku širom ste pronijeli!

134.

Kô što u bijele ivančice bajne,
što prerano je istrgnu diklica,
i povrijediše ruke joj nehajne,
da ures bude njenih pletenica,
već nema vonja, niti boje sjajne,
Inês je tako mrtva, blijeda lica,
uvele ruže na čelu joj nježnu,
izgubiv' s žičem pût živu i snježnu.

135.

Plakahu smrti u čast grozne ove
dugo i gorko od Mondega vile,
a svoje suze vijek da Inês slove
vrela da nastala toliko su lile,
ime mu davši, kojim još se zove,
po ljubavima što su tu se zbile.
Gle, kako svježe vrela cvijeće ròsi,
voda su suze, ime Ljubav nosi.

136.

Ne prođe mnogo; Pedro se odluči
osvetit' ljuto zbog tih smrtnih rana,
čim posta kraljem, jer se bijesno sruči
na sve odbjegle klače istog dana.
Drugi ih grozni Pedro mu izruči,
a ljudskih žića oba din dušmana,
sklopiše savez krut i nepravičan,
kô Avgust, Lepid i Antonij sličan.

137.

Kralj novi strogo kažnjavaše silje,
 sve ubojice, tate, preljubnike
 nazočec' kazni, okrutan, nesmiljen,
 za svoj užitak; velmože tolike
 obuzda štitec' gradove te diljem
 države cijele, mnoge razbojнике
 u progonima uhiti i smače
 neg' Tezej više, skitnik Alkid pače.

138.

Od pravednog se strogog Pedra rodi
 (to često biva zbog naravi kvara!)
 lijen, mek Fernando kad Kraljevstvo zgodi
 nevolja, metež, jer Kastiljac hara
 pokrajine mu, što u propast vodi
 zemlju, bez štita i bez gospodara,
 te gubitak joj opstanka čak prijeti:
 kralj slab i jak će narod oslabjeti.

139.

Možda ga nebo tako kaznit' htjede
 što Leonoru njenom mužu ote,
 da oženi ju, likom joj zaveden,
 zaslijepljen sjajem lažne joj ljepote;
 il' zloguka ga predskazanja slijede
 zbog huda grijeha i javne sramote,
 kô što je često razvidno da slama
 i jake ljubav opaka, bez srama.

140.

Na taj su s grijeha pedepsani način
 po dopuštenju Božjem davno prije
 Helene lijepe drski otimači,
 Apije, isto tako Tarkvinije.
 S čeg David kažnjen kad se izopači;
 pučanstvo s čega preživjelo nije,
 s čeg Benjaminâ nesta loze stare,
 zbog Dine Šekem, Faraon zbog Sare?

141.

I grudi kako, tvrde poput stijene,
nedopuštena, luda ljubav gazi,
to razvidno je kod sina Alkmene
u Omfalu se kada preobrazi.
Izgubi ugled Antonije s žene,
Kleopatre, dok Punjanin čim spazi
dični joj draži, usplamtje za deklom
iz Apulije, s pučanskim porijeklom.

142.

Al' tko to može rasplesti, u bíti,
omču kû ljubav umilna je splela
međ' ružom tkajuć' i snijegom si nîti,
između zlata, prozirnog ubijela?
Tko će se najzad pred ljepošću skriti,
Meduza kada, zmijolika čela,
za čas će srce, ne u kam pretvorit',
već ù plam žudnje štono će ga morit'?

143.

Tko može vidjet' ravnodušan, anda,
kip anđeoski, lice lijepo, drago,
u sebe duše što pretvara kanda,
da dostatnom im odupre se snagom?
Treba li stoga optužit' Fernanda,
što ljubavi je iskusio nagon?
No, onaj koji tog je hira lišen
sudit će da je kriv pak puno više.

*(S portugalskog preveo i bilješke napisao:
Mirko Tomasović)*

BILJEŠKE (II. i III.)

Veliki pjesmotvor koji je napisao »otac portugalske književnosti« Luís Vaz de Camões (1524.–1580.) i objavio ga 1572., *Luzitanci* (*Luzijada*), imade deset pjevanja (1.102 oktave, 8.816 stihova). Strofički ustroj *Luzitanaca* Camões je gradio prema modelu talijanske epike (jedanaesteračka kitica sa shemom srokovanja ABABABCC, dakle trostruka i dvostruka rima), a njegov je izbor prepjevatelj u cjelini slijedio. Drugo i treće pjevanje portugalskoga nacionalnog epa glasoviti su ne samo zbog zanimljivie naracije, usredištene oko povijesne plovidbe Vasca da Game prema Indiji (1497.–1498.), već i po više antologijskih epizoda i lirskih umetaka. Prvo pjevanje, naime, po uzoru na vergilijansku epiku, Camões započinje atipično velikom zazivkom i posvetom kralju Sebastijanu, zatim po istoj konvenciji vijećanjem bogova na Olimpu (Mars i Venera staju na stranu Portugalaca, a djelomično i Jupiter na nagovor svoje kćeri miljenice); od 42. oktave pjesnik prelazi na glavni predmet epa, slijedi Gamino brodogavlje, susretaje i sukobe s Maurima, spletke Bakha protiv Portugalaca, izazvane njegovom dvojakom ljubomorom.

II.

1.

1: *planeta sjajna...* Sunce (Apolon).4: *bog Noći...* Vesper.

2.

3: *hrabri Kapetane...* Odnosi se na Vasca da Gamu. To mu je u spjevu stalni zamjen-ski naziv.

10.

1-2: Bakha su u antičkoj umjetnosti prikazivali uvijek *mładahnim*; prema mitologiji imao je *dvije majke*: Semelu, koja ga je pobacila, ali zamolila Jupitera da ga preuzme u svoju utrobu, dok se ne razvije i rodi kao zametak. Jupiter mu je stoga na stanovit način i otac i majka, a Venera polusestra. Antička je mitologija bila vrlo maštovita.

11.

1-8 Kako Biblija pripovijeda (*Djela apostolska*, II., 1-4), 40 dana po Kristovu uskrsnuću (blagdan Duhova) *Apostoli* su bili zahvaćeni šiljatim plamenovima od ognja (jezicima), od tada su mogli govoriti po Duhu Svetom svim »poganskim« jezicima, kad su naviještali vjeru Isusovu.

12.

5: *S Pankaje...* otoka uz arabijsku obalu, gdje se proizvodio tamjan.6: *Tionej...* jedno od Bakhovih imena prema majci Tioni (drugo ime za Semelu).

8: Ovo je jedan od najkontraverznijih stihova u spjevu zbog izravnog supostojanja kršćanskoga i poganskog *čudestva*. U krajnjem teološkom tumačenju *bog lažni* (Bakho) je istoznačnica vraga, demona.

13.

8: *Titon* je suprug *Aurore* (*Zore*), a za razliku od nje postao je besmrtno, ali ne vječno mlad kao ona, naposljetku pretvoren u cvrčka. Zašto u cvrčka, nigdje ne piše.

14.

8: *kroz prolaz tijesan...* usjek između otoka *Mombase* i kopna (usp. I, 103, 2).

17.

8: Otok *Mozambik* su Portugalci prethodno otkrili (usp. I, 54, 8).

18.

5: *Ericina...* Jedan od epiteta za *Veneru* (prema mjestu štovanja, brdu *Erix* na Siciliji).

19.

1: *Nereidâ...* *Nereide* su morske nimfe, kćerke *Nereja* i *Doride*, koje obično borave na dnu oceanâ.

20.

4: *Kloto* je jedna od *Parki*, a vjerojatno je lapsus što je ovdje imenovana. U *Vergilijevoj Eneidi* jedna se *Nereida* zove *Doto* (IX. 102)!

5: *Nize...* te nimfe nema nigdje u mitologiji, dok je *Nerina* u *Vergilija* kći *Nereja*, inače božica obožavanja i štovanja.

21.

1: *Diona...* *Venera*. *Diona* je u većini mitologijskih traktata *Venerina* majka, ali ju je *Ovidije* identificirao kao samu božicu ljubavi (*Fasti*, II., 461), što je prihvatio i *Camões*, veliki ovisnik o rimskom pjesniku.

23.

1-6: »nalik na marljive mrave što bojeći zime se stroge
gòleme gomile hrane u nastambe spremaju svoje:«

Vergilije, Eneida (pr. B. Klarić, Zagreb, 1970., str. 97–98)

25.

3: *Mauri...* oni koji su se popeli na portugalski brod.

27.

2: *Licije čeljad...* Opet jedna dražesna pričica iz mitologije: stanovnici *Licije*, pokrajine u Maloj Aziji, odbili su dati vode žednoj *Latoni* i njezinoj djeci, pa ih je *Jupiter* za kaznu pretvorio u žabe.

33.

1-8: *Te smjerne riječi...* Molitva *Vasca da Game* došla je do ušiju *Veneri* (*Dioni*), koja se sada umirena vraća na nebo, strukturirano u više sfera: *Venerino* zvijezde (*treći krug*, 6) *Jupiterovo* (*šesti*, 7), gdje je i sjedište *Oca bogova* (*Jupitra* na *Olimpu*, 8). *Venera* je prethodno s *Nereidama* izvukla iz zamke portugalsko brodovlje, a sada je brigu nad njim »preuzeo« *Bog Otac* kršćana, za koje je poganska *Venera* bila oličenje spolnog razvrata i grješne pohote, a u medicinskom je nazivlju imala i negativne konotacije (»venerične bolesti«) ili metaforične (»*Venerin* brežuljak« – »mons *Veneris*«), natuknice dijela

ženskog spolovila. Ovdje je, možda najzornije, sa stajališta epskih poetika, ostvaren sraz »poganskog« i kršćanskog *čudestva*, što je za današnji ukus ipak artificijelan postupak.

34.

1-8: U ovoj oktavi započinje Camõesova pjesnička inkantacija Venerinom ljepotom, inkantacija toliko prisutna u svjetskoj literaturi (i likovnim umjetnostima), koja traje od antike do moderne. Kao božica ljubavi otjelovljuje žensku očaravajuću ljepotu i nespontanu strastvenost. Prema Heziodovoj *Teogoniji* rođena je iz morske pjene, Amorova je (Erosova, Kupidonova) majka. Prikazivana kao: bjeloputa, zlatokosa, sjajnooka, mirisna kao aromatično cvijeće. U *očima* joj je *gnijezdo djetića* (5) tj. Amora što je u skladu s topografijom ljubavi »dolčestilnovista« (Danteova *Vita nova*), iz koje je Camões nedvojbeno preuzeo i *duhove* (6), tj. »i spiriti«.

35.

1: *Da ocu stupi poput zavodnice...* To je doslovan prijevod: »E, por mais namora o sobereno Padre...« Iako je kći Jupitra, ona se s njim ophodi kao s objektom zavođenja. Incestuoznost nije bila strana u mitologijskim zgodama i nezgodama, kao, uostalom ni nasilna obljava i ine seksualne perverzije. Iz fikcije je to prešlo u zbilju u kasnijoj fazi rimljanske povijesti. Bolesna seksualnost, neobuzdanost, nastranost, bez dvojbe su utjecale na dekadenciju Rimskog Imperija i njegov strmoglavni pad.

3-7: *kô Trojanču...* Parisu, najljepšem smrtniku, pozvanom da na brdu Ida prosudi koja je najljepša između Junone, Minerve i Venere. On je izabrao Veneru, koja se Parisu pokazala gola, kao i Dijana, dok se kupala gola u vrelu, a naišao *Lovac* (Akteon). Po kazni je pretvoren u jelena, kojeg su razderali vlastiti psi, što pripovijeda Ovidije u *Metamorfozama* (III. 155–253.). To mjesto inspiriralo je Petrarku u znamenitoj kanconi »Nel dolce tempo de la prima etade« (*Rime sparse*, XIII, 155-160), gdje je asociirao pretvorbu u jelena, pošto je zatekao Lauru, kako se gola kupa u gorskoj vodi.

36.

1-8: Iako senzualna, ova je vizija Venere protkana petrarkističkom topikom, kao da je riječ o Lauri i platonističkom poimanju ženske ljepote. Primjerice, »i capei d'oro« (*zlatni uvojci*, I), itd.

37.

1-8: Ova i prethodna kitica iz *Luzitanaca* vrhunski su obrasci ljubavno-erotske poezije s antičkim konotacijama. Ponajveću raspru izazvalo je apostrofranje »dos roxos lirios« (*rujnog lijera*, 4), koji u izravnoj gradaciji prizivaju konačnicu Venerine ženske spolnosti. Prihvatljivo mi je mišljenje Rogera Bismuta da metafora označuje ništa ino do odbljeska vaginalne sluzokože, tj. sâm spolni ženski organ (Riccardo Averini). *Mars* je bijesan kao iznevjeren ljubavnik, Vulkan ljubomorani kao dvojaki »rogonja«.

40.

1: *Narodu mojem...* Portugalcima za koje se Venera zalaže.

41.

1: »... ja se ...« Izvanredna pjesnikova dosjetka: Plač onemogućuje Venerin daljnji govor, koji je već ganuo Zeusa.

42.

8: *Kupidon ini*, tj. još jedan djetić Amor. Cijela je ova oktava zapravo učinkovita završnica Venerina ophođenja s muškim roditeljem (Jupiterom), ali i njezine zavodničke ženske taktike, tako da je on »osvojen« u tolikoj mjeri da bi je bio obljubio, kaže Camões, da su se našli na skrovitu mjestu. U opisu Venerine razbludnosti i putenosti, po mojem sudu, pjesnik je bio nadahnut svojom ljubavnicom groficom Violante de Andrade, čiji je bio sluga, a koja je varala ne samo supruga, nego i ludo zaljubljenog Camõesa.

43.

3-4: Vrlo dojmljiva usporedba iz života.

44.

7: *naroda*... luzitanskog.

45.

1: Nimfa se Kalipsa, prema Homeru, dugo vremena zadržavala na otoku *Ogigija* (neki taj otok identificiraju s našim Mljetom).

3: *kroz zaljev... Ilirije...* Jadranskim morem.

4: *Antenor*, Enejin brat, bjegunac iz Troje, plovio je Jadranskim morem do Tršćanskog zaljeva, ali i uzvodno do izvora rijeke *Timave* u Sloveniji. Timavo (*Timava*), slovenski joj je naziv i Reka, izvire na Pivskoj visoravni, ponire u Škocjanske jame, pojavljuje se iznovice kod Molfaconea i ulijeva u Jadran. Znakovito je pak da glasoviti talijanski prijevod Camõesova spjeva (*I Lusjadi*, Milano 1882., p. 33) Timavu drži isključivo talijanskom rijekom te da uopće ne prenosi toponim *os seios iliricos*. O takvim toponimima u *Luzitancima* usp. M. Tomasović *Camões i Hrvati u: Komparatistički zapisi*, Zagreb, 1976., str. 174-177.

6: *Haribde*, *Scile tjesnac grozomorán*... u Mesinskom zaljevu. *Scila* (*Skila* i *Haribda* metafora su, još uvijek u uporabi, na putu do nekog ostvarenja, pa je dobro podsjetiti na njezino mitološko podrijetlo: *Scila* je morska neman (pojela je šest Odisejevih mornara), a *Haribda* slično čudovište, kći Zeusa i Geje, inače pogibeljan vir u rečenom tjesnacu.

46.

4: *Kralj moćni*... indijski.

47.

1: *Onog*... *Vasca da Game*.

3: *Neptun*... isto što Posejdon, grčki bog mora. Bogu su se mora prije velikih ploidaba prinašale žrtve i upućivale molitve da bi se umilostivio. Prikazivale su ga likovno kao bradata starca kovrčaste kose s trozubom ili ostima, jašio je na pliskavici...

8: Prema Empedoklu četiri su *prapočela* svijeta (zemlja, voda, zrak, vatra) što ih pokreću ljubav i mržnja.

48.

1: *Njemu*... *Vascu da Gamí*.

5: *Obala*... Mozambika.

49.

3: *Ormusko carstvo*... Ormus(z) je otok u Perzijskom zaljevu, koji su Portugalci zauzeli prvi put 1508., konačno 1515.

6: *strijela se vraća...* Dva kroničara portugalskih pomorskih otkrića (Barros i Castanheda) pripovijedaju da se tijekom bitke za Ormus dogodilo čudo: leševi Maura, koji su plutali na vodi, da su bili probodeni vlastitim strjelicama.

50.

1: *Diu*, grad i pokrajina na poluotoku Gudžerat, uključivši i istoimeni otok, koji su opsjedali Portugalci pod zapovjedništvom Antónija de Silveire 1538. te 1546–1547.

2: *Goa*... važan kolonijalni lokalitet, grad, pokrajina, utvrda na Malabarskoj obali, osvojen prvi put 1510., izgubljen, konačno zaposjednut 1515. Goa je bila prva europska kolonija na indijskom poluotoku, tu je od 1559. stolovao portugalski potkralj, odcijepila se od Portugala nakon višekratnih pobuna tek 1961., kada ju je zauzela indijska vojska, proglašivši je jednom od svojih saveznih država. Koliko je Salazarov režim držao do Goe, vidi se i iz toga, da taj kolonijalni posjed nije predao bez borbe unatoč rasulu portugalskoga konkvistadorskoga »imperija«.

52.

2: *Cananor*... tvrđava u Indiji, koja je odoljela višekratnim opsadama urođenikâ.

3: *Calicut*... važna indijska luka, u koju je najprije uplovilo brodovlje Vasca da Game.

5-6: *junak bogodani*... Dom Duarte Pacheco Pereira (usp. I., 14,5), istaknuo se u bitkama kod *Cochina*, grada također na malabarskoj obali.

53.

3-8: Aluzija (i parafraza) na žestoku bitku kod *Akcija* u moru *Leukate*, koju su vodili Oktavijan i Marko Antonije; vojvoda (M. Antonije) bijaše pobjednik u znamenitim bitkama na Istoku, zauzeo je *Baktru*, među ostalim, u današnjem Afganistanu, dok ga u putene mreže nije ulovila *lijepa Misirka* (Egipćanka), neodoljiva Kleopatra.

»... lađe pod oružjem vrve pred Akcijem i pred Leukatom,
vali se burkaju silni i sjajnim odsijevaju zlatom...

Otud s raznorodnom vojskom Antonije barbarskom ide,

što je pobijedio zoru i narod pri Crvenom moru,

Egipat vodi i Istok pa čak se Baktrijci vide,

dok je – o nesreću njena – uz vođu Egipćanka žena.

(Vergilije, *Eneida*, VIII. 675-676, 685-688, preveo B. Klaić, Zagreb, 1970., str. 220; 221.)

54.

3: Za Jupitera su Mauri *bezbožnici*!? Neobjašnjiva Camõesova diskvalifikacija, možda uvjetovana strahom od cenzure.

5: Ovdje: polutook *Malaka*.

6: *Ocean*, tj. more.

55.

4: *od Ganga... do Cadiza*... od rijeke Gangesa u Indiji do španjolskih žala, tj. do morâ u zapadnoj Europi.

6: *ljut Magellan*... Fernão da Magalhães (Fernando de Magellan, 1485.–1521.), pošto mu je portugalski kralj Manuel smanjio potporu, prešao u službu kastiljskog kralja Carlosa,

te oplovio svijet (1519.–1521.), otkrio po njemu nazvan prolaz (kanal između Ognjene Zemlje i Patagonije), na Filipinima zatučen od domorodaca.

56.

1: *Merkur*... Ovdje na dužnosti kao glasnik Jupiterov.

7: *Kapetan*... Gama.

57.

1: *Cilenej*... epitet Merkura, koji je, prema mitologiji, rođen na brdu Cilenu u Arkadiji.

7: Vanjštinom je Merkur tipičan mladi Grk ljepotan, među ostalim nosio je posebno krojen šešir.

8: *Melinda* je grad na istočnoj obali Afrike, u koji je Gama doplovio 15. IV. 1498.

58.

1: *Fama* je personifikacija glasinâ, divinizirao ju je Vergilije u *Eneidi* (kći Zemlje, sestra Enkelada i Keja).

59.

1: u *Mombasu*... U taj je grad Gama uplovio 7. travnja 1498., dakle, tjedan prije nego u Melindu. Za razliku od Mombase, gdje su ga željeli uništiti i potopiti mu brodovlje, Melinda je zadobila pohvalbene konotacije i Camões njezinom vladaru namjenjuje vrlo znakovito mjesto u spjevu.

60.

2: *tuđim svjetlom*... Tadašnji astronomi tvrdili su da zvijezde izravno dobivaju svjetlo od Sunca.

61.

3: *Kralj vam zao*... Kralj Mombase.

7: *Kralj drugi*... Kralj Melinde.

62.

2: *Diomed*... Prema Homerovoj *Ilijadi*, Diomed je jedan od najvećih junaka u grčkoj vojsci, ali kao kralj Bistonjaca u Trakiji, poznat je i kao čimbenik jedne od grozних užasnosti u grčkoj mitologiji: hranio je svoje kobile ljudskim mesom gostiju i namjernika. Herkul ga je pobijedio i dao da ga proždere iste njegove kobile. No, prije toga kad se vratio iz vojne, prognan iz vlastite zemlje, dao se na utemeljivanje novih gradova i naseobina, a znakovito je da se naša Palagruža nazivlje Diomedovim otokom. Dante ga je u *Božanstvenoj komediji* ovjekovječio u glasovitoj epizodi »Odisej i Diomed« (*Pakao*, XVI, 56-172) tijekom koje Dante apostrofira i drugo Odisejevo putovanje kad je osnovao i grad Ulyssipo (Lisboa), koju su apokrifnu legendu portugalski humanisti promicali da bi dali maksimalni dignitet svojem glavnom gradu.

5: *Busirisa*... egipatskog kralja, koji je na Jupiterovu žrtveniku spaljivao ritualno goste pridošlice.

63.

4: *jednako gdjeno*... na Ekvatoru.

69.

3-4: *Mars* (bog rata); *Vulkan*, istoznačnica topništva; obojica istodobno zaljubljenici u Veneru.

71.

7: *Cilenij*... Merkur. Usp. II., 57,1

72.

1-4: Složena mitološka perifraza: kad se sunce (*Feb*) ukazalo u znaku Bika (15. travnja – 15. svibnja). U bika se, naime preobrazio Jupiter da bi oteo u pohoti Europu (kćer Feničanina Agenora). *Amaltejin* (rog, Amalteja je koza koja je davala mlijeko za othranu Jupitera), a *Flora* je, dakako, božica proljeća.

5-8: Na Uskrs 15. travnja 1498. Gama je zapravo stigao u Melindu na Veliku subotu u suton.

73.

3: *Svetkovinu*, tj. Uskrs. Ostaje nejasnim zbog čega su i kako stanovnici Melinde, inače muslimani, slavili kršćanski blagdan. Objašnjenje fenomena nisam našao ni kod jednoga komentatora. Vlada Melinde, moje je objašnjenje, bio je toliko gostoljubiv i ekumenski raspoložen, da je želio pokazati Portugalcima da drži do njihova svetkovanja velikog im blagdana.

78.

7: *Palada* (Minerva, Atena), božica mudrosti, znanja i umjetnosti, među ostalim, rječitosti također.

79.

1: Razlikuju se od gusara, koji su onda (kao i sada!) iznebuha napadali brodove zbog pljačke i novca za otkup zarobljenika.

82.

3: *Itaćan*, tj. Odisej našao je utočište kod *Alkinoja*, kralja Feaćana i oca Nausikaje, koja je prva priskočila u pomoć brodolomcu Odiseju.

89.

1: *sin je Latonin* Apolon, dakle Sunce.

90.

5: *kiklopâ*... Ovdje se kiklopi pojimlju prema Hesiodu, tj. metafora su za gromove i munje.

92.

3: *Memnona mati*, tj. zora (Memnon je kralj Etiopije, simbola istočne strane svijeta). Prvih šest stihova ove oktave antologijski su opis rađanja dana, *locus amoenus*, koji su u *Luzijadi* mnogobrojni.

93.

3: *dželabija*... dželaba, galabija, bijeli ogrtač karakterističan za arapsku nošnju. Camões se ne ustručava u svoj spjev unositi sastojke orijentalne i »prekomorske« egzotike, što je bila onodobna manira, koju su očekivali čitatelji i o čemu je često ovisio primarni uspjeh djela iz portugalskog XVI. stoljeća.

94.

6: *prema počastima njinim*... tj. prema redu u protokolarnoj hijerarhiji.

96.

1-8: Aраpske su trublje po zvuku i obliku drugačije od europskih. Spektakularna pojava kralja otoka Melinde, u raskošnoj opremi i pratnji, nadahnula je, među ostalim, neke opise u glasovitoj modernističkoj drami *Belkiss kraljica od Sabe*. Napisao ju je Eugénio de Castro, a prevedena je i na hrvatski jezik, dosta promptno, 1897. (usp. M. Tomasović, *Portugalska simbolistička drama u Hrvatskoj u: Analize i procjene*, Split, 1985., str. 183-205).

97.

8: *iz adrijanskih Mletaka...* Mletačka svila bila je u Gamino doba modni simbol. Kitice 97-98 toliko su potanke i plastične u deskripciji Gamine svečane odore, da su potlašnji portretisti prema njima slikali Kapetana.

99.

2: *vòlci...* morski puževi (*Murex brandaris*), koji izlučuju obojenu tekućinu.

3: *Irida...* naziv za dúgu, prema nimfi Taumantovoj kćeri.

101.

4: *dijademu...* kraljevsku krunu.

103.

4: *Hesperidâ zemlju...* Maroko.

6: *sinovi Luza...* Portugalaca.

105.

1: *kê prži Apólo* (Sunce), tj. kralj Melinde jedini od Afrikanaca.

3: *Eolom*, vjetrovima (Eol je njihov bog).

5: *Vulkana...* topovâ.

107.

3: *naprava zvučnih snaga...* topovska paljba.

108.

5: *sve Hesperije...* Hisperije, Iberije.

110.

4: *jur kola...* perifraza za rađanje dana. Sunce se prema mitologiji vozi u kočiji, koju vuku konji.

112.

1-4: Pjesnik stavlja u usta maurskom kralju poznatu mitološku pripovijest o pobuni *giganata* protiv Zeusa; *Piritoj*, *Tezej* (atenski kralj) bezuspješno su pokušali saći u Had, da izvuku Prozerpinu.

113.

1: *Herostrat* iz Efeza zapalio je 356. (a. C.) Dijanin hram, jedno od »sedam svjetskih čudesâ«.

2: *Tezifon* je bio graditelj Dijanina hrama.

7: *djelima...* Portugalaca.

U oktavama 112-113 II. pjevanja »maurski« suveren Melinde, iskazuje »solidno« humanističko obrazovanje (poznavanje helenske mitologije i kulture). Neki kroničari »otkrića« bilježe da je on bio prosvijećen i upoznat s europskim spoznajama i tradicijom, ali

je sumnjati da je bio verziran u starogrčku baštinu. Posrijedi je, držim, nešto posve drugo: kralj uistinu govori kitnjasto, ali u djelima iz XVI. stoljeća nije postojala diferencijacija likova prema njihovoj retorici. Primjerice, u iberkim pastoralnim romanima i dramama u tomu i sljedećem stoljeću pastiri i pastirice raspravljaju u otmjenom slogu *Dijaloga o ljubavi* Leona Hebrejca.

III.

1.

1: *Sad, Kaliopo*... Dodatna invokacija u epu Kaliope, muze epskog pjesnikovanja.

4: *Liječništva onaj*... Apolon je bio i bog ozdravitelj, a sin mu se Orfej rodio iz veze upravo s Kaliopom.

6: Neumorni korisnik mitologije, u ovom je stihu Camões naveo tri objekta Apolonova donjuanizma: *Klicija*, kći Oceana i Tetide iz ljubomore što ju je bog Sunca pretpostavio njezinoj sestri, skrivila joj je smrt, što Apolona nije impresioniralo; neuzvrćene ljubavi, od tuge je umrla i pretvorena u suncokret; *Dafne*, puno poznatija, kći Peneja, pretvorena u lovor, da bi izmahnula Apolonovoj požudi. Petrarca je stvorio čitav jedan metaforični kompleks oko Dafne, tj. lovora (tal. *il lauro*), budući da je njegova »donna« nosila uznosito ime Laura (Lovorka); *Leukata* je perzijska kraljevna, također meta Apolonove strasti, preobražena je u biljku tamjan, pošto ju je otac živu zakopao.

2.

1: *Nimfo*... Kaliopo.

3: *Tago* (lat. Taghus, port. Tejo, španj. Tajo) mitska je luzitanska i iberijska rijeka (izvire u Španjolskoj). U spjevu se apostrofira 25 puta. Usp. I, 4,1.

4: *Aganipe*... vrela na Helikonu, sjedištu muza, voda kojeg je davala nadahnuće.

6.

1: *Rak*... zvijezde, riječ je o tropskom Raku. Ovdje počinje zemljopisni i ini opis Europe, zemljopisni prema Ptolemejevoj slici svijeta.

7.

2: *rijeka odozgóra*... Don.

8.

3: *šiba bič Eola*...Karpati (*ona*) su uživali glas iznimno vjetrovitih planina (Eol je bog vjetra).

5: *Apóla* ... Apolo(n) je ovdje istoznačnica sunca.

9.

1-8: Camõesova interpretacija Sabellicovih *Enneades* (1., 1) o navodnom sukobu *Skita* i Egipćana. On je pristaša vjerovanja kako su oba naroda živjela u zabludi; polja *Damaska* potvrđuju istu zavičajnost roda čovječanskog, a da se raj zemaljski sterao negdje uz izvor rijeke Gangesa.

10.

2-4: *Lapija, Skandije...* Prema istom povjesniku, Sabellicu, Skandinavija je otok, odakle su krenuli na jug Lombardi, osvajački narod koji se nastanio u Italiji.

8: *Sarmatskog...* Baltičkog.

11.

3: u *Hercinskom gaju...* *Hercynia silva*, antički naziv za današnje Njemačko srednjogorje. Sintagma potječe od Cezara (*De bello Gallico*), u Camõesovo vrijeme nije bila zemljopisno tako definirana, označavala je približno njemačke šume, općenito divlje i surove.

4: *Markomani su poljački...* Prema većini tumača, to pleme nije bilo slavenskoga već germanskog podrijetla.

12.

2: *Hela utopila...* Tebanska princeza Hela srušila se, prema zamršenoj mitološkoj priči, u tjesnac Helespont (Dardanele), u bijegu, iz zraka i tu se utopila.

5: *Hem* (gorje Balkan); *Rodopska* su brda u sjevernoj Traciji, poznata iz mitologije kao Orfejev zavičaj.

6-8: Turci su osvojili Carigrad (Konstantinopolis) 1453., što je predstavljalo oskvrnuće kršćanstva, cara *Konstantina*, po kojem je glavni grad Bizanta dobio ime. Taj je rimski car prestao progoniti kršćane, prešavši na njihovu vjeru.

14.

1: *Dalmacija...* O apostrofiranju Dalmacije opširnije razglabam u studiji *Camões i Hrvati (Komparatistički zapisi, Zagreb, 1976., str. 175-176)*.

2: *Antenor...* *Antenor* je trojanski junak, utemeljitelj Padove, usp. II, 45, 2-3.

15.

1: *Posejdon* (Neptun)... bog mora.

2: *Apenin(i)*... gorje po kojem je istoimeni poluotok dobio ime.

5: *Pastir...* sveti Petar, prvi papa.

16.

1: Rimski je vođa osvajanje Galije opisao u djelu *De bello Gallico*.

6: *Pirena...* mitološka kraljevna, povezana s Herkulovom spolnom nasrtljivošću, po kojoj je nazvan Pirenejski poluotok. Naime Didor Sicilski navodi da su Pirenejskim planinama tekli potoci zlata i srebra.

17.

1: *Španjolska dična...* Može iznenaditi glorificiranje Španjolske, »smrtnog neprijatelja Portugala. Ali, u vrijeme kad je Camões stvarao ep, vladala je idila između dviju kraljevina, povezanih i personalno preko dinastija: kastiljska kraljica bila je portugalska princeza; to će, s druge strane, dovesti i do okupacije 1580., jer kralj Sebastijan nije imao potomaka, što su Španjolci iskoristili kao izliku da podvrgnu portugalsko kraljevstvo. Pjesnika je okupacija, koja je trajala do 1640. teško pogodila, životopisci kažu i ubrzala njegovu smrt. Istina, nakon 60 godina Portugalci su svrgnuli tuđinski jaram, ali izgubili primat na Poluotoku.

18.

3-4: *Tjesnac*... Gibraltar; *Tebanac* Herkul (Herkulovi stupovi).

19.

1: *Argonac*... Alfonso V. Aragonski osvojio je 1425. Napulj.

4: *Mehmedov*... Muhamedov.

8: *Betis*... zapravo Andaluzija. Poanta je da je Kastilja ujedinila sve španjolske povijesne pokrajine u jedno kraljevstvo. Neke su od njih, što više, nosile naziv kraljevina.

20.

1-8: Dok su pohvale Heladi, Veneciji, Italiji konvencionalne, ova je kitica prava apoteoza Portugala, tipična za XVI. i nacionalnu mu euforiju (»quinhetismo«) te njegova poslanja u stoljetnim borbama s Maurima na Pirenejskom poluotoku.

21.

1-8: Pročučeno Vascovo domoljublje, velikim dijelom je Camõesovo osobno domotužje: dok je pisao *Luzitance*, pjesnik se kao vojnik nalazio na službi u »Indijama«. Usputično napominjem da je rodoljublje važan tvorbenik europske renesansne poezije. Snažnu lirsku potvrdu našlo je, primjerice, u zbirci *Regrets* (1558.) francuskog pjesnika Joachima du Bellaya, iz koje se sonet »France, mère des arts, des armes et de lois« uči(o) naizust u francuskim školama. Hrvatska književnost nije u tom pogledu podnipošto iznimka, niti je rodoljubni motiv u njoj prenaplašen s obzirom na njezinu teritorijalnu i nacionalnu ugroženost u tom i slijedećem stoljeću. U davanju humanističkog digniteta naciji Portugalaca, njihovo se podrijetlo izvodilo iz antičkih korijena, iz *Luza* ili *Liza*, božanskog potomka grčkih božanstava.

22.

1: *Pastir je dičan*... tj. Viriatus, Viriat.

2: *čovjeka nosi naziv*... Camões pogrešno izvodi ime tog vođe otpora protiv Rimljana iz imenice *vir* (čovjek), no Viriatovo ime nije latinska nego keltiberska izvedenica. O Viriatu usp. I, 26,3.

4: *Starac*... Kronos, tj. vrijeme (»Tempus edax rerum«, glasovita je latinska sentencija i naslov glasovite pjesme T. P. Marovića).

23.

1: *Alfons(o)* VI., nazvan »Bravo«, kralj Léona (1063.-1109.).

2: *Saracena*... Maura.

3: Od Gibraltara do *Kaspijskog mora*; *Kalpa* jedna od stijena (Herkulovih stupova), smještenih u Europi.

25.

1-2: *Henrik*... tobožnji sin *ugarskog kralja*, zapravo sin burgonjskog vojvode.

7: *Tereza* je nezakonita kći Alfonsa VI., kojoj je u miraz dao ozemlje između Duera i Minha, a zetu naslov *comes portucalensis*.

26.

1: *Potomke Agarine*... Agar, Agara (Hagar, Hagara), zamršena starozavjetna pripovijest, prema kojoj je Abraham, suočen sa činjenicom da mu je žena Sara bila nerotkinja, tajno imao dijete sa sluškinjom Agar. Dijete se zvalo Ismael, od kojeg da potječu, prema legendi, Arapi.

27.

1: *Zauzeće*... Komentatori sumnjaju u Henrikovo sudjelovanje u osvajanju Jeruzalema.

6: *Gotfrid* bujonski, vođa I. križarske vojne, kad je zauzet »sveti grad protagonist Tassova spjeva *Oslobođeni Jeruzalem*. Usput budi rečeno, veliki talijanski epik znao je za Camõesa i poštovao ga, dok je protagonistu *Luzitancu* Vascu da Gami ispjevao pohvalnu zvonjelicu.

2-3: Kad je Henrik (*Ugrin*) umro.

30.

1: *Knez Afons*... Afons se zvao po djedu, Henriques po ocu. Afonso Henriques, prvi portugalski kralj, jedna je od najznamenitijih ličnosti nacionalne povijesti.

31.

1: *Kraj Guimara*... Tereza, majka Afonsa Henriquesa, prema nekim kronikama udala se za grofa od Trostamara, da bi s njegovom potporom Portugal pripojila Galiciji. Sin joj se protiv nje i njezina muža pobunio, što je izazvalo prvi građanski rat u srednjovjekovnom Portugalu, u kojem je Afonso H. pobijedio poslije bitke kod grada Guimara (1128. g.). Sraz se zbio na polju S. Mamede.

32.

1: Camões u gnjevnoj osudi vlastite majke Terezu uspoređuje s *Proknom* (zbog toga što ju je muž prevario, priredila mu je gozbu sa sinovima kao jelom) i *Medejom* (kad ju je napustio Jazon, isjekla je na komadiće djecu koju je s njim imala).

32:

7: *Skila* je pak odsjekla kose ocu, kralju Megare, u kojoj je bila njegova snaga, zbog ljubavi prema Minosu što je opsjedao Megaru.

33.

7-8: Afonso Henriques je nakon pobjede u građanskom ratu okrutno postupio prema svojoj majci, zbog čega ga je Bog kaznio, jer je prekršio njegovu zapovijed »Poštuj oca i majku...«, što Camões, premda skrajnje gnjevan prema Terezi, nazivljući je čudovištem prema primjerima iz mitologije, ne propušta naglasiti.

35.

5: Poslovična pripovijest o Egasu Monizu, portugalskom plemiću, odgojitelju Dom Afonsu, tek je djelomično točna. Egaz Moniz, usprkos tomu postao je sinonim odanosti svom kralju te zadanoj riječi.

39.

8: Izvršna gradacija ganutljivog nagovora, koju je Camões razvodnio mitološkim asocijacijama, poetičkom konvencijom, u nesuglasju sa činjenicom da se otac i suprug (iz srednjeg vijeka) u dotičnom trenutku ne bi služio humanističkom erudicijom. *Perilo*, kipar iz Agrigenta odlio je tiraninu Falarisu kip bika, u čijoj je utrobi okrutnik spaljivao svoje protivnike; *Sinio* (Sinis, Scinis), razbojnik iz Korinta, koji je napadao putnike i vješao ih na drveće. Smaknuo ga je Tezej.

41.

7: *Zopira*... Pripovijest glasi ovako: Darije, perzijski kralj neuspješno je opsjedao grad Babilon; njegov miljenik Zopir dođe na pomisao da se pojavi pred vratima Babilona

unakažen (ozljede da mu je nanio okrutni gospodar), pa je odlučio prebjeći Babiloncima, koji su mu povjerovali, što je rezultiralo padom grada u ruke Perzijanaca.

42.

4 bitka na polju *Ourique* u kolektivnoj je svijesti Portugalaca jedan od zvjezdanih trenutaka njihove povijesti. Bitka se po predaji vodila 1139. g.

44.

6-8: Pentesilea, kraljica Amazonaka, koje su se napajale vodom maloazijskog *Termodonta*.

45:

3: *sina kad zgląda Marije na križu...* Razvidna parafraza iz Euzebijeve *Života Konstantina*, prema kojem se rimskom caru Konstantinu Velikom prije odlučnog boja (312. g.) ukazao križ na nebu s riječima: »In hoc signo vinces« (»U ovom ćeš znaku pobijediti«). Konstantin je pobijedio protivnike i kršćanstvo odobrio kao službenu religiju Rimskog Carstva. Bitka pak na polju *Ourique* označila je pobjedonosnu portugalsu *reconquistu*, preosvajanje iberijskih zemalja od Maura, koja se kod Portugalaca završila nekoliko stoljeća prije nego kod Španjolaca (kod potonjih je okončana tek 1449. g. kad su zauzeli Granadu).

46:

7-8: Inačica, kojom se negda pozdravljalo portugalskog kralja (»Arrail; Arrail«!). Tek u XIX. stoljeću (povjesničar Alexandre Herculano) javilo se osporavanje tog čuda *Ourique*. Iako je Afonso H. tada *de facto* proklamiran za kralja, papa Aleksandar tek je 1179. g. potvrdio taj naslov Portugalu.

48.

5: *Kod Pasa...* Pogrdni nazivi za Maure, nisu izraz nekoga posebnog Camõesova zelotizma, ili šovinizma, već općeg raspoloženja iz XVI. stoljeća, budući da se borba protiv Maura, posebice *reconquista*, držala i poimala kao sveti rat za vjerski i narodnosni opstanak. Mauri su za njih bili »barbari«, »pogani«. Inače, na Pirenejskom poluotoku tada su se sudarale tri jake monoteističke religije (kršćanska, muslimanska i hebrejska) čega je posljedak vjerska isključivost, zbog koje je obznanjen i proveden progon židova, koji su se sklanjali po cijeloj Europi, uključivši, primjerice i naš Dubrovnik.

51.

4: *kê Neptun...* aluzija na Neptunovu raspru s Minervom. On je lupio trozubom o tlo, i pojavio se konj, ona hitnula koplje, i izrasla maslina, čime je odnijela pobjedu.

52.

1-8: Ova i prethodna katica vrhunska su pjesnička evokacija bojnog sraza i njegovih strahota; po imagivnosti i pikturalnosti podsjećaju me na Stendhalov opis Waterlooa.

53:

4: Legenda hoće da je tri dana ostao Afonso H. na poprištu bitke, štoviše »dizajnirao« heraldički štit s pet rana Isusovih (usp. I, 7, 5).

54.

4: *Pasjeg roda...* Maura. V. bilješku III., 48,5.

55.

2: Nakon prikaza slavne bitke (Ourique) slijedi dug opis Afonsovih »preosvajanja«, u kojem se nižu najvažnije bitke i mjesta sukoba, među kojima su i ona što danas pripadaju Španjolskoj.

56.

4: *Sintre*... to bi ime dolazilo od božice mjeseca (Cintije).

57.

3: *junak vele rječit*... Uliks (port. Ulisses, Ulissipo). Pjesnik prihvaća mit da je Lisabon, Lisboa, etimološka varijacija imena utemeljita portugalskog glavnog grada.

7: *Brodovlje* križara iz Njemačke na proputovanje za Jeruzalem.

59.

1: *Pet puta*... Stručnjaci tvrde da je Camões točno parifrazom odredio trajanje opsade Lisabona (oko 4 i pol mjeseca).

60.

4: *Skiti*... Istoznačnica za sjevernjačke barbarske narode, invazore Iberije.

7-8: *Beti*... prema latinskom nazivu za Andaluziju, Betica; postoji teorija da je Andalusia dobila ime po osvajačima (*Vandali*), koji su tu osnovali kraljevstvo, od 409. do 429. g.

62.

1: *Prekotaške*... Predjel »Trans tagum« (Além Tejo).

2: *Cerere*... božice poljodjeljstva.

3: *novom gospodaru*... Luzitancima.

63.

1-2: Evora, gdje je bilo uporište pobunjenika protiv Rimljana, koje je vodio *Sertorije*.

5-6: *vêli vodovod* je sagradio kralj João III., i to 1535., a vodovod se možda temelji na ostacima rimskog akvedukta. U spjevu ima anakronizama na pretek.

8: *neustrašivog Gerarda*... Gerardo Sem Pavor osvojio je Evoru (1105. ili 1106.) služeći se lukavstvima, inače je bio protivnik Afonsa H., s kojim se pomirio nakon te pobjede. Poslije se opet pobunio protiv svojeg kralja, da bi život izgubio od Maura na sjeveru Afrike. Takvih odmetnika od kraljevske vlasti susrećemo u povijesti Portugala gotovo redovito sve do proglašenja Republike (5. listopada 1910.).

64.

1-2: Grad *Beju* Arapi su osvojili vrlo rano (već 715.). Afonso I. dvaput ga je osvojio (jednom izgubio), osvetivši se okrutno Maurima nakon konačnog zauzeća zbog uništenja *Trancoza*, kad su oni poklali sve stanovnike u tom gradu.

65.

2: *Sesimbru*... malu ribarsku luku.

6: *glavar*... vladar kojem je Sesimbra pripadala.

69.

8: *kletve majke*... Usp. III., 33. Klimava pretpostavka, budući da je Teresa umrla prije opsade Badajosa.

70.

2: Kralj Léona i Kastilje Afonsu je dao svoju kćer Urracu za ženu. Mauri su plaćali danak kralju Léona, pa je Afonsov ulazak na taj teritorij predstavljao »casus belli«.

7: Dok je kušao uzjahati, razbio je nogu na zapiraču (gvožđu).

71.

1: *Pompeju dični...* Iznovice, duga humanistička »spelancija«. Prema Lukanovu djelu *Pharsalia* (II., 583–584), Pompej je kod Farzala pobijeden od Cezara (48. a. C.). Ako ćemo biti sitničavi, Pompej je Cezaru tada bio bivši punac, jer je njegova kći Julija, Cezarova žena, bila već mrtva, a on se oženio s Kornelijom. Slično je s Dom Afansom iz prethodne kitice jer je i on Urracu zamijenio drugom. Slijedi zamoran katalog Pompejevih osvajanja (Salona je u građanskom ratu stala na njegovu stranu).

3: *Nemezine...* božice osveta u starih Grka.

4-5: ... *Faz* (Fasis) rijeka u Kolhidi; *Sien* (Asuan), gdje 21. srpnja u podne sunce dolazi u okomit položaj, da se nigdje ne odražava sjena.

72.

2-6: razni maloazijski narodi i lokaliteti.

7-8: *brdo sveto...* pretpostavljeni raj zemaljski, odakle bi tekle *dvije rijeke* (Eufrat i Tigris). O toj pretpostavci usp. III. 9

73.

2: *Taura gòra...* Prema Pliniju, brdski lanac neodređena prostranstva (od Sicilije do Kapadocije približno).

3: *Kralju*, ... odnosi se na Afonsa H.

74.

3-4: *Vicente...* Kralj je dao prenijeti kosti sv. Vincenta mučenika s udaljena Rta (*Promontorio*) u Lisabon, što je bio velik pothvat. Sv. Vinko (iz Zaragoze) prema pouzdanim martirologijima, izdahnuo je u strahovitim mukama oko 340. za vrijeme Dioklecijanovih sustavnih progona kršćana. Zaštitnik je vinogradara (*Vincekovo*), osim u Portugalu puno se štovao u Španjolskoj i Francuskoj, a u tim su mu zemljama posvećena mnoga svetišta.

76.

4: *Barbara...* Maura.

5: *Knez...* princ Sancho.

77.

1: *Evo ih s brda...* Perzej se poslužio glavom Meduze, da pretvori Atlas u brdo.

77.

2-3: *Ampeluze...* rt blizu Tangera (Tangesa; taj Antež živio je na sjeveru Maroka, a ubio ga je Herkul.

7: *Abile...* stijene na afričkoj obali Gibraltara (Ceute).

8: *Juba...* kralj Numidije, pisac više povijesno-zemljopisnih djela.

78.

2: *Emir...* prvi kalif Maroka s titulom »Vođa vjernih«.

8: *Kneza...* portugalskog princa Sancha.

80.

4: u gradu pokraj Mondega... Coimbra. Mondego je druga portugalska mitska rijeka.

83.

8: *Libitini*... božici smrti.

86.

3: grad *Silves*... Dom Sancho ga je zauzeo 1189. g.

87.

2: *Fridrika cara*... Njemački je car sudjelovao u III. križarskoj vojni (1189.–1191.).

Utopio se u rijeci Selef.

4-5: *Saladin*, sultan Sirije i Egipta, pobijedio je posljednjeg križarskog kralja Gvida (Guide de Lusignan) u bitki kod Tiberijade, odsjekavši njegovoj vojsci put do vode za piće.

88.

6: grada *Uliksova*... Lisabona.

89.

4: *Tui*... grad u Galileji.

90.

6: *Alcácer do Sol* u pokrajini Setubal od rimskih je vremena važno urbano središte, za maurske vladavine doživio je velik procvat. Dom Sancho I. preosvojio ga je nakon više pokušaja.

92.

2-3: Koliko god je oštro kritizirao Sancha I., pjesnik ga želi diferencirati od *Nerona*, rimskog cara, koji je, ako je vjerovati Svetoniju, eunuha Spurusa dao Rimom provozati kao carica, odjevenu u raskošnu žensku odjeću, cjelivajući ga tijekom svečane ophodnje. Prema nekim drugim rimskim povjesničarima, Neron je s majkom *Agripinom* održavao rodoskrvnu spolnu vezu.

7-8: Francuski simbolist Paul Verlaine u svojoj »izvrnutoj« zvonjelici *Résignation* prizivlje ta dva cara okrutnika, a, usput rečeno, u poznatijoj, ali konvencionalnoj, *Lassitude*, za motto stavlja jedan Góngorin stih, što možda nije slučajno, jer je Verlaine bio ljubitelj barokne prekopirenejske poezije. Dva su spomenuta sadista inače imala iznimnu negativnu reputaciju: *Elagabal* je, inače, sirijski monarh, nadimak *Asurbanipal* Rimljani su dali caru Marku Aureliju Antoninu, prema asirskom zloglasnom caru. *Sardanapal* je Semiramidin sin; također, jedan od vođa pobunjenih anđela nosi to ime. U cijelini gledano, Camões se poslužio jakom i slojevitom usporedbom.

93.

3: *Falarisu*... Vidjeti bilješku uz III., 39,8.

94.

1: *Vlast uze*... Nije to išlo tako glatko, kako bi se dalo naslutiti iz Camõesove formulacije, jer ga neki portugalski velikaši nisu priznavali za svojeg kralja, ostajući vjerni dom Sanchu. Novi je kralj zapravo brat starog, a oženio se 1227. g. s Matildom, *bolonjskom* contessom.

95.

1: *Algarve*... tada najjužniji predjel Portugala. Službeni naziv portugalskog monarha bio je: »kralj Portugala i Algarve«.

96.

1: *Dinisu* (Dioniziju)... Veliko je poglavlje portugalske povijesti vladavina, razdoblje, Dom Dinisa (1261.–1325.), koji je došao na prijestolje 1278. Istinski je reformator, graditelj, prosvjetitelj, uz to i lirski pjesnik. Utemeljio je, među ostalim, Sveučilište u Coimbri (utemeljeno u Lisabonu 1290., premješteno u Coimbru 1309., pa opet u Lisabon i nazad, od 1537. stalno u Coimbri, tek 1911. Lisabon se izborio za svoje Sveučilište). Coimbrsko sveučilište postalo je među najslavnijim u srednjovjekovnoj Europi. Dinis je aktor najvećeg kanconijera (138 sastava) tzv. galješko-portugalske lirike, ponajvažnije pojave u europskom galantnom pjesništvu od provansalskih trubadura do talijanskih dolcestilnovista. Dom Dinis, rođen iste godine kao i Dante Alighieri, nagovjestitelj renesanse, okružio se znanstvenicima i književnicima. Jamačno je najtankoćutniji pjesnik spomenute škole; nekoliko su mu pjesama na hrvatski prepjevali M. Tomasović (*Prepjevi iz romanskog pjesništva*, Split, 1990., str. 21-22) i Nikola Milićević (*Izabrani prepjevi*, Zagreb, 1997., str. 243). Zanimljivo je da mu je djed po majci kastiljski kralj Alfonso X. el Sabio (Mudri, 1221.-1284.), pisao prozu na kastiljskom, a poeziju na portugalskom, ostavivši znamenitu zbirku od 400 pobožnih sastava (*Cantigas de Santa María*). Dinisova žena Elizabeta, vrlo popularna u narodu, kanonizirana je i proglašena zaštitnicom Portugala.

97.

8-9: U komentarima ima dosta nesuglasica oko interpretacije tog dvostiha: mislim da je riječ o vijencima spletenim oko glave, koje stavljahu diplomanti Sveučilišta u Coimbri, gdje je jamačno studirao i aktor *Luzitanaca*, na što upućuje i sjajna humanistička kultura vidljiva u epu i općenito erudicija, koju nipošto nije mogao steći kao samouk.

98.

4: *Atropa*... jedna od Parki, predstavlja neumljivost Fatuma. Sok biljke ludače, latinski joj je naziv atropa belladonna, žestoki je otrov.

7: *sin buntovan*... Afonso IV. (1291.-1357.). Oko kraljeva nasljednika izbio je građanski rat (već treći u portugalskom srednjem vijeku), jer je Dinis preferirao Afonsa Sancha, sina iz jedne od izvanbračnih veza.

99.

4: *Hesperije*... Hispanije (tj. Iberije). U ovoj kitici otpočinje evokacija dviju omiljenih epizoda iz luzitanske povijesti: ona o pobjedi koalicionih snaga nad Maurima i druga o »Mariji od Portugala«.

100.

1: *Semiramis*... legendarna po raskošnosti i razbludnosti kraljica Asirije, koja je osvojila Indiju, Perziju i Egipat.

2: *Idaspa*... pritoka rijeke Ind.

3-4: *Atila*... vođa Huna, koji prodire iz Mongolije početkom V. stoljeća i zauzimlje velike prostore Rimskog Imperija. Hvastao se da kuda prođe kopito njegova konja trava više neće rasti, nazvan »Bič Božji«.

6: *Tarteza*... grada blizu Gibraltara po antičkim zemljopiscima, ili uz rijeku Guadalquivir.

101.

4: *poraženoga*... vjerojatno pjesnik cilja na bitku kršćana i Maura, kad su potonji prodrli na Pirenejski poluotok u VIII. stoljeću.

5: *Afonso vrlom*... Afonso IV. kralju Portugala.

7: *suprugu milu*... Afonso XI. poslao je svoju ženu puncu. Zlobni tumači pripominju da je kastiljski vladar odbacio svoju »zakonitu« iz strasti prema Leonori Guzmán.

102.

1: *krasotice*... Pratio ju je epitet »Maria fermosissima« (prelijepa). Camões ju je opisao kao uzorak petrarkističke ljeposti.

105.

2: *Murlaka*... istočnomarokanska rijeka (Moulauya). »Fermosissima Maria« obraća se svojem ocu kao poklisarica muža, prema kojemu očituje supružničku nježnost.

106.

2: *u Jupitra*... Ni ovdje se pjesnik nije odrekao mitološkoga retoričkog ukrasa, parafrazirajući stihove iz *Eneide* (I., 227-231).

107.

3: *Evore oko*... Tada je portugalski kralj boravio u Evori, trećemu portugalskom središtu (uz Lisabon i Coimbru) i kulturnom žarištu. Iz Evore je i Camõesov suvremenik Didacus Pyrrhus, alias Jacobus Flavius Eboensis, koji se skrasio u Dubrovniku, i tu umro 1559. U Gradu je boravio od 1558. g. i s njim se srodio, prijateljujući s mnogim književnicima, posebno s T. Budislavićem. Dubrovnik mu je pružio utočište kao prognanom Židovu iz Portugala, nakon što je neko vrijeme boravio u Italiji. Uzdržavao se od poučavanja klasičnih jezika. Bio je vrsni pjesnik na latinskom kao oduševljeni humanist.

108.

3: *Afonso*... portugalski.

109.

1: *dva Afonsa*... zapravo Alfonso (španjoski) i Afonso (portugalski).

2: *Tarife blizu*... grada na jugu Španjolske, koji je bio opkolio emir Abil Hasan i kralj Granade. Bitka se odvijala 30. listopada 1340., na obali rijeke Salado, pa je poznata pod tim imenom.

110.

2: *Agarini*... potomci Agare, muslimani, Mauri. Vidjeti bilješku III., 26,1.

5: Pjesnik Maurima zamjera što su uzeli ime Saracena, kao tobožnji potomci biblijske Sare.

111.

1-8: Usporedba s biblijskom egzemplarnom pobjedom dječaka Davida (kršćani s divom Golijatom (Maurima)).

113.

4: *svetog Jakova*... brata evađelista Ivana. Taj je apostol, sin Zebedejev, došao u Hispaniju pokrštavati pogane. Njegovoj grobnici u Campostelu, u srednjem vijeku hrlilo je mnoštvo hodočasnika (najviše nakon Jeruzalema i Rima), a hodočasnički kult Santiaga de Campostela nije prestao ni danas.

115.

2: *u dom Tetidin...* Tetida, supruga Oceana.

3: *Večernjača...* zvijezda Venera. Oni koji su se bavili *Astronomijom Luzijade* (L. Perreira de Silva) kažu da je 30. listopada 1340. zvijezda Venera sjala na nebu. Inače, Venera je jutarnja zvijezda (Danica).

116.

1: Rimski zapovjednik *Gaj Marije*, pripovijeda se, prije odlučne bitke s Cimbrima žednoj je vojsci sugerirao da će do vode doći pobijede li protivnike s druge strane rijeke, na što su oni žestoko jurišali, prolijevajući im krv, koja se točila u Verceil (101., a. C.), a navodno je poklano 120 tisuća Cimbra. Možda je Marije »auktor« bestijalne prijetnje: »Krv i ti se napiti«. To je bio i dio četničkog rituala za II. svjetskog rata. Četnički poklič u Crnoj Gori: »Kô će drugi, ja ću prvi/da pijemo turske krvi!«

4: *Punjan(in)*... Hanibal nakon pobjede nad Rimljanima (216. a. C.) kao ratni plijen uzeo je golemu količinu prstenja s ruku pogubljenih.

117.

2: *Kocit...* jedna od podzemnih rijeka u Paklu.

6: Golem pokolj učinio je rimski zapovjednik *Titus* (70., p. C.), skršivši otpor pobunjenih Palestinaca.

118.

5: *zгода se tužna...* Nakon tolikih ljetopisnih oktava s mnoštvom toponima i etnonima, koji su izazivali »škrzut zubí« prevoditelja, nakon tegobnih mitologizama (zbog kojih je prevoditelj temeljito ne samo obnovio zamrlo znanje antičke mitologije, nego ga i proširio; ne zna samo kako će ga više upotrijebiti), došla je napokon na red epizoda o Inês de Castro (III., 118-136.) s izrazitim lirskim i dramskim nabojem. Mislio je isti prevoditelj da će mu ta epizoda biti olakšica u svladavanju maratona, jer je do tada imao dvije prepjevane njezine verzije. No, uglavnom ga mnoga rješenja nisu zadovoljavala, pa je ponuđena verzija zapravo treća. Ulomak, je, naime zahtijevao posebnu obzirnost i istančanost: tragična heroína Inês de Castro, u europskoj književnosti usporediva s Danteovom Francescom Rimini, postala je simbolom nepokolebive ljubavi prema voljenom muškarcu i djeci koju je s njim imala, zbog čega je izgubila život na najokrutniji način. U njezinoj sudbini zrcale se danas nepojmljive srednjovjekovne užasnosti i morbidnosti, nalik onima iz antičkih tragedija (koji je žanr Pavlinović nazvao »groznokazima«). U pripovijest su upletene i dvije ritualne odmazde, ali i neponovljiva lirska pjesan ljubavi. Ta pripovijest je u portugalskoj književnosti imala već dvije književne obradbe (u poemi pjesnik Garcia de Resende, u tragediji Antonio Ferreira, prvi početkom XVI. stoljeća, drugi sredinom), no Camões je u *Luzitancima* nadmašio sve predšasnike, suvremenike i nasljednike, kojima je doña Inês bila nadahnuće i izvor. Poticajnost njezine kobi izazvala je golemu emanaciju ne samo u književnosti nego i u drugim umjetnostima (slikarstvu, glazbi, baletu...). O čemu je zapravo zbor? Sin dom Afonsa IV., prijestolonasljednik, tajno se oženio Španjolkom Inês de Castro, s kojom je imao četiri sina. Kralj da spriječi tu vezu sina Pedra s dvorskom damom tuđinkom, na nagovor savjetnika i pûka, koji nije htio kraljicu iz »morskog« mu naroda, dade (1355. g.) Inês pogubiti na krvoločan način. Čim

je Pedro uzašao na prijestolje, pronašao je ubojice u bijegu i kaznio ih smrću (dvojici je sam nožem izvadio srce), a svoju je voljenu Inês izvadio iz groba i njezin kostur s punim ceremonijalom okrunio za kraljicu Portugala. Dogodilo se to, prema predaji tri godine poslije nego je bila pokopana.

126.

5: *Mondega...* u Coimbri, gdje je Pedro sklonio Inês, u samostan sv. Klare.

7-8: Odnosi se na Semiramis (njezino ime na sirsom znači golubica), koju su navodno othranile ptice, kao što je Romula i Rema, *utemeljitelje* Rima, vučica.

131.

1: *Poklisene...* kćeri Prijama i Hekube, s kojom se imao oženiti Ahil, koji je u međuvremenu ubijen. On je iz carstva sjena zahtijevao Poliksenu za žrtvu, da bi se s njom združio, pa ju je njegov sin Pirus zaklao na očevu grobu.

132.

2-4: precizan opis lica, s tim što neki drže da metafora *cvijeće bijelo* označuje grudi, a drugi obraz.

133.

1-4: *Tjestov pir...* Da se osveti bratu, *Atrej*, zbog toga što mu je zaveo suprugu dao je Tijestu, hineći pomirbu, prirediti gozbu s mesom njegove djece. Sunce se na taj prizor skrilo.

135.

vrelo... Fonte des Amores u Coimbri. Identificirano 1927., a natapalo je samostan sv. Klare.

136.

5: *Drugi ih grozni Pedro...* Ubojice su pobjegle u Kastilju, ali ih je njezin kralj Pedro izručio portugalskom imenjaku. Oba su nosila naziv »grozni«.

8: Usporedba s tzv. drugim trijumviratom iz 43. godine, a. C. Prvi su tvorili Cezar, Pompej i Kras (40. g. a. C.).

137.

8: *Tezej...* mitološki atenski kralj, koji je poubijao sve razbojнике i pljačkaše; Alkid, drugo ime za Herkula.

139.

2: *Leonoru...* Lionor Teles, zakonito udana za J. Lorença de Cunha, razvrgnula je brak s njim na temelju ishitrene sudske odluke, da bi se mogla udati za Fernanda I. (1345.-1383.), ali je i njega varala s J. Fernandesom Andeirom. Fernando je, prema povijesnim izvorima, vladao kao i drugi portugalski kraljevi, izim Dom Dinisa, s uspjesima i padovima, ali mu javnost nije mogla oprostiti ženidbu s ljubavnicom (u čemu je bio prethodnik engleskoga kralja Henrika VIII., »si licet parva componere magnis«) ni to što je postao »rogonja«. Spomenuta Telesica imala je vrlo negativnu ulogu nakon Fernandove smrti u dinastičkim borbama, koje su dovele do četvrtog građanskog rata od portugalske nezavisnosti.

140.

1-8: Katalog slavni ličnosti iz prošlosti spornih zbog ljubavnih prijestupa i pohotnosti: *otimači* Helene, Paris i družina, izazvali su trojanski rat; *Apije*, rimski

decemvir, pokušao je obeščastiti Virginiju, S. *Tarkvinije*, sin Tarkvinija Oholog, silovao je Lukreciju, koja je zbog toga počinila samoubojstvo; *David* je, da bi se domogao lijepe Bat-Šabe, poslao u smrt njezina muža Uriju; starozavjetni *Benjamini* silovali su, potom ubili, ženu iz levijskog plemena, zbog čega su u odmazdi gotovo istrijebljeni; *Šekem* je oteo Jakobovu kćerku *Dinu*, a njezina su je braća grozno osvetila i, napokon, *Faraon* je pokušao zvesti *Saru*, Abrahamovu ženu, zbog čega ga je stigla oštra kazna. U ovoj oktavi usporedice se nižu reminiscencije na mitologiju, rimsku i herejsku povijest, te je očevitna demonstracija Camõesove erudicije, to više što se ona u sljedećoj strofi nastavlja. Pjesnik teži učinkovitom dočetu III. pjevanja, koje je najduže u spjevu (izim X., završnog koje po tadanjoj epskoj konvenciji uvijek ima najviše stihova), i govori o sudbonosnim godinama rađanja i uzdizanja Portugalskoga Carstva (kako se to euforično nazivalo).

141.

3: *sina Alkmene...* Herakla. On je primjer kako ljubav može učiniti smiješnim i najvećeg junaka. Toliko se zaljubio u kraljicu Lidije Omfalu, da je ostao kod nje tri godine i potpuno se feminizirao (tkao je s njezinim služavkama žensku odjeću; *preobrazi...* Zamisao da se zaljubljenik pretvara u objekt svoje ljubavi, toliko draga Camõesu, ima vrelo u Petrarke. Ta je zamisao definirana u Camõesovoj zvonjelici »Transforme-se o amator na coisa amada...«.

5-6: Marko *Antonije*, član trijumvirata (vidjeti III., 136,8) bio je toliko opčinjen egipatskom kraljicom *Kleopatrom*, da je otplovio za njezinom lađom, kad se dala u bijeg, što je omogućilo pobjedu Augusta prigodom bitke kod Akcija; *Punjanin...* Hanibal.

7: Kartaški je genijalni vojskovođa, pošto je hametice porazio Rimljane kod Kane, kako pripovijeda Tit Livije, poput Herkula podlegao čarima seljančice iz Apulije, stao s njom živjeti, zanemarivši vođenje rata, što je omogućilo rimskoj vojsci da se oporavi i preustroji (Usp. Petrarca, *Trionfo d'Amore*, III., 25-30.).

142.

3-4: *ruže, snijeg, zlato* metafore su ženske ljeposti.

6: *Meduza...* jedna od triju čudovišnih sestara iz mitologije, imala je moć pretvorbe onoga koji je upro pogled u nju.

143.

4: *pretvara kända...* opetovanje Petrarkine teze (III., 141,4).

Završnica ove oktave dosta me, priznajem, iznenadila, jer se teza o neodoljivosti ljubavi primjenjuje na Dom Fernanda neizravno, kojeg je prikazao u negativnom svjetlu, te ga se na stanovit način opravdava što je podlegao Amorovoj vlasti. Poanta je vrlo vješto pripravljena: kad se to dogodilo Herkulu, Hanibalu, zašto se čuditi da se dogodilo i dom Fernandu? Onaj koji se nije ludo zaljubio, skrivena je poruka pjesnika, neće imati razumijevanja za dom Fernandovo zastranjenje, onaj koji jest, bit će znatno blaži prema njemu. Držim, na temelju novih spoznaja iz pjesnikove biografije, da je Camões aludirao na vlastitu fatalnu ljubav prema nezasitnoj grofici Violanti de Andrade, koja je bila njegova Lionor Telles.

PJESME

Nikica Krajina

šumski put bura mrak
bura se trudi poderati skute
bura može podrezati noge
ona se glasa visokim tonom
trga ti glas
zastaješ boriš se rukama
protiv nevidljive dubine
kao nad ponorom
bura zavija zviždi uvija ti
um uvrće uši vrtloži ti bit
bura zuji u mraku šume
šuma
posrće šuma se klanja šuma
se sklanja
bura urla u mrak razgovara
s kremenjem i ledom
drhti predio
razilaze se bedra
udvaja se napor za korak
nasrće olujno u njedra
mrak je sve gušći
bura tutnji kroz noć
do jutra kad neumrla
još jednom juriša a onda
se polako umara
posustaje
lipše

tad nastupa utiha
vedrina i
dan

bedem nedužne žudnje
tromb u amigdali
drugi se njiše u
gornjoj šupljoj veni
a još od cvjetne
osamdeset osme
pjeni se
kobalt

Co-60
ocvalom kožurastom jetrom

nestaju pod mrenom krajolici
nestaju... ceste

svjetla se razlijevaju između
posljednjih dimova
u nedostatku barbiturata
i božićnog piva
kad će dan
ne želim opet biti prvi
koji treba umirati

Garyju Snyderu

Dio mene, zemaljskoga mene
prihvaća prazninu
prezire moć zelenih demona
piše male, male pjesme
kojima pomoć
niotkud ne treba
Zračni dio mene
prepušta se vihorima, odlazi
u neuhvatljivim vrtlozima

vraća se
silovitom žestinom
    Moje pjesme kričeći odlijeću
    kao jata riječnih galebova
    kad ih uznemiri glad
Tad zaželim
da nikad ne napuste kuću
ovu goruću kuću bez zidova

* * *

duga je noć smrzla na crnoj smrči
zgranuto blizinom
pramenje srama se grči
ona u očaj moći ogromne modre
oči
ne hajuć' za silu erosovih moći
i ne okrećuć' leću čak ni u kut
na ples u vinilskoj ploči
grize vilinsku kosu
no
tek kad u def udari salomina sisa
s napete joj kože zreli miris brisah
ona uzgleda na zid
zatim začu se
tup
lup
to bje pad s križa madonina sina
tada joj
nagle
uzeh brisati suze
i gle čuda
stade se topiti gruda ledena bluda
smjesta ju, tu grudu, prigrih
na grudi i u dražesnu grudu
potom zgrudah
bez riječi truda
ja
pomalo već umoran juda

* * *

iz sna u kojem sam neuronskim
 trnjem
 preoravao vrijeme i
 dendritskim lemešom zabrazdio
 u najcrnje
 budim se u drugi san
 u hladnoću što se usavršava
 filigranskim injem okiva
 začuđene češljugare
 prolazim drhteći gradom koji
 me beznadno zanemaruje kroz
 smetlišta lomljiva predteksta
 između zgrada što se umnažaju
 do obale riječne gdje se
 očuđuje čađava jeka glasova
 jer
 večer je čulna mlačna ženska
 i muška tijela nastoje osnažiti
 razloge za bliskost
 osjećam da visim na sjajnoj
 šarenoj nebeskoj kugli vrtim
 se kao harlekin
 ne želim se probuditi u
 najbolnji
 od svih mogućih svjetova

* * *

Larma i graja, pras-kanje
 stak-la
 I već je zora

Tratinom teturaju stabla
 k e s t e n o v a
 ne sluteći *daleke namjere*
šuma

Žudeći zujanje prvih letača
podrhtava
tišina u kaplji rose

* * *

možemo li pronaći snagu za ljubav
a da nam snaga ne postane
svrhom
a ljubav utjehom
možda bismo trebali
usprkos propasti
troje i kartage
razdvojiti ciljeve
od
želja
i nevidljivi
čekati
da nas dodirne svjetlost

* * *

Nebesa se nadnose nad nas
i komešaju
ne daju pogledima
u Se
Zdvojni smo
kad
propitujemo
tu varljivu prazninu
Vrijeme nas gotovo
poništava
ili, u najmanju ruku,
čini nestvarnima

Hoćemo li
ako sve postane
mučnije

ipak krenuti
dalje?

Za sada smo pribrani
stojimo u tami
leđima okrenuti
sebi
ne osvrćući se

* * *

nikako da se do pogleda probiju
vrišteće zvijezde
kroz uzbiban žudni vrbik
što bičevima izobličuje
elipse
vodi se
silovita ljubav s burom
koja
u trzajućoj radosti
divlje prođire
kroz krošnje
i čini
da bestraga
iščezavaju
arahnina carstva

* * *

oko tebe zrcalne ograde grada
užižeš prste uvis premrežuješ
zrak vičeš tjeskobno
izlanut znak nazad se odbija
u izvorište
u solilokvij
o alogična azijo
komična ameriko
kamo to plovi smrknuti ovaj
svijet u taj

šturi obeskrleženi cajt
ni pohorje ni kitzbuehel
ne znače ne pomažu ni šum
skija ne prekriva jecaje
ali
ako
ne želiš potpuno umrijeti
zapiši
(ženska poezija sve je bolja)
objavi to gromko
transmentalno kao
zdanevič
kručonih zatim jezičnim
apexom glatkim
palucavim
poliži moju nazolabijalnu
lajnu (*da se od zadovoljstva*
protegne)
odahni u modru se
ušuščaj u hladnu u meku
svilenu ponjavu

* * *

okrenut je još jedan zastrašujući
dan
čini se da je otac zaboravio
vladati nad svojom djecom
koju su sinoć nečim zadojili
umjesto majki

ovdje se šturo misli i zlooko
gleda
a volja se valja između
možda i nikada
kako vjerovati da će osvanuti
dan sutrašnji

oni koji jučer nakon
rođenja poumiraše
tek su se kratko bacakali

i skromno disali
na sreću ništa nisu rekli
prije nego su ovaj dan
propustili

* * *

Ovdje više ne odjekuju ideje
već samo vunasti vokali
samodopadljivih pjesama
I nitko
baš nitko se ne usudi probuditi
duboko usnula Kerbera
Odavno su minule mučnine
nakon bitaka
a sol
već sasvim bljutava
otječe raskvašena
Sijač na kraju oranice
ili na početku
zijeva u nedoumici
kukavka se sivkasto glasa
odbacivši potrebu za trudom
pristav, oslonjen na sustav
ne zna je li svjetlo što ga
obasjava
zrenje nove zore ili
u njegovu zbunjenu umu
nasumična paljba neurona

* * *

Ove je godine zima prerano
Stegla čeljusti
Bez upozorenja
Večeras, Maksimirom
Mrazni se rafali pijeska
Pod cipelama
Jasnije čuju

A ti, prijatelju?
 Ležiš u nekom čestaru
 Zapanjenim očima
 Gledaš blijedi mjesečev
 Krug
 Kako
 U blagom luku zalazi za
 Šumu
 Koju si jednom
 Posvojio
 Ipak, ne mogu se oteti tlapnji
 U kojoj spretnim prstima
 Prebireš
 Po nejasnim dirkama glasovira
 U društvu zanosne dame
 Kao nekada
 Možda se sretnemo u
 Zvonimirovoj
 Kao devedeset i prve
 I nitko
 Neće izustiti koliko se bojao
 Raspršit ćemo strahove
 Zgodnom anegdotom

* * *

radićevom se obrušava
 bujica rimskih kocaka

 mnogoglavu pogledu
 ta strmina

 daje
 prijeko potrebnu brzinu
 ne zadržava se na
 licima i pokretima

 nijedan stav niti izraz
 ne može biti pripremljen

 sva su tijela gola
 geometrija

* * *

sinoć su samo meni
čarobno svjetlucala
sunca
farova
ispod
jugozapadnog
nadvožnjaka
samo je meni
asfaltni zdenac
šapnuo zanosnu
riječ
da bih ju razumio
nagnuh se preko
ograde

umalo padoh

* * *

sretah nedavno na starom
vijaduktu
koji je pouzdano spajao
dvije vječnosti
izvjesna mladića
čije sam ime zaboravio

ne prilazi mi reče
želim zaustaviti vrijeme

nemoj, život će...
pokušam
jalovo

život...
ma kakav život

poletio je potom
u bljesak
beskrajna
dana

* * *

Svibanjsko izdašno svanuće
krošnje voćaka u bestežinskom stanju
Zapisujem
možda pjesmu da odagnam sablasti što
lelujaju

oko nas

Promatram
dostojanstveno uzmicanje noći
tvoje disanje nekoliko trenutaka pred
buđenje
Bezvučno rađanje dana

* * *

svjetlotvorna poput
u siječnju
blistava siriusa
stapaš se sa mnom
kao
nebesa s oceanom

* * *

Teško smo preživjeli posljednje desetljeće.
Ne postoji ništa više za prepoznati na našim licima premda je oprez bio
prijeko potreban. Naš je nestrpljiv dah ugasio zavjetnu svijeću koja je imala
osvijetliti od poraza prazan mrak. Nitko se sada ne sjeća od kada zbunjeni
stojimo kao izgurani iz svijeta.
U praznoj kući.
Suvišnih zidova.
Bez jeke.

* * *

u toj drhtavoj krajini u tom
 iz nizine ljeti tirkiznu
 Tirolu
negdje kod Brennera
 Zimi
 Tisuću devetsto
 sedamnaeste
 moj Djed
 nevidljiv brid u kristalu
 leda
 preko Ciljnika
 gleda
 bezimena Talijana koji
 nehajno jaši na tamnoj
 sjeni konjskoj
ide jašući u smrt
zar je tako ohol taj od
 Moloha izabrani stvor
 Djedov prst snebljivo
 prelazi pola puta i
 zastaje
 u zaptu
 zapet između čelika
 i baruta
 moj Djed je napustio
 običaj
 pomutio red
 a već su se otvarala
 vrata vjekova duši
 talijanskoj na tamnoj
 duši konjskoj u Traklovu
 Tirolu toj pustoši bijeloj

* * *

U zrakoplovu R320 Croatia Airlinesa na letu iz
 Zagreba za Frankfurt, jedan putnik neuspješno
 rješava sudoku i nitko ga ne pokušava osujetiti u

njegovoj tjeskobi. Stjuardese se gipko kreću sa
zavisno-složenim osmijesima šireći oko sebe
tragove estrogena. Iznad Alpa letjelica se stresa kao
od hladnoće i propada nekoliko desetaka metara u
skladu sa zakonom gravitacije.
Na trenutak sam prestao vjerovati u prostorno-
-vremenski kontinuum kao pod utjecajem
dietilamida lizerginske kiseline.

* * *

uspostavili smo ohmov
zakon
između naših
neodlučnih tijela

*some of these days you'll
miss me honey*

ostanimo mirni

ako je već potreban krik
neka bude produžena ruka
boli
neka vrsta moralnog
imperativa

sitno pocupkivanje igle
po vinilu i
veretizno kašljanje
bez budućnosti
premješta nas
iz ove sadašnjosti
u neku drugu

* * *

vladimir majakovski plazi uz moja bedra
 smješta se u zdjelicu i odozdo
 netremice
 zuri u moje srce
 zuri poput izgladnjela rutava psa
 u komad

krvava mesa

tako je

jezivo živ
 zazivam ga imenom u nadi da me neće
 iznutra proždrijeti

opet čitam pjesmu

za ženom

i dok čitam

vidim kako
 ispija nešto
 s okusom plijesni

dok

ju

ispisuje

lice mu poprima izraz gađenja
 zdvojan odlaže pero na stol od
 sibirske cedrovine
 obara uporan pogled
 šuti zguren kao
 osumnjičenik

* * *

Začudena masa nesretnih
 tjelesa
 migolji u nastranu
 prostoru
 nastojim proniknuti
 tjesnac
 volio bih misliti na
 tagoru
 postaje neprohodno

beziplazno
studenti i dobrostive
bankovne službenice
ispuštaju prijateljske
feromone
toplo je mazno
suviše toplo
    neumoljiva umreženost
ženskih nogu
izgubljeno pulsiranje
nominativa množine
muškoga roda

* * *

Michelu Houellebecqu

Znam da je postojao trenutak
zajedništva
a ipak je naša samoća
tako gluha
među zvijezdama
u neuronskoj noći
prošli smo kao predodžbe
slučajne i kratke
a sad se uspinjemo
u dvosmislenu
svjetlost
nebo je prozirno
mi i dalje vjerujemo da je
više života sasvim moguće
iako je okosnica našega
bivanja
nestabilno stanje duha
metafora naše odsutnosti

PJESME

Danijel Župančič

AFORIZMI I AFRO-IZMI

Tepô je meni
tempo-stampedo pjesama
tvojih
Tam-tam stampedo
Vamp stampedo
Afrohedonizam

Spajamo glagole
koprcati i vrcati,
spajamo pramenove tvoje
(kovrcave, kovrčave) i
mreže Božje
Afrodualizam

Hajdemo tancati
Hajmo dotraj(c)ati
jedno drugo
Nesuvislo te volim
Prihvati me kao izdajnika
Na rubu smo:
frojdodostojevština
Prije će me grižnja neg'li želja
Krasna li gležnja, negližea
Krasna si!
Sve je tako jednostavno
Afronihilizam

AKO

Ako kažem: Volim te
To prijeki je sud
Ako kažem: Zima je
Tlo prekrije stud

Ako kažem: Što je tu subjekt?
Ako kažem: A što objekt?
Hoćeš li mi odgovoriti?

Šutim
Baš me briga

A što ako je to inverzija?
A tvoje me sise dave
Tvoj šešir damski, crni:
To je elegancija!

Ljudi vele: garancija!

Nošen krilima denevira
Sam sebe enervira*
Utapam se. More bola
Svjetionik. Oreola

* Ova dva stiha govore o Bogu

BATMAN

Zarobljen u špilji Poezije
šišmiš leti.
Izbjegava elegije
Samoću krilom okrzne
Sudara se s prozirnošću
S lijeva riječ Lomača
Zdesna riječ Raspelo
Posvuda molitve
Posvuda haiku uzorci
Posvuda riječ Denevir,
anagram imena Deniver

Eholokacija šišmiša, holokaucija
Čovjeka.

BRAZIL

Pjesnik skitnica
Pjesnička sitnica
Brazilski bazilisk
gleda te
i
ep-rulet iz epruvete
počinje
Simpsoni (ob-art)
počinju
Dijagnoza: teomanična likantropija
Poljubi me
jerbo zvona
meni
jebozovna
zvone

GRČKA I EGIPAT

1. Igre
Prije Pavla: Savao
Još prije: Sapfao
(Sapfa iliti Sapfo)
Faon i Ra: faraon

2. Grob
Grob tvoje pjesme
Kao statua, Žana
Kao tatuaža na
Licu

3. Oproštaj
Tvoje riječi: pa-pa
paf-paf
Moji obrazi
Nadraženi su

DJEVOJKA ZA MILIJUN STIHOVA

Pjesma o Petri D.

1. Krv

Dodiri me tvoji mrve u žrvnju rajca
Koža kao ponjava
Nemilosrdno traže od mene žrtvu jarca
Sve se ponavlja
Krv gorke, star
je orkestar.

2. Virt-ego. Vertigo

Umjesto balerine, umjesto piruete –
okret siluete: pivot zlice.
Tvoje divot-lice,
taj prirodni hommage licu Nefertiti.
Tvoju zavodljivu omaglicu sefer štiti.
Sefer stihova mojih.
Sedef stihova mojih.
Svatko neka, za našu mirtu, dozna.
Budi o budi virtuozna.

3. Haiku pjesma

Naranča slatka,
mjesečina konturna:
kruna nokturna.

4. Withincrustation

Uđi u mene.
Inkrustiraj se, inkrustiraj me.
Tvoje srce, bojler
krvi moje, Baudelaire
stihova naših.

5. Susmrt. Abisus

Trun u oko turnut:
suza u nokturnu.
Abisusmrt suze i Krista.

I, ROBOT, YOU, JANE

Između Scile i krunidbe smo
 Dopustite mi da Vam kažem: Vi ste uljez
 Vaš opus – poput hobotnice, poput stezulje
 Između sile i Haribde smo

Kurtizanska katarza, tarzanski engleski
 Tri smrtna grijeha robotike

NEOTENIJA

monotono
 je ono
 što u
 fotomontaži
 erotoman traži
 ...
 Zvonimir Golob golemi obol
 Amorovih strijela pun tobol-
 ac
 izvučena tombol-
 a
 ...
 vinorodno
 postaje
 i
 nezrelo
 stihovlje

PROLJETNICA

Nema te vjetrometine
 koja bi mogla, vjero Cetine,
 izbrisati tebe...
 Plod mašte? Elan!
 Jure Kaštelan.
 Vitez Ladin. Paladin.

Plodnoplavi baldahin.
Dah jablanâ.

SECIRANJE (SK)A(L)PELOM KAOSA

Ptice pjevaju o ljubavi
Asiška tahikardija
F. Tahi, kadija
Mračna soba
Ja sam štetočina
Vaša djeca zaslužuju
Osveta
Haljina krsna
Miris krzna
Miris krvi
Multiplikantrop u kompjuteru
Bespomoćni su
Ni za molitvu
(non testatum)
Psorijaza ospori jaz
Između naših koža

TRIJUMFERPLEJ

Ružne li ružne vještice
Kažem joj: Budi jež tmice!
Iglama svojim razdjeviči me
Muči me!
Luna srpastoserpentinasta
Frčke tvoje afričke!
Nakon vudu vigilije
Jutro: miris vanilije!
Zaista naizust

ZAMKA ZA JEZIK

Ti(g)re, ti(g)re, svijetli plame

Srž-dob, Srdžbo, tvoja
 U mojim se žilama pjeniš
 Moju publiku plijeniš
 Umjesto fru-fru
 Tru(li)-tru(izam)
 Tru-tru-trubi

Ali dolazi On
 On ima namjeru
 Pandže i očnjake
 Srž-dob, Srdžbo, tvoja
 Umjesto tru-tru
 Fru-id-fluid tigrice

(G)ILI-(G)ILI

Pero, vij rukom mojom
 Perivoj perunika
 Mačevanje s vjetrometinom
 Sedefasti čef šefaklija

ŽIVOT U ČETIRI STIHA

Bio je naše kurtizane funeral
 Prizemljili smo njezin fru-fru let
 Njezin mamac: lune feral
 Mislili smo: život nije rulet

NEWS

(Suautor pjesme: Inad Ćiramuk)

Četverolisna djetelina
 Podne. Sjeverni list
 Tri sata popodne. Istočni list

Devet sati navečer. Zapadni list
Šest sati popodne. Južni list

Dijafnomultimedijalno
Plejade plezira na nebosklonu

Opsuje rečenica-osujećenica
Osinjak žrtvovanih
Oseka: Mrtvi Živac
Otegotni trilijun
TRILLirium BREMEs*

Nultimedij, neutralni element
Jungovski arhet(r)ip

* True + real, igra riječi Emine Minje Marovac

SIZIFUKI

Prva trijada
1. inkrustacija
2. un-Krist-acija
3. kristalizacija

Sizuki, moja kenozo,
moje zen-oko
koje vidi Sve i Ništa.
Pjesmu Česminice,
pjesmu o česmi nice
ću pjevati.
Moja sizifovska
nostalgija.

Druga trijada
3. trezor rozete
2. introAzija
1. intarzija

Svaku moju ponornicu
fizikus Sizifuki
vraća na površinu.

TRI PRIČE

Ana Horvat

KAVICE S PRIJATELJEM FLORIJANOM

Florijan bi se došuljavao u Rosinu uredsku sobu dva-tri puta tjedno. Obično poslije gableca. Daktilografkinja bi tada rekla Rosi:

Idem ja malo pod pauzom van, mogu li? – jer joj je Florijan išao na živce.

Možeš. – nasmiješila bi se Rosa i zatvorila spis koji joj je bio na stolu kako ne bi po njemu prolila kavu koju je namjeravala naručiti za sebe i prijatelja.

To je bio ritual. Florijan, poslije gableca u poslovnoj zgradi koja ima najbolje kuharice u restoranu, navrati k Rosi na kavicu. On je radio kao skladištar na Radničkoj cesti, a prezivao se otmjeno – Fabrinsky, inzistirajući na ipsilonu na kraju prezimena umjesto kojega su mu često napisali obično *i*.

Uglavnom, Florijan bi razveselio Rosu kad bi je posjetio za radnog vremena. Izgledao je sasvim izvanvremenski za drugu polovicu dvadesetog stoljeća. I ime i prezime bili su mu iz prošlih vjekova. Tko je priseban mogao u socijalizmu pedesetih godina prošlog stoljeća dati sinu takvo ime? Čudesnih li roditelja! Iako se Rosa prisjeća i jednom goreg slučaja. Išla je u osmogodišnju školu s djevojčicom koju su starci nazvali Partizanka, no svi su je, iz samilosti, u razredu zvali – Zanka, čak i nastavnici.

Florijan je Rosi nalikovao na lik iz engleskih romantičarskih ljubića. Bio je po držanju i figuri sličan gospodskom konjušaru. Stasit, vitak, malo preservilan, nekako potlačen u nastupu, ali ipak *džek* koji bi, ako gospodarica to izvoljeva, povalio groficu u štali i nakon toga joj se naklonio dok je ona oblačila viktorijanske duge čipkaste gaće, te joj pomagao da što brže izvadi iz njih zapiknute slamke.

Florijan je bio Rosin vršnjak, boljeg obrazovanja nego što je zahtijevalo njegovo radno mjesto u firmi gdje je radio. Davio je Rosu temeljito dvije godine tražeći od nje podršku i savjete dok se razvodio sa suprugom, jednom milom i civiliziranom gospođom, užasno zabrinutog pogleda za svoj život i svijet uopće. To se Rosi često dešavalo, uvijek su je

muški prijatelji »napastovali« sa svojim razvodima, čak i u vrijeme kad se ona razvodila i o tome, da joj nije bilo prijateljica, ne bi imala kome da se potuži, nikad nije stigla u razgovorima s muškim prijateljima, od njihovih, doći do bilo kojeg svojega problema. Zapravo, od nje nitko od njih nije očekivao to da i ona ima neki problem. Ona je imala imidž vesele košare za smeće.

Florijan je u razdoblju svog brakovrazvoda bio nemiran i nesiguran, pa je dolazio na kavice učestalije. Svakoga dana. Unatoč tome, Rosa nikako nije mogla od njega izvući pravi, najvažniji razlog za rastanak od dugogodišnje supruge. Stalno je eskivirao odgovoriti i baljezgao da je tako najbolje za njihovog malodobnog sina.

Kad je bio na iglama zbog bilo čega, Florijan je gladio bradu. To je Rosi izgledalo osobito smiješno i otužno, ujedno, jer se njegova brada sastojala od dviju tankih i jedne deblje crte pa se i nije imalo što gladiti. *Puna šaka brade* ni doslovno ni u prenesenom smislu nije kod Florijana dolazilo u obzir! Ma, znate one brade koje se spuštaju u dva traka od, u pravilu tankih, brčića do brade, a dlake na samoj bradi su tako podšišane da izgledaju kao jedna polumjesečasta deblja crta u koju se slijevaju one dvije ravne odozgo! Rosa je voljela brade kod muškaraca, ali one prave, bujne i kuštrave koje se, ako su oprane, presijavaju u svoj svojoj raskoši na suncu. Florijanova čudesna, minimalistička bradica bila je uvijek *mat* i djelovala je nešamponirano.

Rosa nije znala što bi s Florijanom, a nije ju to ni zaokupljalo. Konjušar – prijatelj koji često cendra uz kavu. Od njega se nije dalo bog zna što naučiti, a nije ni imao neki izraženiji smisao za humor. No, bio je nekako prigušeno, dosadno – mio. Razveselila bi mu se kad bi navratio, navikla se na te njegove posjete. Tada bi ga uveseljavala, zabavljajući, zapravo, sebe.

Istini za volju pomogao joj je kad se preseljavala u drugi stan. Nabavio joj je kamion i radnike, ali ga nije bilo u blizini za vrijeme pakiranja stvari i samog preseljenja. Imao je, kao, nekoga važnog posla.

Daj ti to, lijepo, rastjeraj! – rekla je Rosi jednoga jutra u tramvaju uredska prijateljica Ljiljana.

Što to?

Pa, onoga sa žnirancima od brade koji sjedi kod tebe u sobi već godinama najmanje tri puta tjedno kao pas čuvar!

Florijana misliš?

Mislim. Svi misle da ti je ljubavnik pa bi bilo pametno da ga, na primjer, malo »potrošiš« i nastaviš s njim, ako valja, viđanja u šlafcimeru, a ne u uredu. A ako ti nije za to podoban – potjeraj ga bez milosti, on je nekakav servilni šmugler. Zbog njega si ne budeš našla nikoga do smrti. Svi misle da ti je on glavni frajer koji ne može bez tebe ni za radnog vremena. To ti je glupo, to što ga primaš godinama na kavice, a i tvoja šefica misli da se tako ne bi trebala ponašati na poslu, da zabušavaš.

Pa, on dolazi u vrijeme pauze i nekako je tužan, kao da dolazi meni po hostiju...

Da, ali ostaje katkad po dva sata i popije dvije kave uz »hostiju«...

Imaš pravo, ja sam ti se na Florijana naučila kao na stari uredski naslonjač u koji se malo, za predah od dosadnog posla, neobavezno zavalim. Nisam se sjetila kako bi to drugi mogli vidjeti i protumačiti.

Kad je već popio kod tebe, na tvoj račun, najmanje pet tisuća kava mogao bi ti, ponekad, učiniti i kakvu uslugu! Daješ li ti njemu nekakve zadatke ili ga samo držiš zbog toga da zuri u tebe za radnog vremena?

Ne dajem baš, on mi izgleda kao da nije u stanju sam obaviti ni svoje zadatke! Dezorijentiran je bio i ranije, a kamoli sad, bez žene.

Pokušaj, pa ćeš vidjeti! – odlučno će Ljiljana gledajući Rosu strogo u oči.

Nakon jednoga trodnevnog seminara u Opatiji, Rosi se upucavao sve žešće neki odvjetnik iz Dubrovnika. Događalo se da je nazove i kad je Florijan sjedio kod nje. Rosa bi s odvjetnikom cvrkutala na telefon, a Florijan bi mirno čekao da se razgovor završi i nije imao nikakv komentar ili pitanje. Odvjetnik je pozvao Rosu na vikend u Dubrovnik. Učinio je to na nekako zakučast način pa Rosi i prijateljicama nije bilo jasno zove li je na ljubavno ili na prijateljsko-turističko razgledavanje lokalnih znamenitosti. Rosa je pristala, ali ju je gnjavila daljina do Dubrovnika. Nije bila u prilici da za dva dana potroši hrpu love na avion i hotel, pa je dogovorila s poznanicom iz škole, koja se udala za Dubrovčanina, da odsjedne kod nje, a odlučila je Florijana pitati bi li je odvezao, makar u jednome smjeru, do Dubrovnika.

Dobro, odvest ću te u petak, a mogu te i vratiti doma u nedjelju. Ja ću u međuvremenu posjetiti sestričnu u Splitu.- spremno je pristao Florijan.

Nećeš me pitati zbog čega, najednom, idem u Dubrovnik?

Neću – mirno reče Florijan.

Dobro, zapravo još bolje što je tako. Učinit ćeš mi veliku uslugu jer nemam love za avion, ne želim da mi ga hofirant plaća, a mrzim autobuse i vlakove. U autobusu se osjećam kao galiot privezan lancima za sjedište uz nekakvoga smrdljivca pokraj mene, a u vlaku se osjećam kao da me siluju suputnici iz kupea koji se nasilnički hoće razgovarati sa mnom iako se pravim da čitam, gledam kroz prozor ili spavam. Baš ti hvala, Florijan!

Nema na čemu.

Odvezao je Rosu u Dubrovnik i dovezao je kući. Došao je na vrijeme pred Rosinu kuću na polasku i u na dubrovačku adresu pri povratku. U međuvremenu nije ga bilo u vidokrugu, valjda je boravio u Splitu. Ljiljana je imala pravo, trebalo ga je testirati na zadacima. Test prijevozničke korisnosti je položio s pet.

Ni jednom riječju nije, dok su se u oba smjera vozili zajedno po deset sati, zapitao Rosu zašto putuje, kome, što je ondje radila za vikenda, kako se provela. Rosa se, putujući s Florijanom, osjećala glupo, kao paket. Bilo je velikih, nepotrebnih rupa u njihovom razgovoru i ljepljive tišine za vrijeme vožnje. Mnogo su se bolje družili u uredu. Pokajala se, iz više razloga, zbog tog dubrovačkog vikenda, no to je druga priča.

Florijan je nastavio dolaziti Rosi na kave i nakon što je dao otkaz u firmi. Rosa nije znala zbog čega je dao otkaz, nije joj htio reći. Odgovarao je gluposti:

Ne da mi se više gledati njihove face, slušati lovačke priče iz domovinskog rata, a dosadio mi je i sam posao.

Florijane, ti još imaš devet godina do prijevremene mirovine, ne daje se samo tako otkaz u firmi s dobrim plaćama. Zašto si ga dao i gdje sada radiš, uplaćuješ li si doprinose za zdravstveno i penziju?

Radim privatno, sam. Uređujem si jedan prostor u centru za vinoteku u kojoj ću prodavati skupa vina.

Dobro, a od kuda ti taj prostor i kapital za uređenje?

A, to! Iznajmio sam ga od prijatelja, a za novce ću se snaći.

Kako ćeš se snaći, kad si mi rekao prošli tjedan da si ostao dužan svojoj kumici na Dolcu za sir i vrhnje jer si švorc!

Pusti to – mirno odvrati Florijan i otpije gutljaj kapučina poslije gableca u, sada već svojoj bivšoj, firmi.

Florijan je djelovao sve zapuštenije kad je dolazio Rosi na kavu. I bio je sve mršaviji. Jednom je izazvao portira jer je došao Rosi na kavu sa psom pa ga nisu htjeli pustiti u zgradu, no on je, svejedno, ušao. Kujica je bila mila i sjedila je nepomično u Rosinoj sobi dva sata, a Rosa je jedva umirila portira da, zbog Lolite, ne pozove zaštitare ili policiju.

Kad je Rosa, radosno, otišla u prijevremenu mirovinu i preselila se u kućicu u okolici Zagreba, posadila svoja ljubljena stabla i biljke, pozvala je Florijana jedne nedjelje na ručak. On je, nevoljko, pristao, što je Rosu začudilo jer je djelovao izgledniji i osamljeno kad su se dva puta sreli u kafiću u gradu na, a čemu bi drugome, kavi. Došao je na ručak s debelim zakašnjenjem od skoro jednoga sata. Ispričao se gustim prometom i nepoznavanjem reda vožnji prigradskih autobusa.

Jedi, Florijane, ohladit će ti se juha. Od povrća je, u tvoju čast,

odgovarajuća tvom imenu koje bi u mojem prijevodu glasilo: Biljko –

požurivala ga je i animirala Rosa na stari način u svom novome domu –

Gdje ti je auto, u kvaru je?

Nemam više auto, prodao sam ga – odgovori stanjeni Florijan koji je sjedio za stolom kao da je progutao metlu, buljeći ispred pred sebe, nikako da se odluči uzeti žlicu u ruku.

Ohladit će se i pečeni krumpir dok ti, makar, započneš jesti juhu! Hajde, kreni: priprema, pozor, start!

Ne bih jeo juhu, vruće mi je.

Dobro, onda dodaj tanjur, pa ćeš dobiti pečenu teleću koljenicu s krumpirom, to ti je sočno meso, svidjet će ti se! A poslije ćeš mi pričati o vinoteci. Jesi li kupio fina, skupa vina? Kad će otvorenje?

Zvoni mi mobitel, oprosti – reče Florijan i ustane od stola.

Pa, nije ti zvonio mobitel, ništa se nije čulo! – zbunjeno će Rosa – *Kamo s njim ideš od stola?*

Zvonio je, samo ti nisi čula jer je bio podešen na vibriranje – odvrati mlako i neuvjerljivo Florijan koji je, Rosa je bila sigurna, samo glumio da s nekim poslovno razgovara na balkonu.

Nakon nekoliko užurbanih zalogaja teleće koljenice, Florijan je odlučno izjavio da mora otići.

Znači, nećeš pogledati ni moje biljke, ni kuću, niti popiti sa mnom poslije ručka kavu? – pokušala ga je Rosa udobrovoljiti računajući na njegov uvjetni refleks miline na uredsko ispijanje kave. – *Pa došao si prije tričetvrt sata, nemaš ni autobus, na prvi nećeš više stići, nedjeljom dolazi na moju stanicu svaki puni sat, imaš još više od sata vremena do sljedećega! Jedi, zaboga, zar si prolupao, kaj ti je!*

Moram ići, autostopirat ću. Bok!

I Florijan ode nizbrdo, ne osvrnuvši se. Lelujao se poput petrificirane vlati trave vijugavim puteljkom između Rosinih hortenzija u cvatu i ocvalih glicinija, srebrnastog cedra, tamarisa, ljubičastog hibiskusa, gredica plave lavande koje, u bijegu, nije ni pogledao...

Trebala sam se odseliti još dalje, negdje gdje me nitko ne može pronaći i posjećivati, koliko god ja samilosno pozivala na druženje uz ručak i kavice! Bolje bih se provela da sam pozvala na ručak daždevnjaka. Ova muška, kukavička, uspaničena i osušena pampastrava od muškarca, koja se više ne da zalijevati čak ni kavama, šutnula me je kao zadnju budalu! Kuhala sam ručak od deset ujutro, s time da sam i jučerašnje poslijepodne izgubila kupujućim namirnicama za taj isti objed – pomisli Rosa spremajući hranu u frižider i zamrzivač – Trebao bi se samozapaliti na povratku, negdje na asfaltnom platou da se ne proširi vatra po travi, a njegovim pepelom bilo bi dobro pognojiti moju ružu penjačicu, onu žutu koja se nekako slabije razvija!

– Šo je to danas, i prije, bilo? – pitala je Rosa iste večeri u telefonom Ljiljanu – *Možeš li ti to meni, možda, pojasniti?*

Mogu. Strah da će ručak trebati »odraditi« – kao iz topa ispucava Ljiljana. – a one besplatne kavice poslije uredskog gableca bile su mi neobavezna i reklama i alibi. Pa svi su, draga, godinama mislili da te ševi, a on nije ševio nikoga, vadeći se kod aspirantica da je vjeran tebi koju jedinu ljubi! Jesi li, napokon shvatila?

– Valjda, jesam. Meni, Ljiljo, nikad nije palo na pamet da bi mi mogao biti

ljubavnik, zrači totalno aseksualno na sve strane!

– *Ti i tvoja fantazmagorična, djetinjasta, fatamorganska prijateljstva s muškarcima! Govorila sam ti da takvošto u njihovim glavama ne postoji. Danas ti se skamenio za stolom od straha jer ste prvi puta bili nasamo, izvan uredske sobe, u tvojoj osamljenoj kući! Bože, Rosa, inače si pametna cura, no fali ti samo jedan, ali vrijedan, moždani mikročip.*

To ti se često ponavlja s muškarcima, zar ne? Bumo ti ga nasilno ugradili!

Florijan i Rosa nikad se više nisu ni čuli, ni sreli.

PUTELJAK S TOPOLOM

Naslov priče nije metafora, radi se doslovno o Haninom puteljku od ceste do ulaza u dvorište iz kojega se penje u garažu. Fatalni puteljak nije duži više od petnaestak metara. I uska asfaltirana cesta i puteljak su na uzbrdici, kao i Hanina kuća koja usječena u brežuljak pa se *grunt* koji je kupila uz kuću nastavlja i iza nje, vrlo strmo uzbrdo.

Kad se prije deset godina doselila sa svojim životinjama u kuću, bila je na goljoj livadi bez ijednog stabla, osim jedne velike topole uz puteljak koji je bio kvrgav od njezinog korijenja i grebenast od autohtonog kamenja koje je provirivalo iz ilovače, ali čvrst.

Svoje zemljište je Hana dala ograditi iz razloga što se plašila da će njezine bedaste mačke iz stana zaglaviti od škanjaca i lisica u obližnjoj šumi ili se spustiti na cestu gdje će ih gaziti automobili i traktori. Ograda je bila potrebna i zbog pasa koji bi, sigurno, ili zaskočili neku kuju koja se tjera u selu ili pobjegli u istraživanje prirode pa se ne bi znali vratiti. Osim toga, Najdek je volio gricnuti djecu koje je u susjedstvu bilo u izobilju. Ako bi ugrizao, Hana bi morala prodati tek kupljenu kuću i odseliti nekamo drugdje gdje nije bilo divne, gorostasne, stare topole i »nestašne« djece. A svugdje ima kojekakve dječice! Najdek je, nepogrešivo, grizao djecu koja su imala zle namjere prema životinjama u što njihovi roditelji nisu htjeli povjerovati, jer su dječje gnjavljenje životinja, samo se pretvarajući kako »obožavaju« životinje, odobrvali.

Napokon, Hana se ogradila i stoga što je željela da je svi ostave na miru. Da prestanu, na primjer, oni koji prolaze cestom svraćati, iz puke znatiželje, u njezino dvorište i odmarati se ljeti uz pivicu u sjeni njezine topole ostavljajući za sobom u travi, kao uspomene, metalne čepove pivskih boca.

Dala je zidarima napraviti visoku ogradu od žičane mreže, razapetu na metalnim stupovima koji su učvršćeni u betonskom parapetu. Parapet je ukopan – lijevan u šalunge 60 centimetara u zemlju, a betonskih 40 cm virilo je iznad zemlje. Prve godine Hana je posadila uz ogradu ruže i druge biljke penjačice, od kojih je brzo žičana mreža prestala biti vidljiva. Izgledala je kao zeleni cvatući zid.

Da bi se napravio parapet, trebalo je kopati jarke oko Haninog dvorišta i voćnjaka. Topolu je ostavila, da joj ne oštete korijenje, izvan ograde jer je bila tik do puteljka. Zidari su kopajući jarke za parapet »popravili« i puteljak na način da su samoinicijativno izravnali – otpilili topoline debele, kvrgave korijene koji su izvirivali na površinu i porazbijali nekim batom vrhove kamenih blokova koji su oduvijek bili oko korijenja ispod kosog puteljka.

Tak bu vam lepše, a traktori se ne budu drmali! – zadovoljno rekoše, a zapravo ih je s nekoliko pivica nagovorio na tu akciju Hanin susjed, ljubitelj betona i mrzitelj svih slobodno rastućih stabala, te prirode kao takve, kojega je Hana ubrzo nazvala Betonko Kvaziljubazni.

Sve je on oko svoje kuće izbetonirao, rušeći iz godine u godinu sva obližnja stabla koja su malo porasla u nebo. Lešine čempresa, oraha, lješnjaka samo bi se pojavile na jednoj hrpi koju bi, polusuhe, uvečer zlurado zapalio nakon nekoliko dana. Tada bi plameni jezici iz grana pokojnika otkrivali na njegovom licu zastrašujuće triumfalni izraz ubojice. Zatim bi izbetonirao novih desetak kvadratnih metara zemlje na i oko mjesta gdje su živjela oborena stabla.

Prezime Kvaziljubazni susjed je zaradio tjedan dana nakon što je Hani, u više navrata, nudio dobrosusjedsku pomoć za obavljanje tzv. muških poslova.

Samo vi meni recite, susjeda, kad vam nešto treba, ja sam tu da vam pomognem, nemojte se sami mučiti, nije meni teško... Susjedi smo, tko će si pomagati ako neće susjed susjedu!

Gradski naivna Hana zamolila ga je prvi put za pomoć kad je trebalo iskopati dvije rupe za presađivanje dviju mladih šljiva na sunčaniji položaj. Nakon dva dana taktičkog izmotavanja Kvaziljubazni je važno i napokon došao s lopatom. Iskopao je te dvije rupe i prozborio:

To vam dođe sto kuna, susjeda.

Kako sto, pa kopali ste svega pola sata! – iz više razloga uvrijeđeno će Hana pokošena vlastitim aha-trenutkom.

Svaka po pedestal, to je moja cijena. Jedna rupa pedestal kuna!

Dobrosusjedska, zar ne? – gorko mu odgovori Hana dajući mu sto kuna.

Ostatke tekućeg betona od parapeta za ogradu zidari bi zalili svake večeri preko nasilno izravnano puteljka. Hani se to nije sviđjelo, no sa zidarima nije mogla izaći na kraj jer mišljenje i želje žene, pa makar i one koja ih plaća, nisu uvažavali. Valjda oni, domaći, bolje znaju, a ne neka gradska ženska! A, zapravo, bilo im je najjednostavnije beton, s kojim nisu imali tog dana više kamo – izliti na puteljak.

Aktivirao se i »mudri« Kviziljubazni. S druge strane puteljka imao je na svojem brežuljčiću drvenu kućicu u koju se s obitelji doselio iz nekog drugog, velikom gradu udaljenijeg sela. On je od prvoga dana kad se doselila gnjavio Hanu da mora posjećiti topolu. Kad su zidari počeli raditi, svrdlao je:

Ovo vam je, susjeda, prilika da vam dečki, usput, sruše topolu, jer će vam kad-tad pasti na kuću! Mojoj ženi grane bacaju sjenu na veš koji suši, a meni na auto u proljeće padaju njezini cvjetovi i prljaju ga! – govorio joj je lažno zabrinut i na silu nasmiješen.

Ovo još nisam čula! Kako cvijeće može bilo što prljati? – čudila se poluglasno Hana.

Betonko je bio ljut na Hanu iz više razloga. Prije svega zbog toga što se doselila i podizala ogradu oko svoje livade na kojoj su se, do tada, njegova djeca igrala. Ljeti šutala loptu, a zimi se sanjkala, a on godinama na njoj, blizu ceste, parkirao automobil.

Pitala sam poznanicu inženjerku agronomije ruše li se od vjetrov topole i ona me uvjerila da imaju čvrsto, duboko korijenje. Baš se topolina stabla koriste za učvršćivanje kosih terena, klizišta, kao što su vaš i moj! – trudila se znanstveno provjereno Hana kako bi spasila svoju visoku, staru topolu zbog koje je Kviziljubazni potajno organizirao nekoliko posjeta seoskih delegacija s peticijom da se topola – po kratkom postupku – mora otpiliti jer će, ako padne, rekoše suseljni Hani novu zastrašujuću slutnju, pasti na cestu i nekoga od njih ubiti u prolazu itd., itd.

Tek je mnogo godina kasnije Hana shvatila da drvo njezine topole, koje bi srušili i, kao, iz usluge odvukli da Hani ne smeta ispred dvorišta, može biti dostatno kao ogrjev za nekoliko seoskih domaćinstava!

A kako to da je već prije nisu srušili kad je bivši vlasnik Hanine kućice bio godinama odsutan, živio u Njemačkoj, odakle je prodavao i topolu s dvorištem i kuću? Jednostavno. Nisu bili tako hrabri jer je bio kršan, mrki Bosanac s mnogo isto takve braće, a na selu se kad-tad sve dozna.

Listopad je bio mjesec kad je Kviziljubazni, čim bi uočio Hanu u vidokrugu, osobito neurotično i značajno pogledavao u žutu krošnju topole, pa u puteljak. Neupućenome bi to izgledalo kao nekakvo divljenje, odobravanje kimanjem glave gore-dolje, no nije se radilo o tome. Kao što naziv tog mjeseca kaže, tada pada lišće. Kviziljubazni je unaprijed, dok još nije počelo padati, šizio što će pasti, okrivljavajući za taj budući događaj susjedu Hanu koju smatra direktno odgovornom za to što će nešto lišća pasti na puteljak i njegovu zabetoniranu okućnicu. *Sve će zagaditi!* – tako se jednom izrazio. Nije on mrzio generalno

samo stabla koja bi da su travke zubima i noktima počupao, sva od reda. On je mrzio, specificirano, i njihovo krijenje, grane koje šušte na vjetru i bacaju hlad i lišće, list po list.

Opet ću imati problema s automobilom kad napadne lišće na prilazni put do moje kuće! Evo, samo što nije počelo padati! – škripeći »nasmiješenim« zubima rekao bi Hani, izvan pantomime kimanjem glavom, kad bi se susreli na puteljku – *Morate ga ove godine početi uklanjati ispočetaka, stalno, a ne kao prošlih tek kad napada više!*

List po list, kako padne, na to mislite? – podbadala je Hana Kvazi- ljubaznog koji se na svojim kratkim nožicama gimnastičkom gipkošću hranjenom neiscrpno nadolazećom zločestoćom naglo okrenuo i utrnulog »osmijeha« odskakutao prema svojoj kućici.

Hana se plašila i još se plaši otići u grad na više sati u svim godišnjim dobima, jer se moglo-može dogoditi da pri povratku nađe motornom pilom prerezanu topolu. Strah ju je bilo ići u grad automobilom osobito kad pada jača kiša od koje se stvaraju bujice. Jednoga jutra prve godine Betonko je nešto šušкао sa njezinim zidarima i onda su zajedničkim snagama zazvali Hanu i sugerirali joj kako bi trebalo, kad se već radi ograda, kopa, s druge strane puteljka, preko puta topole, iskopati jarak i postaviti u nj cijevi za podzemnu vodu koja se slijeva s okolnih nizbrdica baš u korito puteljka sa susjedove strane. Zbog dobrosusjedskog mira, zapravo topole, lako su je uvjerali. Hana je platila cijevi i taj posao samo da topolu ostave na miru. Lokalni zidari dobili su za stimulaciju od Betonka svaki po flašu pive. Činilo se da je primirje postignuto, mačevi pretopljeni u plugove, a koplja u srpove.

Mjesec dana nakon što je sve bilo gotovo, i ograda i cijevi za odvod vode ispod puteljka s Betonkove strane, pala je prva jača i dugotrajnija kiša. Bujice su se slijevale s viših obronaka prema puteljku. Najprije su otplavile zidarske zakrpe od betona. Digle su ih i »složile« na hrpu sasvim do ceste tako da se automobilom nije moglo proći, a šljunak i zemlju (nabacane preko ukopanih cijevi za vodu koje nisu poslužile ničemu) novoiskopanog jarka, odnijele su nizbrdo, nekoliko stotina metara niz cestu. Divota! Nije se moglo ni na puteljak s ceste, niti iz Haninog dvorišta do ceste. Domoroci su se pobunili jer nisu mogli voziti traktorima ni po asfaltiranoj cesti, niti po puteljku do svojih voćnjaka i vrtova na uzvisinama iznad Hanine kuće! Nastala je drama, pravi seoski prometni kolaps – a sve zbog prokletog »popravljanja« prekopavanjem puteljka! Jedino još što je puteljak pun rupa i rana držalo bilo je korijenje topole uraslo u donji, neoštećeni sloj stijena! Jarak s odvodnim cijevima postao je opasan po život jer se moglo noću upasti u njegovo korito ili se spotaknuti na razbacane komade betonskih zakrpa uz njega. Hana je, slijedećih dana, platila kamion tucanika kojim su zatrpane rupe i jarak s cijevima za podzemne vode koje, ionako, kroz cijevi nisu htjele teći. Po šljunku i razmravljenom betonu, razasutima po cesti, kamioni su se na uzbrdici tjednima okretali pri jačem dodavanju gasa i kočenju, a djeca padala trčeći u školu. Slijedeća bujica odnijela je i nasuti kamion tucanika – nizbrdo.

Kad je došla zima, zamrznuti puteljak izgledao je neranjiv i čvrst. No, kad je zapao prvi deblji snijeg, Kvaziljubazni (koji je svoje mlađe dijete izdresirao da svaki put kad je vidi, pa bilo to i tri puta u jednome satu, poput automata Hanu pita: *Kako ste, susjeda?*, a tek se nakon nekoliko godina ispostavilo da je to bilo stoga što je Kvaziljubazni za vrijeme dok još Hana nije doselila spojio svoju telefonsku žicu na Haninu liniju pa je Hana godinama

plaćala goleme telefonske račune jer su Betonkovi sineki telefonirali i visili na internetu do besvijesti) opet je počeo ludovati, naredivši s visoka, telefonom, Hani:

Morate danas počistiti snijeg i razbiti led ispod njega da ja posipam solju puteljak kako bi s autom mogao van i do kuće!

Samo si ga vi očistite, razbijte ga do kraja, jer ja po ledu i snijegu ne vozim, do proljeća ću ići u grad taksijem ili autobusom.

Zbog vaše ograde, više ne mogu parkirati uz cestu, već se moram penjati autom gore do kuće, pa sada, mater vam vašu, čistite snijeg ili ćete vidjeti svoga Boga! –gavno je zaoštrio Kviziljubazni.

Vi idete s autom van po zimi, muško ste i k tome imate i sinove – pa si očistite snijeg! Jesam li ja odgovorna pa moram snositi posljedice i za padanje snijega u Prigorju?!

Susjed je bjesnio. Puteljak su, ipak, psujući očistili na način da su sav snijeg, on i sinovi, nabacili Hani ispred izlaznih vrata od dvorišta i garaže, a nitko je od njih trojice, dok ih je bespomoćno promatrala, nije upitao: *Kako ste?* Ni pješice nije mogla na puteljak, ni do ceste. Tako visoku hrpu snijega nije se usudila preskakivati. Takvo se zatrpavanje snijegom s puteljka ponavlja više puta svake zime, Kviziljubazni ga je uveo kao pravilo.

Nakon još nekoliko sve više histerično-prijetećih telefonskih poziva Betonka posljednje zime zbog čišćenja snijega na puteljku, Hana je pozvala policiju. Susjed joj se ispričavao i milo smiješio pred policajcima. Opet je izgledalo kao da je postignuto primirje. Slinio je ponizno:

– Ne znam što me je spalo, valjda sam bio malo nervozan jer su mi dali otkaz na poslu... – a kad su policajci otišli, nabacao je sa sinovima sav snijeg s puteljka, opet, ispred Haninih ulaznih vrata u dvorište.

U proljeće su, osim što se topio snijeg na obližnjim brežuljcima, padale i kiše pa je bujica odnijela iz jarka i rupa puteljka i posljednje ostatke tucanika. Kviziljubazni je živčano hodao od ničemuslužećeg jarka za odvodnju vode s njegove strane do sve većih rupa u sredini puteljka, iz kojih je počela izvirati, šikljati voda, poput pravih, proljetnih gejzira, doviknuvši jednom prilikom Hani:

– Voda izvire ispod vaše topole, eto što je, kad je niste htjeli srušiti!

– Voda izvire iz rupa za koje ste vi nagovorili zidare da ih naprave sjekući korijenje topole i razbijajući kamenje u podlozi puteljka i iz jarka s vaše strane koji ste vi željeli, a ja platila radove, zar ste ćoravi?! Nekad čvrsti, prirodno utabani puteljak sad je razrovan i sve će, osim topole, otići s vodom nizbrdo. I vaše i moje zemljište zajedno s kućama!

Betonko Kviziljubazni furiozno je ušao u kuću i zalupio vratima. Prvi put kad je Hana otišla na duže u grad po namirnice i obaviti neke posjete, susjed je iskopao duž Hanine strane puteljka dugačak kanal i preusmjerio vodotoke i izvore od svojeg jarka i rupa na puteljku prema tom kanalu. Sva se bujica od prve jake kiše sada slijevala tim koritom tik uz ulazna vrata u Hanino dvorište i garažu. Za vrijeme prve jake oluje bujice su toliko izrovale, isprale zemlju i iz tog kanala da se vidjelo samo kamenje i korijenje u dubini od pola metra. Autom se nije moglo preko te dugačke i duboke rupetine. Hana je nazvala *Zagrebačke ceste* i neki joj je ljubazni šef, nadležan za područje na kojem je stanovala, poslao kamiončić s asfaltom kojim su popunili, zaravnali taj izlokani kanal. Naravno da

je zatajila Betonkovo iskopavanje tog kanala koji je bujica samo proširila i izdubila. Da nije, rekli bi joj neka ga zatrpa onaj koji ga je iskopao.

Kvaziljubazni je ljutito virio, preko svojih izbetoniranih kvadrata, iza kuhinjskih zavjesa, smišljajući nakon zatrpavanja asfaltom neke nove, idiotske zahvate po puteljku i oko topole.

A oni su se uskoro, sljedećeg ljeta, dogodili! Krenuo je betonirati cijeli puteljak iako su mu dobronamjerni lokalci rekli da *od toga ne bu niš jer beton voda kad-tad digne i odnese!*

Izbetonirao je petnaestak metara puteljka, širine četiri metra, uz pomoć tatice i sinova i – zagladio. Puteljak je izgledao kao Trg bana Jelačića prije nego što je popločen. Betonko je bio doseljenik iz nekakvog slavonskog sela i betoniranje prirode u okolici Zagreba činilo mu se kao hvalevrijedni, građanski potez novopečenog Zagrepčanina. Podbočenih ruku slavodobitno se šepurio betonom prekrivenim puteljkom.

Puteljak je bio zabetoniran oko tri mjeseca. A onda je, za jedne vrlo kišovite oluje, koja je trajala samo jedan sat, sav beton – nestao. Hučeća ga je voda raskomadala i razbacala cestom. Puteljak se opet ukazao sa svom svojom ranjenom unutrašnjošću, pun kratera i jaraka. Izvori su osobito visoko šikljali na sve strane. Nalikovao je vodoskoku na Trgu burze u Zagrebu, a topola se, uz tek koju odlomljenu suhu granu – držala golema i uspravna na svom mjestu!

Valjda od muke što ništa ne ide po njegovom, susjed je prodao automobil i kao svako pravo muško bez vozila bio sve izbezumljeniji od nemoćnoga bijesa. Hana je, katkad, morala zbog kupnje sa svojim autom otići u grad, no puteljak je bio nepremostiva prepreka. Kako nije mogla uzbrdo, od autobusne stanice do kuće, nositi na leđima, na primjer, vreću od 15 kilograma suhe hrane za mačke, sjetila se onog ljubaznog gospodina šefa iz *Zagrebačkih cesta* i nazvala ga zamolivši, opet, za pomoć. Tim više što se radilo i o betonskim komadima razbacanim uz cestu! Svi su vozači trubili i kleli joj oca i mater u prolazu, misleći da je ona, kao zadnje pridošla, navalila na betoniranje puteljka. Predstavila se šefu Džombiću, ni sama ne zna zašto, književnim pseudonimom i kukala kako bi trebala nakladniku odnijeti rukopis – zbirku novih pjesama zbog tiskanja, a ne može van iz dvorišta a da se ne ugruva u rupetinama na puteljku i betonskim blokovima uz cestu. I ona i auto.

Jest da sam stara pjesnikinja, ljubazni gospodine Džombić, ali ipak me je šteta! – pokušavala se našaliti i šarmirati ga.

Vi ste, zar ne, ona Hana Novak? – izusti on nakon stanke.

Valjda, jesam ona na koju mislite, a otkud znate za »onu« Hanu Novak?

Moja žena često čita vaše pjesme. I meni kad dođem s posla, naglas, prije toga ne dobijem večeru, zamislite!

Ovo je vrlo, vrlo čudno. Baš da vam žena čita moje pjesm, a ja u životu već drugi put trebam baš vas da me spasite, osposobite moj uništeni puteljak u svijet! Ovo su putovi nebeski! Zahvalite supruzi – što me čita.

Budite sutra ujutro doma, gospođo Novak, poslat ću radnike i nemojte se živcirati, mojoj ženi bi to bilo jako žao.

Radnici *Zagrebačkih cesta* popunili su sve rupe i jarke puteljka šljunkom a one dublje asfaltom, zatim sve izravnali, zatabali strojem i opet zalili vrućim asfaltom pripazivši da

to ne učine blizu topole kako bi joj gornje korijenje imalo dovoljno zraka i vode. I nakon mnogo kiša, leda i snijegova, te bujica od njihovog otapanja, puteljak je ostao onakav kakvim su ga napravili-popravili. Nažalost, ne više kamenozemljani, ali prohodan, upotrebljiv.

Gospodo i gospodine Džombić – svaka vam čast i hvala!

Topola cvate i raste, puna ptičjih gnijezda. U narodu je zovu trepetiljka jer joj i po najslabijem vjetru vrlo čujno treperi lišće. Kakva li je uspavanka i budnica njezino listošumorenje!

Hana ne želi ni pomisliti da će je poslije njezine smrti netko, neki kvaziljubazni betonirac prigorskih puteljaka – posjeći. Ako se to i dogodi, da Bog da mu se osušile ruke i zabetonirao, pa otpao, pimpek!

Po narodnoj mudrosti *Nije svako zlo za – zlo!* Hana je u dugom razdoblju naizmjeničnog dobrosusjedskog zlostavljanja topole, puteljka i nje same, onemogućavana u kretanju (puteljak je – do gospođe Džombić – bio često neprohodan, a topola do dana današnjega životno ugrožena ako ostane bez nadzora), napisala u trobrizi povremeno pogledavajući kroz prozor (po Ionescu, koji je napisao: *U životu je važno gledati kroz prozor!*), mnogo stranica proze koje, inače, ne bi postojale. Da li bi to bilo šteta ili ne, saznat će se, no nju je utješilo.

Stoga, ovom pričom Hana od srca zahvaljuje Betonku Kvaziljubaznom, tapša po novim, asfaltnim leđima puteljak i šalje, u svaki list, pusicu svojoj vilovitoj tridesetmetarskoj topoletini!

EREKTIVNA INSUFICIJENCIJA

Teta Blanka, tako su je Gita, Nenad i njihova djeca zvali, bila je (vrlo!) stara frajla, curetak od sedamdesetak godina, starija sestra Nenadove mame. Živjela je sama u malome stanu s velikim ostakljenim balkonom na kojemu je uzgajala kaktuse. Stotine kaktusa! I uvijek kad bi je Gita i Nenad posjetili, neki od njezinih kaktusa je veličanstveno cvao. Veličanstveno stoga, jer često se radilo o mnogo malih, ubogih i diskretnih cvjetića, što je Gitu uvijek ispočetka zaprepastilo, pitala se kako tako neugledno mesnato-dlakavo-zeleno gomoljasto tkivo puno tekućine može proizvesti, makar jednom u pet godina, bilo kada i bilo kakve jarke boje i čudesno maštovite oblike cvijeta ? I to na nekomе krumpirastome izdanku tijela koji joj se činio neprimjeren za bilo što – osim za muhino govno.

Teta Blanka je znala da Gita baš nije ljubiteljica kaktusa, no ipak se u budućnosti na nju oslanjala, nikako na nećaka Nenada:

Sjeti se da si mi obećala da ćeš se pobrinuti za moje kaktuse kad mene više ne bude. Znam da sam dosadna i svaki te puta kad dođeš jedno te isto pitam, no tješi me i smiruje kad me pogledaš u oči i kažeš: Budem, teta Blanka. Ti imaš djecu pa možeš shvatiti tu vrstu majčinske brige za bespomoćnu mladunčad. Kaktusi su moja dječica. To je jedino što od tebe, od vas – pogledala je i u Nenada – očekujem. Sprovod vas ništa ne bude koštao jer

imam grob na Mirogoju, Posmrtnu pripomoć uplaćujem više od trideset godina, a limenu glazbu i popa – neću. Možda, ipak, jednog popića, mladoga i zgodnoga, hi, hi, znate da sam ja cijeloga života bila bogobojazna!

– *Budem teta Blanka!* -osmjehnula se na silu Gita – *To smo već u u više navrata riješili u korist kaktusa-dječice i za sreću tvoju još na ovome svijetu. Kupila sam i knjigu o uzgoju kaktusa, veliku i debelu, na kredit. Ulažem, pro futuro, u dobrobit tvojih mališana!*

Kad je umrla teta Blanka, a to se svima, imali ili ne kaktuse kad-tad dogodi, Gita, Nenad i Blankina sestra došli su u njezin stan potražiti dokumentaciju o Blankinom grobu i knjižicu s ovjerenim uplatama za troškove pogreba. Gita je, kao što je obećala, ispraznila jednu sobicu u stanu u kojoj je držala dasku i rublje koje treba ispeglati kako bi ondje smjestila Blankine kaktuse.

A oprani veš za peglanje držat ćemo u zahodu! – rekla je svekrvi koja je samo zgrčeno šutjela jer je bila žalosna za sestrom.

Možda bi ih htjeli uzeti u Botaničkom vrtu, vidio sam da ondje imaju staklenike s kaktusima – pokušavao je na problemu surađivati Nenad.

Baš! Jedva čekaju. U Zagrebu svaki dan umre deset ljudi čiji potomci ne znaju što bi s cvijećem koje su pokojnici iz hobija uzgajali. No, možeš ih pitati, ili nemoj. Obećala sam joj, a obećanje je – obećanje!

Nenad i njegova mama tražili su papire od groba i knjižicu Posmrtnu pripomoć. U velikoj ladicu s dokumentima u Blankinoj dnevnoj i u ormarima u spavaćoj sobi, ništa takvog nije bilo. Prešli su na kuhinjske ladice.

Pogledaj, Nenade, i u ladicama noćnog ormarića uz krevet. Ja pakiram kaktuse, na mene nemojte računati.

Kad završimo u kuhinji! – dovikne joj Nenad.

Nenad je, sam, otišao u spavaću sobu i počeo pregledavati ladice *nahtkastna*. Kod srednje se zaustavio, uspravio i tako ostao skamenjen.

Što je, zabušavaš, traži dalje, ne možemo otići u pogrebno poduzeće bez tih papira – požurivala ga je Gita.

Dođi brzo do mene, Gita, stvarno brzo dok još nema moje mame – prošaptao je uznemireno prema balkonu.

Buljio je, blijed, u otvorenu ladicu, u razmotanu salvetu od bijelog damasta u kojoj je ležao tamnosivi, plastični, poveći pimpek na baterije. Starinski, jednostavni model, više nalik na neku kraću, podeblju batinu nego u formi muškog spolnog uda! Odavno takve više ne proizvode.

Što samo buljiš, sakrij to da ne vidi tvoja mama, još će nam ovdje pasti u nesvijest, lupit će je infarkt! – tiho zareži Gita.

Nenad je s gađenjem zamotao stvar u salvetu, te brzo ugurao smotuljak u unutarnji džep od sako. U zadnji čas, jer je ožalošćena sestra pokojnice dolazila iz kuhinje prema njemu.

Nisam našla ništa slično onome što tražimo – zabrinuto će Nenadova mama.

Ni mi – dometne Nenad zakopčavajući sako – *Ni mi ništa nismo našli.*

Gledajući konsterniranog muža, Gita se u sebi počela zabavljati. *Vidi ti naše vesele, stare tetice Blankice. Na dohvat ruke! Kako li ga je, gdje i kada kupila, da mi je znati! Ko Bog je po njega išla u inozemstvo! Imala je ona, možda, više dobrih erotskih trenutaka sa svojim Sivcem nego mnoge sretno udate žene s mužićima. Iznenadujuće, ali pametno i praktično, zašto da ne! Sivic u ladici nahtkastna i djeca-kaktusići na balkonu. Sve si je to ona organizirala bez udaje i muškarca, glatko i mirno, sama svoja majstorica i u poznim godinama! Bez svađa i stresova s čangrizavim onemoćalim mužem i zločestom ljudskom dječicom. Tko bi joj rekao! Svaka čast.*

Papire od groba i knjižicu, napokon, našli su u kožnatoj kutiji s računima na garderobnom ormaru. Otišli su na ručak kod pokojničine sestre. Nenad je stalno zakapčao već zakopčani sako, a Gita mu je u automobilu šapnula u uho:

Zašto ga nisi ubacio u kontejner za smeće pokraj ulaza Blankine kuće?

Lako je tebi biti pametna, a što bih rekao mami što je to što sam uzeo iz stana i bacam u smeće umotano u bijelu salvetu. Vidjela bi me, hodala je pokraj mene! – odgovorio je prethodno poglasnivi vijesti na autoradiju.

Dobro, poslije ćeš, idemo nešto fino popapati kod tvoje mame, sigurno si gladan, ti uvijek i unatoč svemu imaš dobar apetit.

Lako je tebi reći! Sjedi ti za stolom dok ti je ONO u unutrašnjem džepu, srči juhicu i bezbrižno frkaj rezance!

Giti se odjednom učinilo da Nenadu nije samo neugodno radi mame jer želi obraniti u njezinim očima dignitet njezine sestre-pokojnice, nego da je i ljut, uvrijeđen na pokojnu tetu Blanku što se cijeloga života, uz toliko muških – pravih, koristila zamjenskim, umjetnim pimpekom na baterije. Tko zna radi čega, nije bacio Sivka u smeće ni kad su došli kući. Rekao je Giti da ga je sakrio na sigurno mjesto jer ga hoće – prije nego što ga baci – pokazati svojim dečkima s kuglanja.

Baš me briga, radi s njim što hoćeš, samo pripazi kud ga mećeš, nemoj da ga nađu djeca! I mogao bi ga malo i dezinficirati s alkoholom kad ga već kaniš nositi uokolo.

S vremenom je Blankin pimpek Sivko pao u zaborav.

Mjesec dana nakon pogreba Blankin društveni stan ispraznila je od stvari njezina sestra i vratila ga poduzeću od kojega ga je Blanka dobila na korištenje. Njezinu odjeću je podijelila, namještaj bacila u krupni otpad, no zadržala je Blankine knjige. Kako za njih nije imala dovoljno mjesta kod kuće, rekla je Giti neka si izabere neke koje bi rado pročitala. Gita je izabrala desetak naslova, a svekrva joj je rekla da će knjige dopremiti jednim radnim danom ujutro kad njezin susjed s kombijem bude imao vremena i vozio nešto u smjeru njihovog stana. Ključ je od sinovljevog i Gitinog stana već otprije imala.

Tog dana kad je Gitina svekrva dopremila knjige, htjela ih je, kad je već bila u stanu i imala vremena, posložiti na police regala. Regal je bio prašnjav pa je odlučila obrisati prašinu, te napraviti mjesta za Blankine knjige.

Kad su se Gita i Nenad vratili s posla, Blankina sestra sjedila je s glavom u rukama za stolom u dnevnoj sobi. Ispred nje bilo je nešto zamotano u novinski papir preko kojega je navučena prozirna plastična vrećica za zamrzavanje. Djeca su bila u školi.

Dočekala ih je riječima:

Svašta sam doživjela, imam godina, ali ovo... Sram vas bilo! Osobito tebe Gita. Glumiš intelektualku, a samo ti je jedno na pameti. Što, zar ti moj sin nije dosta!? Našla sam ovu strahotu iza knjiga na najgornjoj polici, tamo si to sakrila! Znaš li ti za to Nenade, ili to i od tebe skriva? Mogla su se ljestvama popeti i djeca i pronaći taj užas. Možda su i našla, ali – šute. Što bi im rekla, Gita? Kako objasnila, ako te pitaju čemu ti to služi? Kako bi oprala obraz pred vlastitom djecom koja bi, kad odrastu, što god im sada nalagala, sama shvatila čime se u dokolici bavila njihova draga, nezajažljiva majka?

Nenad se pred mamicom pretvorio u makovo zrno. Samo je blejao ispred sebe, čelo mu se orosilo, a brada podrhtavala. Tako je uvijek izgledao kad netko zaskoči i ne zna što bi rekao. Njegova mama-udovica nastavila je svoju tiradu, gurajući, s gađenjem, od sebe zamotuljak u kojemu je bio Blankin Sivko. Ponavljala je, sve glasnije i glasnije, već rečeno.

U trenutku kad smotuljak samo što nije pao sa stola, Gita je bez riječi otišla u sobicu koja je prije Blankine smrti bila pegleraj, a poslije, kaktusarnik.

Gledala je u mnoštvo kvrgastobodljikavo ružnih i jedan narančasto procvali kaktus, misleći lijepo o sebi jer drži obećanje koje je dala pokojnici. Nekako se sve radije brine za Blankinu pikastu dječicu a, potom, prvi put Gita je jasno pomislila kako nije u redu što se već petnaest godina isključivo, rutinski ševi s muškarcem koji je, osim što je nemaštovit u postelji i sve više pati od slabe erekcije, k tome je još i blesavi, skrušeni mamin sinek.

Nešto bi radikalnog trebalo poduzeti, zaključila je.

NOSIVI BILJEZI MARUNOVE ARHEOLOGIJE U OPTICI STJEPANA GUNJAČE

PRIOLOG POVIJESTI HRVATSKE NACIONALNE ARHEOLOGIJE U POVODU 100.
OBLJETNICE ROĐENJA S. GUNJAČE I 70. OBLJETNICE SMRTI LUJE MARUNA

Krešimir Čvrljak

Cjelovito, a to znači dovoljno u dubinu i jednako tako u širinu mogao je promjeriti Marunovo samozadano djelo jedino netko tko je dovoljno stručno i izbliza mogao promjeriti te dvije dimenzije Marunova rada i definitivnog opusa. To je mogao i to je učinio Stjepan Gunjača. K tome, takav poznavatelj Maruna obvezno je morao ispunjati još jedan uvjet: Sve onakav kakav je bio, Marun je morao magnetski pritegnuti znanstvenu znatiželju stručnjaka s navedenim prerogativima. Uza sve to, opet je samo Gunjača koji je Maruna najbolje poznao, mogao konstatirati da Marun još ni izdaleka nije dokraja ni istražen ni proučen. Marunove bilješke u Muzeju mogle su Gunjači biti čvrste arheološke premise iz kojih mu je rezultirao čvrsto argumentiran zaključak: »Osim ovih objelodanjenih radova Marun je u Muzeju ostavio i svoje bilješke, u kojima vrve topografski podaci istraživanih ili uočenih arheoloških položaja, kao i slučajnih nalaza. Kada bismo grafički povezali sva ona mjesta, koja se u bilješkama navode, i dodali k tome sve točke, koje je Marun obišao, a nije spomenuo, dobili bismo čudesno zamršen dijagram njegova istraživalačkog itinerara, kakav ni izdaleka nije ispunio nijedan naš arheolog«.¹

Samo u nekoliko redaka zbit će Gunjača cio život jednog samoukog, znanstveno nesputanog i negrizodušnog arheološkog pregaoca koga nije zanjela vebelna monumentalnost antike. Ponire duboko u nutrinu Marunova jedinstvenog, dosad u Hrvata ni nalično ponovljenog bića. Volja za arheološkim iskapanjem, reklo bi se u filozofiji, dominirala je tim Marunovim jedinstvenim bićem, neraspolučenim između oskudne stručnosti i kompleksne problematike s kojom se iz dana u dan morao hvatati u koštac.

---

¹ Stjepan Gunjača »Rad osnivača Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i utemeljitelja Starohrvatske prosvjete«, *Starohrvatska prosvjeta*, Ser. III, sv. 6, Zagreb, 1958., str. 25.

U svojoj zbitoj, ali ciljano obuhvatnoj raščlambi Gunjača vadi iz Marunove raskošne nutrine van ono najbitnije: »On hoće i polazi mu za rukom, da u zemlji pronade ostatke kulturnog života Hrvata u Dalmaciji i da time bjelodano tuče imperijalističke mistifikacije o historijskoj, političkoj, etničkoj i kulturnoj pripadnosti Dalmacije Italiji.«²

1. »ISTRAŽIVANJE JE DUŠEVNA ČEST MOGA ŽIVOTA«

Međutim, nitko bolje od Maruna nije mogao izraziti mjeru u kojoj je arheologija prožimala vlastito mu tankočutno biće koje je pulsiralo snažnim domoljubnim otkucanjima. Marunova pak artikulacija vlastitog odnosa prema arheologiji mogla bi danas za istim stolom okupiti, uz arheologe, također i teologe i filozofe. Ta artikulacija glasi: »... istraživanje je duševna čest moga života.«³ Pokušaj vlastite kratke obrazložbe te artikulacije glasio bi: Pola mi duše pripada Bogu, a pola arheologiji. Međutim, Gunjača bi, čini se, i onu Bogu darovanu polovicu razdjelio između Boga i arheologije. Na to ga upućuje Marunov dnevnički zapis od 18. siječnja 1910.: »Bio sam u Ružiću da obavim blagoslov novog mlina u istom selu, ali [ono] *glavno* [bilo je] da otkupim bronzane predmete od Ante Lele.«⁴

Iz redova hrvatskog i izvanhrvatskog arheološkog gremija u posljednjem desetljeću 19. i trima prvim 20. st., koji je proambulirao Marunovim jedinstvenim Muzejem u Kninu, mnogo čime se izdvajao mladi arheolog Stipe Gunjača. Svojim vrlo istanjenim spoznajama ubrzo će se izdići nad razinu razmišljanja i reagiranja Marunovih provincijala koje mi danas ipak svakako moramo i razumjeti i uvažavati s jednostavnog razloga što je Marun za njih tada bio u prvom redu njihov trostruko zavjetovani fratar, dok nās danas Marun zanima isključivo svojim jedinstvenim starinarskim programskim sklopom u glavi i mašklinom u rukama. Za Gunjaču je više nego karakteristično da je tu razdjelnicu potpuno shvatio. No, uza sve prijeko i nesklone poglede upravljene u neshvaćenoga fra Luju Maruna s vrha do dna vertikale, ali i duž horizontale matične mu Provincije, Franjevački samostan u Kninu bio je ipak prvi domicil Marunova Prvog muzeja hrvatskih

² S. Gunjača, »Riječ je o odnosu prema arheološkim narodnim spomenicima«, *Mogućnosti*, 1(1954.), br. 1, Split, str. 53. Srž Marunova jedinstveno ubaštinjenog naslijeđa s dosta podudarnosti uočava kasnije i drugi vrlo dobri poznavatelj Maruna, tj. L. Katić: »Njegova glavna zasluga ostaje, što je u neprijaznoj sredini skupio i sačuvao spomenike hrvatske prošlosti, po kojima se daje proučiti starohrvatski kulturni život. Kninski 'Prvi muzej hrvatskih starina', koji je otvoren 1893. godine, riznica je vrlo bogata za takve studije. To priznaje i sam Strzygowski. Time je Marun zadužio hrvatski narod, a ni on sam nema ambicije da se smatra učenjakom«. (Lovre Katić, »Razvitak hrvatske arheologije u Dalmaciji«, *Obzor. Spomen-knjiga 1860.1935*, Zagreb, 1936., str. 164)

³ Lujo Marun, »Fra Lujo Marun ne piše memoare, ali apelira da se pomogne Hrvatski muzej u Kninu«, *Obzor*, 78(1938.), br. 95, Zagreb, str. 2.

⁴ Lujo Marun, *Starinarski dnevници*, Split, 1998., str. 192. Ilustrirajmo ovu zgodu tek prividno epizodnog karaktera s jednim prisjećanjem na Maruna: »Miliji je meni i mali hrvatski ornamenat nego Dioklecijanova palača«. (Frane Cota, »Monsignor Bulić i fra Lujo Marun«, *Alma Mater Croatica* (Glasnik hrvatskog sveučilišnog društva u Zagrebu), 5/1941./, br. 4, Zagreb, str. 144).

spomenika.⁵ Upravo otud će Marunov brod krenuti kroza sve poznate nevere i oluje na dugu plovidbu svojim neprocjenjivim monumentalnim teretom, da bi sretno, kroz nerijetko orkanske oluje, najzad uplovio u siguran splitski porat. Hoće li Gunjača god. 1955., s te ma koliko respektabilne distance, ipak eufemizirati poteškoće koje su pratile Marunovu, u objektivnim okvirima preambicioznu inicijativu od začetka do isto tako respektabilne točke provedbe te inicijative u djelo? Osvrnemo li se na putanju u kojoj je sam Gunjača, alpinistički izraženo, markirao sve one uspone i spustove, onda tu Gunjačinu eufemizaciju valja pripisati ili njegovu zaboravu ili pak onom nemarenju za sve manje bitno što se samo od sebe ugradilo u velebno zdanje Marunova konačnog uspjeha.⁶ Samo tri godine kasnije Gunjača piše o Marunovu vječito borbenom životu, o borbi »od koje je cijeli njegov životni put i rad bio satkan«.⁷ No, prije negoli na dvama potonjim mjestima, osvrnuo se Gunjača povodom prešućivanja 60. obljetnice (1953.) na Marunov i svoj Muzej kao na »pogorjeloga beskućnika«.⁸

S franjevačke strane one zamišljeno povučene razdjelnice upadljivo je za Gunjaču stršio gromadni lik fra Stipana Zlatovića koga je Gunjača, uz Šimu Ljubića, na osobit način ugravirao u Marunov arheološki portret.⁹ Slijedom Gunjače, izlučio bih konstante koje poglavito obilježavaju Zlatovićev odnos prema Marunu: 1. Zlatović je prvi oćutio Marunov atipični *nervus archeologicus*; 2. Najdublje je shvatio Marunovu opću stegovnu hirovitost; 3. Utjecajan kakav je već bio, isposlovao je od svoga starješinstva vlastiti premještaj iz

⁵ M. Klarić neće propustiti istaknuti udomiteljske zasluge Zlatovićeve i Marunove Provincije u tom presudnom smještaju: »Na ovaj način otkriveni prvi spomenici našli su svoje utočište kod požrtvovnih kninskih franjevaca, te su za prvi čas bili smješteni po hodnicima samostana. Mlado društvo nemajući nikakvih osnovnih glavnica nije moglo ni da sanja o vlastitim prostorijama«. (Mate Klarić, »O. Stjepan Zlatović i postanak hrvatske arheologije«, *Nova revija*, 11(1932.), br. 5, Makarska, str. 413) Potkrijepimo ipak Klarićevo svjedočanstvo vjerodostojnijim, onodobno suvremenim, onim takoreći svjedočanstvom »s terena»: »Medjutim se prosjecanjem željezne (sic!) pruge otkrilo na Kapitulu tragova liepom blagu za domaću nam poviest i umjetnost. U srpnju 1886. već izašlo na vidjelo nekoliko ulomaka ornamentalne rezbarije, i to na onoj strani brežuljka, na kojoj je vidjeti starinskih zidova (...) ... O svem ovom izvješćivao nas katolički kninski župnik O. L. Marun, kojino ili sam glavom ili po pouzdanjoj osobi nadzirao radnje. On takodjer prenese sve otkrivene predmete u Franjevački samostan u Kninu, budući to jedan od uvjeta postavljenih željezničkoj upravi pri sklapanju pogodbe za izvlašćenje zemljišta, crkvenog posjeda, kuda imalo prosjeći prugu«. (Frane Bulić, *Hrvatski spomenici u kninskoj okolici, uz ostale suvremene dalmatinske iz dobe hrvatske dinastije*, sv. I, JAZU, Zagreb, 1888., str. 1) Potanje o toj ulozi Samostana v. K. Jurišić, »Prvi muzej hrvatskih spomenika u Kninu i franjevci«, *Kačić* (Zbornik franjevačke Provincije Presv. Otkupitelja), 9/1977./, Split, str. 188-194).

⁶ S. Gunjača, »Teškoće jednog pionira«, *Republika*, 11(1955.), br. 8, Zagreb, str. 620.

⁷ S. Gunjača, »Rad osnivača Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i utemeljitelja *Staro-hrvatske prosvjete*«, 18.

⁸ S. Gunjača, »Jedna prešućena obljetnica (Povodom šezdesetgodišnjice osnutka Muzeja hrvatskih starina)«, *Slobodna Dalmacija*, 12 (1954.), br. 2770, Split, str. 3.

⁹ Punu pozornost pobuđuje nam Klarićeva primjedba prema kojoj Marun i Zlatović stoje gotovo na istoj razini stručnosti kad je u pitanju arheologija. Klarić potanje ne raščlanjuje to pitanje niti u tom pogledu izravno dovodi u vezu Maruna sa Zlatovićem ili obrnuto, ali naš zaključak iz Klarićevih riječi ne da se izbjeći: »Zlatović uostalom nije bio arheolog stručnjak. Arheologija ga zanimala više kao pomoćnica povijesti, kojoj se bijaše posvetio, a služio je obima, u koliko su bile od pomoći narodnom pokretu« (M. Klarić, »O. Stjepan Zlatović i postanak hrvatske arheologije«, 417).

Knina u Šibenik da bi Marunu ustupio mjesto župnika u starinarskom Kninu. Jer, duboko intuitivnom Zlatoviću, kakvim se uostalom i potvrdio, nije preostajalo suviše vremena da bi zaokružio svoje zrenje o Marunu na njegovu putu s čvrstim koračajima prema patrimoniju hrvatske nacionalne arheologije. U mudrom, samozatajnom i dalekovidnom potezu Zlatovićeve pastoralnog ustupanja Knina Marunu Gunjača uviđa svu važnost te intervencije u času probijanja pruge Siverić – Knin.¹⁰ Probijanje je Zlatović prosudio vrlo izglednim za moguću devastaciju starinarskog podzemlja pod prevažnim Kapitulom. Time je Marunov zacrtani put bio zajamčen, a za Gunjaču dotična 1885. godina od odsudne važnosti za Maruna. Gunjači je bio kristalno jasan taj Zlatovićev dalekosežni potez kojim se zasvagda ugradio u Marunov opus i to bez ijednoga priloženog starohrvatskog ulomka.

U više svojih radova Gunjača će isticati godinu 1885. kao prijelomnu za hrvatsku nacionalnu arheologiju, vezanu dakako uz Marunovo ime. Učinit će to još i god. 1972. u podužem intervjuu. Navršilo se puno stoljeće (1871.) od slučajnog nalaza natpisa hrvatskog kneza Branimira iz god. 888. u Muću. Taj nalaz značio je za mladoga gimnazijalca Maruna presudni putokaz, kako to već Gunjača piše: »Taj nalaz dao je povoda da se očijuka s položajima koji se spominju u historijskim dokumentima čemu su pristupili naši rodoljubi i znanstvenici. Ali još traga nema nikakvim arheološkim zahvatima sve do god. 1885. Tada se u Kninu našao kao župnik fra Lujo Marun kojeg se još kao gimnazijalca živo dojmila senzacija pronalaska u Muću, pa je odavna govorio da sâm pod zemljom traži spomenike iz hrvatske prošlosti.«¹¹ Zbog velike važnosti pronalaska za hrvatsku nacionalnu arheologiju i historiografiju, te hrvatsku povijest uopće, kažimo riječ, dvije o toj hrvatskoj arheološkoj znamenitosti, a sve s vida činjenice što su i mladome i starome Marunu prave arheološke vrijednosti upadale u oči i poput truna bole njegovu znatiželju do pune spoznaje. Gornjomučki župnik don Mijo Jerko Granić (1819.–1886.) namjerio se pri kopanju temelja za župnu crkvu sv. Petra na kameni ulomak s natpisom. Granićevo čitanje je glasilo: »Branimir annorum viginti piissimis errorum rex devovit virgini aeternae templum sumptibus suis 800«. Javnost o pronalasku ubrzo doznaje iz zadarskoga *Narodnog lista* (23. rujna 1871., br. 76). S natpisom se prvi stručno pozabavio Š. Ljubić i podao svoje, znatno izmijenjeno čitanje. U prosincu 1873. na sve to javlja se Franjo Rački i »u sjednici filologičko-historičkoga razreda« izvješćuje: »Taj natpis kušao je pročitati najprije sam mučki župnik, g. Mijo Jerko Granić; ali njegovo se čitanje, kano što je naš

¹⁰ Zbog toga je krajnje netočno, gotovo prava krivotvorina ono što će dvije godine nakon Marunove smrti zapisati njegov inače vrlo dobar osobni poznavatelj: »*Stučaj* (istakao K. Č.) se desio, da je fra Marun bio imenovan župnikom u Kninu baš u doba kad se je radila prva dalmatinska željeznica Knin – Split«. (F. Cota, »Monsignor Bulić i fra Lujo Marun«, 141) S. Petrov je još prije Cote prešutio Zlatovićevu intervenciju, ne znajući možda za pravu pozadinu Marunova premještaja u Knin: »Starješinstvo njegove provincije bilo ga navlaš i poslalo u Knin, na to sveto tlo naše stare slave i vidjevši njegov uspješni rad nije ga odsada određivalo ni za kakovu službu«. (Stanko Petrov, »Marun, fra Luidić«, u *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925 /... /*, Zagreb, 1925., 179) Petrov je očito iz nekog razloga uljepšao Marunovu ne baš tako idiličnu svakodnevicu po dolasku u Knin, kad se uzme u obzir sva poznata složenost njegova radnog okružja.

¹¹ Tomislav Lalin, »Stjepan Gunjača – Odisej hrvatske historiografije (Najbogatiji fond nacionalne materijalne kulture u Jugoslaviji)«, *Telegram*, NS, 12 (1972.), br. 36 (552), Zagreb, str. 12.

drug dokazao, ne može nikako usvojiti. Prem čitanje g. Ljubića mnogo je sretnije; ali ni ono nije točno, pače ne tumači vjerno ni smisla onoga nadpisa, kano što imade ovo moje razglabanje dokazati«. ¹²

Kakav je to fratar došao iz Drniša u Knin god. 1885.? Odgovor dopisnika zagrebačkog dnevnika *Spremnost* na to naše pitanje treba vrednovati u prvom redu kao zluрад proziv Provincije Presv. Otkupitelja, a potom udar jednog skribomana na ime i djelo čovjeka koji je već desetljećima bio na glasu kao otac hrvatske nacionalne arheologije. Zahvaljujući spremnosti urednika *Spremnosti*, hrvatska javnost je god. 1943. »upoznata« s likom i djelom tog Oca, kako nije »upoznavana« ni u jednom desetljeću naovamo. ¹³ Dakle, koji i kakav je to fratar došao za župnika u Knin, V. Živić piše: »Tih godina došao je u Knin neki fratar s jektikom za župnika, teško kašljucao, čitave noći nešto izpisivao, listao po samostanskoj knjižnici, pravio neke planove. Svi su njegovi politički protivnici očekivali blisku smrt. Ali on bijaše tvrdoglav, odlučio je živjeti i ostvariti ono što si bijaše zabio u glavu. Tek što je bacio svoju neizlječivu bolest u pozadinu, noseći je gotovo po stoljeća i stvorio zatim, u zabitnom pokrajinskom gradiću jedno znanstveno društvo od njezinih najvećih rodoljuba, ali u stvari najvećih laika«. ¹⁴ Što se ovdje zbilo s institutom novinarske etike, čak i kad je u pitanju ne tako davni pokojnik?! ¹⁵

¹² Šime Ljubić – Franjo Rački, »Pisan spomenik iz dobe hrvatskoga vojvode Branimira«, *Rad JAZU*, knjiga XXVI, Zagreb, 1874., str. 93, 95, 103 sl.

¹³ Glavni urednik i ravnatelj *Spremnosti* (od br. 39. god. 1943.) bio je Tias Mortigijija (1913.–1947.), »novinar i jedan od vodećih intelektualaca u ratnim godinama«, koji je po svojim »anarho«-doktrinarnim stavovima u ustaškom novinarstvu mogao u »prostoru slobode« od 1941.–1945. važiti za predvodnika »u stvaranju 'anarhije' u kulturno-književnom dijelu lista, anarhije koju je ovaj odvažni urednik shvatio u krajnje kreativnom smislu kao 'slobodu izlaganja, raznolikost pogleda i ocjenjivanja'« (Ivica Matičević, *Prostor slobode* /Književna kritika u zagrebačkoj periodici od 1941. do 1945./ Matica hrvatska, Zagreb, 2007., str. 163, 289).

¹⁴ Viktor Živić, »Kroz Kninsku krajinu. Dramatično hrvatsko slavlje. Pod kakvim je prilika- ma prije pola stoljeća otvoren muzej hrvatskih spomenika u Kninu?«, *Spremnost*, 2 (1943.), br. 85, Zagreb, str. 6.

¹⁵ Kada pero ne zanose ni gnjev ni jal, a ni prigoda za obračun, onda dotadašnji drniški kapelan, a od 1885. kninski nadžupnik i gvardijan Samostana fra Lujo Marun biva sasvim drukčije predstavljen hrvatskoj kulturnoj i stručnoj javnosti: »U početku svećeničkog života određen za dušobrižničku službu (...) na poticaj uglednije redovničke subraće i uz blagoslov starješina, već početkom 1885. u Kninu, gdje je ostao do smrti, iz patriotskih se pobuda sasvim posvećuje hrvatskoj arheologiji, makar za to nije imao stručne spremlje. Poslije nego što je 1888. na vlastitu molbu riješen dušobrižničke službe, a 1890. i gvardijanske, koju je vršio godinu dana, starješine su mu dale mogućnost da radi isključivo na polju nacionalne arheologije«. (Karlo Jurišić, »Prvi muzej hrvatskih spomenika u Kninu i franjevci«, 184)

2. FRATAR S JEDINSTVENIM STARINARSKIM SKLOPOM U GLAVI I MAŠKLINOM U RUKAMA

Starohrvatski starinarski spomenici, ponajvećma lapidi, bili su *vehicula moventia* svih Marunovih, kako je običavao kazati, »poduzeća«, sve tamo od god. 1884. na tepljuškom Petrovcu i siveričkoj Ceceli do 1938. na Mokrom polju kamo su ga zbog onemoćalosti morali doslovce donijeti. Arheolog Viktor Hoffiller (1877.–1954.) imao je u Marunu paradigmu za svoj programatski arheološki proglas: »Najotmjerenija zadaća arheoloških muzeja su *iskapanja*, ali samo ondje, gdje nema posebnih Arheoloških zavoda s tom zadaćom. Arheološki muzeji kopaju sa željom, da napune svoje zbirke, a uz to ih zanima i naučna strana, dok zavodi uglavnom idu za naučnim rezultatima kod samoga iskapanja, a tek u drugu ruku im je do toga da nadju muzejskoga materijala«. ¹⁶ Intuitivni i dalekovidni Marun zasigurno je predmnijevao da će posao na zgrnutoj starinarskoj masi, kojega on osobno ne obavi iz ovog ili onog razloga, obaviti netko drugi. Pola stoljeća kasnije, kao što ćemo vidjeti u sporu s Gunjačom, to će on na svoj način dati do znanja. Stoga, vratimo se Marunovim iskapanjima i osvjedočimo se Hoffillerovim tragom je li tome uistanu tako.

Tepljuški Petrovac je arheološki topos prvog zamašaja mašklinom iz Marunovih ruku. Znao je Marun gdje će zakrampati. Tragom Matasovićeve opisa kraljevskih dvora u Petrovcu krenimo i mi tragom mogućih Marunovih pobuda: »Kraljevski dvori u Petrovcu, u polju Petrovu, bili su tako prostrani, tako umjetnički i bogato sagrađeni, te kad čitaš njihov opis, čini ti se da čitaš nešto o lidijskom Krezu, o Dariju, ili o kojem drugom mogućniku raskošnih perzijskih dvora. Po jednoj staroj kronici hrvatskoj, oni dvorovi zapamtije jednom šest hiljada gosti, koje je svekolike kralj Zvonimir gostio, ...«. ¹⁷ No, prvi Marunovi zamašaji mašklinom za Gunjaču, čini se, potrajat će i do dvije godine. Tako Marunova pokusna iskapanja početkom god. 1886. u Biskupiji i na Kapitolu za Gunjaču nose sve biljege prvih zamašaja mašklinom u utrobu starohrvatskog tla. Dakle, reskim i grubim zvucima maškлина u svojim snažnim rukama Marun najavljuje porod svoga iznimno pronicavog i bistrog uma: rođenje hrvatske nacionalne arheologije. ¹⁸ Gdje je to Marun zakrampao dvije godine poslije Petrovca, svjedoči pouzdani hrvatski

---

¹⁶ V. Hoffiller, »Arheologija u Hrvatskoj u zadnjih dvadesetpet godina«, *Obzor. Spomen-knjiga 1860 – 1935*, str. 156. Hoffiller se u biti očitovao s dosta podudarnim riječima jednog autoriteta kakav je bio F. Rački: »Pretražili smo sve arhive koji nas mogu zanimati, malo nam pisane povelje govore, ne preostaje drugo nego uzeti mašljini i prekopati zemlju na onim položajima gdje su stolovali hrvatski vladari i vidjeti da li se u zemlji štogod krije« (nav. F. Cota, »Monsignor Bulić i fra Lujo Marun«, 144). Taj važni arheološki zavjet F. Račkoga Marun je, po Coti, slijedio i ispunio svojim mnogostranim i uspješnim prekopanjima. (Isto)

¹⁷ Josip Matasović, »Hrvatska Troja«, *Narodna starina*, 2 (1923.), br. 5, Zagreb, str. 151.

¹⁸ »Početkom godine 1886. fra L. Marun s uspjehom proveo pokusno iskapanje u groblju današnjeg sela Biskupije..., a iste godine pri radovima na željezničkoj pruzi naidje se na tragove starohrvatske crkve i groblja na Kapitolu tik Knina«. ... «. No doskora Ljubić sasma promijeni mišljenje otkako je 1888. godine obišao iskopine u Biskupiji i Kapitolu, gdje je ostao zapanjen polučnim uspjehom, a sam se ovako izrazuje: 'Na prvi pogled ogromnoga blaga do sada iskopana i sakupljena ondje na dvije hrpe u franjevačkom samostanu ostao sam upravo začudjen i začaran...

arheološki autoritet: »Dva su mjesta u okolici Knina, koja nam pružaju prilično podataka, ne da od oka odsječemo, no da barem vjerojatno nagovještamo, gdje li se ima tražiti ovaj spomenik iz dobe naše narodne dinastije, naime *Kapitul*«. ... »Drugo važno mjesto, koje nam sa svojim ruševinam jamči, da na njem moramo tražiti spomenike iz starije hrvatske dobe, jest *Biskupija*, najubaviji dio Kosova polja, ležeći po prilici osam kilometara u iztok Kninu«. ¹⁹ Tim zamasma Marun nesvjesno odbrojava posljednje trenutke istjeka prenatalnog vremena pred pomol prvorazrednog hrvatskog arheološkog poroda 19. st. iz plodne utrobe starohrvatskog starinarskog tla kninske okolice. ²⁰

Osnovano je ustvrditi da je Gunjača znatno pridonio izbijanju u javnost danas među hrvatskim arheolozima općepoznate sintagme o Marunu kao ocu hrvatske nacionalne arheologije. Navodi Ljubićeve riječi iz pisma upućenog 2. siječnja 1890. Marunu: »Udarili ste već liepi početak hrvatskoj, narodnoj arheologiji za sve vieke, jer to je Vaš obret, Vaše djelo ...«. ²¹ To valja uzeti za Ljubićevu meritornu ocjenu koja će s jedne strane urasti u Marunovo biće, a s druge ugraditi se u same temelje njegove novorođene nacionalne arheologije. Prema tome, to Marunovo jedinstveno očinstvo upisano je u povijest hrvatske nacionalne arheologije perom neospornoga autoriteta za kakvoga je tada Ljubić važio. No, čini se da se ni protijekom više desetljeća Gunjača neće bitnije udaljiti od Ljubića u ocjeni Maruna: »Marunovim radom udaren je temelj ne samo prvom muzeju od goleme znanstvene i nacionalne vrijednosti nego i hrvatskoj arheologiji koja je kao pomoćna historijska znanost izdašna pritoka matici koja se zove hrvatska historija«. ²²

No, prinosnici povijesti hrvatske arheologije stavljaju jedno ime ispred Zlatovića i Maruna kada su u pitanju autentični počeci, oni embrioni stvaranja »specijalne hrvatske arheologije«. U pitanju je naime fra Gašpar Vinjalić (1707.–1781.) koji je »uopće bio tada prvi čovjek, koji se osvrnuo i na čisto hrvatske spomenike, te se uopće pokušao baviti

Nego dosadašnji rad jedva je uvod u ono što ostaje da se obavi«. (S. Gunjača, »Šime Ljubić i kninski starohrvatski spomenici«, *Obzor*, 75/1934/), br. 77, str. 1)

¹⁹ F. Bulić, *Hrvatski spomenici u kninskoj okolici, uz ostale suvremene dalmatinske iz dobe hrvatske dinastije*, 4, 12.

²⁰ Za poštovatelja Marunova Društva, »zemlje u kojima obitavaju Hrvati, s Dalmacijom na čelu, iza Grčke i Italije, pravi su majdan u starinarskom pogledu«. (M. Klarić, »O. Stjepan Zlatović i postanak hrvatske arheologije«, 408)

²¹ S. Gunjača, »Jedna pedesetgodišnjica zaluznog rada (Fra Lujo Marun, istraživač starohrvatske prošlosti)«, *Novo doba*, 18 (1935.), br. 105, Split, str. 3.

²² T. Lalin, »Stjepan Gunjača – Odisej hrvatske historiografije (Najbogatiји fond nacionalne materijalne kulture u Jugoslaviji)«, 12. Marunu i njegovu radu samo krajnje nesklon čovjek mogao se u prigodi 50. obljetnice osnutka Prvog muzeja hrvatskih spomenika osvrnuti na stvaranje tog Muzeja »pod čudnim i neobičnim okolnostima«. U temeljima pet godina starijeg »Kninskog starinarskog društva« V. Živić nalazi mjesta čak i za »doušnike« kojima je dalo pune ruke posla »neko tajanstveno gibanje u tom inače zaboravljenom i pospanom gradiću, ...«. Iščitljiva je Živićeva ironija na račun Kninskog starinskog (sic!) društva koje je za nj »jedno nedužno društvo pod nedužnim imenom«. (V. Živić, »Kroz Kninsku krajinu. Dramatično hrvatsko slavlje. Pod kakvim je prilikama prije pola stoljeća otvoren muzej hrvatskih spomenika u Kninu?«, 6) Živić je valjda već u samom nazivu Društva vidio neko konspirativno ime iza kojeg se kriju »one prave« namjere s kojima će Društvo prodrmati »pospani« Knin.

problemom specijalne hrvatske arheologije.²³ Zanimljivo je da Lj. Karaman među tolikim imenima ne spominje G. Vinjalića, ali je zato još zanimljivije što na čelo svih »njegovatelja i ljubitelja brojnih vidljivih ostataka iz rimske dobe« stavlja Marka Marulića, jer »verao se je po ruševinama stare Salone, ... i prebirao po njima stare natpise u društvu sa prijateljem Dminom Papalićem, koji će oko god. 1510. naći u Krajini hrvatsku redakciju ljetopisa popa Dukljanina«. Karaman ne propušta spomenuti i Ivana Lucića, oca novije hrvatske historiografije, koji je djelu *Memorie storiche di Tragurio* dometnuo »popis poznatih mu rimskih natpisa iz Dalmacije«.²⁴ Gunjača jezgrovito sažima svoje obrazloženje: »Zlatoviću je bilo poznato da kninska okolica obiluje hrvatskim starinama, jer je svim silama nastojao da poletnom i agilnom fra Luju pribavi ovaj važni teren za područje njegova rada, te mu uspije da fra Lujo iz Drniša bude premješten za župnika u Knin početkom 1885. god.«.²⁵ Znojem s prvih svojih iskapališta, taj za Gunjaču bosonogi amater kao da je poškopio svoja buduća kopališta na sve četiri strane iz kninskog arheološkog epicentra. No, zajedno s tim znojem, pronicavi duh, široki vidici i neviđena energija nose duboke, nosive biljege stožernih odlika Marunovih pregnuća u kojima je rasporio pozamašan dio utrobe starohrvatskog tla. Marun je paradigma, arhetip naroda koji kamenje ljubi kao prah svojih pradjedova.²⁶ Međutim, ima tu nešto i pored mogućeg blagoslova iz fra Lujine škropoljanice, oko čega su zasigurno podijeljeni svi kasniji hrvatski, ali i neki inozemni arheolozi. Onaj atipični Marunov *nervus archeologicus* svojevrsni je »navigacijski uređaj« u Marunovoj glavi, koji ga je nepogrešivo »vodio« upravo na(d) mjesto gdje je trebao zakrampati. Čini se da je povjesničar Matasović vrlo uspješno portretirao Maruna s tim njegovim »nervom»: »Pa i to valja napomenuti, da je fra. Marun tip, koji se bitno

²³ J. Matasović, »Hrvatska Troja«, 152.

²⁴ Ljubo Karaman, »Rad na polju klasične arheologije u Dalmaciji, u razdoblju od sredine prošlog vijeka do danas«, *Obzor. Spomen-knjiga 1860 - 1935*, str. 157. No, zato će važnost Vinjalića u odnosu na Kapitul, a neizravno na Maruna, na istoj liniji propitivanja istaknuti splitski povjesničar don Lovre Katić (1887.–1961.): »Da su Knin i okolica negda bili središte hrvatskoga državnog života, to se je znalo iz povijesnih dokumenata, ali prve vijesti o historičkim spomenicima u okolici Knina donosi nam fratar Gašpar Vinjalić, koji je u dva navrata od 1742. do 1752. bio župnik kninski. Tu, u Kninu, napisao je 'Compendio storico sulla Dalmazia', kojega se djela rukopis još dijelom neobjelodanjen, čuva u samostanu Visovcu. Iz njegova pisma 17. XII. 1746. doznajemo da je crkva na kninskom Kapitolu još godine 1688. bila posve čitava, a da su je prvi kninski fratri počeli rušiti uzimajući odatle kamenje kao prosti građevni materijal. Loš primjer naslijedovaše pučani, neuki i zapušteni. Isti Vinjalić kazuje, da je i crkva u Biskupiji bila za njegova doba netaknuta. U tami koja je zastrla Dalmaciju, u ono doba ne sinu nijedna zraka svijetla, da rasvijetli te uspomene na hrvatske vladare. Farlati i Fortis spominju Kapitul, ali nam ništa osobita ne kazaše«. (L. Katić, »Razvitak hrvatske arheologije u Dalmaciji«, 161)

²⁵ S. Gunjača, »Jedna pedesetgodišnjica zaslužnog rada. Fra Lujo Marun, istraživač starohrvatske prošlosti«, 3. Poznati su neki kasniji diletantski istupi i promašaji M. Klarića s kojima je Gunjača upoznao hrvatsku kulturnu i stručnu javnost, ali je isto tako neporecivo Klarićevo živo zalaganje oko što objektivnijeg osvjetljavanja Zlatovićeve uloge u stvaranju hrvatske nacionalne arheologije u sjeni L. Maruna. (M. Klarić, »O. Stjepan Zlatović i postanak hrvatske arheologije«, 406-420)

²⁶ Parafraza stiha »Po kamenju narod ljubi prah djedova!« iz Kranjčevićeve pjesme »Na grudi prošlosti« koja je javno kazivana u Kninu 24. kolovoza 1893. povodom otvorenja Prvog muzeja hrvatskih spomenika. (Silvije Strahimir Kranjčević, »Na grudi prošlosti« (Prikazano [na] proslavi starinarskoga društva u Kninu dne 24. kolovoza 1893.), *Vienac*, 25/1893./, br. 36, Zagreb, str. 569)

razlikuje od prosječnog knjiškog ili beamterski subvencioniranog arheologa-činovnika. On stvara: sredstva i iznašašća. On se odlikuje onim, čime 'naša rasa' najmanje obiluje, a to je smisao za praktično iskorišćivanje prirodnog blaga naše otadžbine, koje je kao po pravilu i 'historijskoj tradiciji' plijenom sviju tuđinaca svijeta.«²⁷ Austrijski povjesničar umjetnosti i dobar poznavatelj Marunova rada, J. Strzygowski, preferirao je unositi u Marunov rad neke vrlo zanimljive razdjelnice s kojima je zapravo želio zaštititi integritet Marunove nutarnje i izvanjske osobnosti od mogućih nerazumijevanja koja su Maruna vjerno pratila tijekom čitava njegova polustoljetnog rada. Jedan od takvih pokušaja Strzygowskog je i slijedeći: »Ne bih htio početi s ovim raspravljanjem, a da se prije toga ne sjetim čovjeka, koji je radio doduše manje literarno, ali s tim više kao marni domaći istraživač, te mu je ime trajno vezano uz najznamenitije nalazište starohrvatskih starina, – mislim fra Luja Maruna u Kninu.«²⁸ Ovdje se prikladno, premda parafrazirano, uklapa prijenos riječi novinara i publicista D. Politea (1854.-1903.) u jednom *Obzorovu* uvodniku: »Pogađao je sve što se pod zemljom skrivalo, jer je vidio sve što bi se dalo iskopati i na vidjelo iznijeti.«²⁹ Petnaestak godina kasnije Gunjača se ipak ne bi suglasio s tom idiličnom ocjenom D. Politea na primjeru Maruna. Naime, nesustavnost i slučajnost u radu samoukog i osebujnog arheologa Maruna nisu Gunjači promakle kao dva od više poglavitih obilježja Marunova arheološkog rada. Tako, dnevne planove rada na Marunovim iskopalištima karakterizirali su, po Gunjači, nesustavna i nasumična zabadanja maškлина u procijenjena nalazišta. Gunjači će i desetljećima kasnije ostati draža istina negoli Platon (čit. Marun): »Imajmo na umu, da je sve ovo bogatstvo, uz rijetke izuzetke, poteklo nesistematskim iskopavanjem ili slučajnim nalazima po terenu.«³⁰ No, ni Marun se zasigurno ne bi složio s riječima Gunjače u prigodi otvorenja MHAS-a god. 1976.: »Dva slučajna nalaza – Muć i Kapitul – dokazala su kako se jeftino i na lak način, tek nekoliko centimetara ispod zemlje, dolazi do hrvatskog dokumentiranog i kulturnog umjetničkog blaga.«³¹ Nije li ipak pojednostavljeno uopćena ta lakoća tek na primjeru dvaju »slučajnih« nalaza? Ovdje bih uzeo sebi slobodu te izrazio jednu svoju sumnju na relaciji Gunjača – Marun. Gunjača je, čini se, ipak bio ponešto strog u procjeni nekih Marunovih organizacijskih poteza u početku, kad je stjecajem okolnosti vrludao u svojim istraživačkim pohodima, te ulazio u

²⁷ J. Matasović, »Hrvatska Troja«, 153. Kao što vidimo, Matasović odalečuje Maruna »od prosječnog knjiškog... arheologa-činovnika«. S druge strane, poznato je Marunovo nemarenje za knjigu. Stoga bi nas u tom kontekstu zanimalo npr. Marunov stav prema donaciji knjiga, kako je on to već zapisao »Dne, 25. 11. 1907.« u svojim *Dnevniciima* (*Starinarski dnevnici*, 156).

²⁸ Josef Strzygowski, *O razvitku starohrvatske umjetnosti* (Prilog otkriću sjeverno-evropske umjetnosti), Izvanredno izdanje Matice hrvatske, Zagreb, 1927., str. 64.

²⁹ Navod *in extenso* glasi: »Nažalost trud ovih pregalaca ne nailazi na dovoljnu potporu ni na susretljivost onih krugova koji bi bili prvi dužni, da im priteknu u pomoć. Ti pregaoći pravi su mučenici. Oni trpe u sebi sve moguće muke, jer pogađaju sve što se pod zemljom skriva, jer vide sve, što bi se dalo iskopati i na vidjelo iznijeti, ...«. (Dinko Politeo, »Dalmatinske starine«, *Obzor*, 41 (1902.), br. 26, str. 1). Zanimljivo je pritom upozoriti da je te riječi D. Politea apostrofirao upravo Marun. (v. »Fra Lujo Marun ne piše memoare«, 2)

³⁰ S. Gunjača, »Riječ je o odnosu prema arheološkim narodnim spomenicima«, 55.

³¹ S. Gunjača, »Starohrvatska kulturna baština – Tragovima povijesti Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu«, *Oko*, 4 (1976.), br. 124, Zagreb, str. 10.

naizgled sumnjive veze i sklapao poznanstva. Gunjača, istina, razblažuje tu svoju strogoću jasnim uvidom u dva tada najvažnija prioriteta za Maruna: održati Društvo na okupu i na sve načine osigurati potrebna sredstva.³² Marun je bio nestručan, ali ne i površan arheološki vagabund kakvim su ga prosuđivali neki njegovi fratri. Svojim u doslovnom smislu monumentalnim opusom dobroano je otupio oštricu posprdno mu pridjenutog nadimka »Mommsen« od strane svojih sunovaka na Visovcu. Osobno bi me zanimalo o kome su manje znali: o Theodoru Mommsenu ili fra Luji Marunu.³³

Gunjača povlači neke vrlo zanimljive usporednice s kojima dodatno dimenzionira Marunov, po mnogo čemu osebjuni arheološki rad. Između Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Franje Račkoga, Ivana Crnčića, S. Zlatovića i Šimuna Milinovića s jedne, te Maruna s druge strane Gunjača postavlja jednu metodološku razdjelnicu koja bitno određuje arheološki rad s objiju strana. U navedenoj petorici Gunjača vidi sabiratelje i deskriptore spomenika samo s površja starohrvatskog tla, dok mu je Marun prvi hrvatski istraživač koji je segnuo do samog dna utrobe zemlje.³⁴ No, ma s koliko pronicavosti Gunjača tada sve oko sebe odmjeravao, pred mladim arheologom stajalo je još dugo vrijeme umne i stručne zriobe. S njegove kritičke vage Marun nije silazio. Tako punih šest godina promatra Maruna pod svojim povećalom na terenu. Posebice mu je upadljiv svojom nesustavnošću i nestalnošću upravo na terenu. To Gunjača tumači participacijom u tipologizaciji »istraživača neobuzdane strasti«. Kad bi iz bilo kojeg razloga izostali češći iznalsci, njihov izraženiji eros upravo bi ih odvlačio na nova kopalista, moguća nalazišta. Dužina zadržavanja bez pravila oscilirala. Redoviti su samo što češći premještaji koji jedini podgrijavaju radno blagotvornu nadu do njezina skorog hlađenja, i tako ispočetka. Proradio sam Gunjačine refleksije s kojima on u tom kontekstu fiksira mjesto Marunu: »... upravo je to pratilo Maruna za cijele životne djelatnosti, te on, osim bazilike u Žažviću, nijedan drugi objekt nije istražio do kraja.«³⁵

³² Vidi opširnije S. Gunjača, »Rad osnivača Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i utemeljitelja Starohrvatske prosvjete«, 14.

³³ Matasović nam rekonstruira podrijetlo tog zajedljivog nestašluka: »... fra Marun se penjao na ruševine visovačke okolice, Rogoca (sic!), Kamička, Ključića i Uzdah-kule, riskirajući bockanje i zadirkivanje drugarska zbog toga interesa i sabiranja antikviteta«. Matasović ne dovodi ni u kakvu vezu Maruna i njemačkoga pravnika, povjesničara i epigrafičara Theodora Mommsena (1817.–1903.), ali ga zato bogato ornamentira antonomazijom »hrvatski Schliemann«, s aluzijom naravno na Mommsenova sunarodnjaka i suvremenika, istraživača starina Heinricha Schliemanna (1822.–1890.): »... njega (Maruna – nap. K. Č.) slobodno možemo nazvati hrvatskim Schliemannom i objekte njegova rada hrvatskom Trojom...«. (J. Matasović, »Hrvatska Troja«, 151, 152) F. Cota će se čak u trima naslovima svojih napisa o Marunu poslužiti Matasovićevom antonomazijom: *Obzor*, 68 (1927.), br. 339, str. 1; *Novosti*, 31 (1937.), br. 354, Pr. XVI–XVII; *Hrvatski glasnik*, 1 (1938.), br. 8, str. 12.

³⁴ Opširnije o tome S. Gunjača, »Povodom 80-godišnjice o. Luje Maruna. Rad Hrvatskog starinarskog društva«, *Obzor*, 77(1937.), br. 283, str. 1.

³⁵ S. Gunjača, »Rad osnivača Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i utemeljitelja Starohrvatske prosvjete« 11. Upravo o stoljetnici Marunova rođenja Gunjača je primoran ustvrditi: »Kako još uvijek nismo načistu, koju je sve površinu 'Crkvine' u svoje doba pretraživao Marun, a mi smo dosada revizijom zahvatili 4/5 površine, preostalo nam je još da pretražimo istočni dio«. (S. Gunjača, »Radovi na Crkvini u Biskupiji god. 1957.«, *Ljetopis JAZU* /za godinu 1957./, knjiga 64, Zagreb, 1960., str. 201)

No, arheolog i fra Lujin psihograf Gunjača nailazi ispod fra Lujine nestručnosti na jedan fini podsloj: na njegovu nehinjenu samozataju. Gunjači je, čini se, osobitu pozornost kod Maruna privlačilo to što je u svakoj prilici beskompleksno bio sam sa sobom načistu u pogledu svoje nestručnosti u arheologiji. Kad je npr. bio primoran prihvatiti se položaja predsjednika Kninskog starinarskog društva, između ostaloga je ustvrdio: »... mimo svaku stručnu kvalifikaciju i mimo ikakvu prvašnju namjeru, morao sam se toga predsjedništva primiti«. ³⁶ Istinoljubivi, a k tome priprosto prostodušni ljudi gotovo nagonski od sebe odgone svaki oblik životnog plagiranja. No, pozadi te istinoljubivosti i tog prostodušja stajala je fra Lujina besprimjerna samozataja. Marunovu mnogoput posvjedočenu samozataju poželjno je dovesti u vezu s jednim njegovim zanimljivim iskazom o sebi u pismu svome provincijalu fra Marku Ivandiću od 6. listopada 1893.: »Ne dao Bog, te mi nikako u glavu ne ide, da sam pokretač kakva povjestničkog čina, ja sam malen, želim takav u grob leći, ...«. ³⁷

3. SKLADNA UGRADBA Š. LJUBIĆA U VELEBNO ZDANJE MARUNOVA ARHEOLOŠKOG OPUSA

Važnu ulogu u tim pothvatima odigrat će Š. Ljubić, taj dobri duh kako Maruna tako i njegova Muzeja i Društva, stanovitom blagotvornom ventilacijom Marunove temeljne ideje, iskazujući naime nehinjenu skrb za što ekonomičnijim trošenjem ionako oskudno raspoloživih sredstava. S dovoljne vremenske razdaljine Gunjača se mogao duhovito osvrnuti na račun prazne blagajne Kninskog starinarskog društva: »Odsele Ljubić uza sav svoj ogromni posao intenzivno radi na tome da se kninsko društvo materijalno i moralno pomaže. Budući da je društvo uza sve svoje nadčovječno požrtvovanje, imalo i za odliku vječito praznu društvenu kasu koja je bila neumorni satelit duž čitava njegova života«. U povremenim financijskim injekcijama što ih je Ljubić ubrizgavao u tu praznu blagajnu, Gunjača vidi nedvojbeno jamstva opstanka Kninskog starinarskog društva. Ljubićev autoritet pritom je bio isključivi vrijednosni polog u zalagaonici za dobivanje tih blagotvornih injekcija. Spomenimo samo 500 forinta od Odbora hrvatskog arheološkog društva, u kojem su bila najistaknutija imena hrvatske povjesnice u 19. stoljeću: F. Rački, Š. Ljubić, Tade Smičiklas, I. Kukuljević Sakcinski i Radoslav Lopašić. Prvenstveno Ljubićevim zauzimanjem Društvo je ishodilo od Hrvatskoga sabora godišnju subvenciju u visini od 500 forinta. K tome, na Ljubićev poticaj, podsjeća Gunjača, »odbor odmah razošilje na velikaše i imućnije rodoljube stotinu poziva na upis u kninsko starinarsko društvo što urodi pozitivnim odazivom«. ³⁸

³⁶ L. Marun, »Ruševine crkve sv. Luke na Uzdojlu kod Knina, *Starohrvatska prosvjeta*, NS, 1 (1927.), br. 1, str. 10.

³⁷ Nav. S. Gunjača, »Teškoće jednog pionira«, 623.

³⁸ S. Gunjača, »Šime Ljubić i kninski starohrvatski spomenici«, 1.

Gunjača apostrofirala Ljubićevo izravnu aluziju na »isključivo iskapanje domaćih starina i nikakvih drugih«. No, bilježi Gunjača, Ljubić se ne zaustavlja na toj svojoj šturo intoniranoj direktivi. Nastavlja naime s »umjesnim direktivama«. Ponajprije odvrća Društvo, što znači ustvari fra Luju, »od interesa za predhrvatsko doba«. U pismu s tim direktivama iščitljiv je Ljubićev budni oprez da ne okrzne Marunovu oskudnu arheološku stručnost koja je stajala kao nepremostiva prepreka za svaki njegov ekskurs u predhrvatsko doba. Zbog toga šutke prelazi preko pitanja potrebne stručne spremnosti, te umješno prebacuje težište na strukovna sredstva »do kojih Vi ne možete nikad doći, jer za to treba tisuće forinti«. ³⁹ Nekoliko godina ranije V. Novak obilježio je težište Marunova plodonosnog rada upravo onime od čega je Ljubić taktičkim oprezom odvrćao Maruna, tj. »neumornim radom oko pribiranja starina, arheoloških predmeta iz prehistorije, rimske epohe i srednjega vijeka«. ⁴⁰ S tim Novakovim biljezima gotovo je neprepoznatljiv rad oca hrvatske nacionalne arheologije. Čini se da se kod povjesničara i paleografa V. Novaka (1889.–1977.) ne može govoriti o punijem uvidu u Marunov arheološki istraživački rad. Što se pak tiče Ljubićevih naputaka i savjeta upućenih Marunu, barem je iz zapisa u *Starinarskim dnevnicima* razvidno da ga nije poslušao. ⁴¹

Da bi mogao valjano i objektivno vrednovati Marunov arheološko-istraživački rad, Gunjača je morao u svojim radovima jasno i glasno artikulirati razinu Marunove stručnosti. Ta razina je podslojno bila ispod svakog sustavnog i metodičkog znanja iz arheološke znanosti. Njegovo arheološko i povjesničko znanje oskudno su nadomještali »istrgnuti isječci iz poglavlja lokalne prošlosti disproporcionalnog obuhvata i k tomu protkani individualnim shvaćanjem tema, ...«. ⁴² Iz Gunjaćinih napisa zamjetan je sklad koji je vladao između Ljubića i Maruna. Ljubić je u biti suglasan s Marunovim koncepcijama prikupljanja starohrvatskih arheoloških ulomaka. No, isto je tako brzo uočio da je Marunu u radu potreban stručni nadzor zbog mogućih skretanja s dobro zacrtanog puta. Sasma drukčije će i krenuti i završiti s Bulićem zbog otvorenog sraza u temeljnim koncepcijama. Pronicavi promatrač kakav je bio Gunjača sve je jasno i nepristrano uočavao. Iz Gunjačina kasnijeg definiranja zadaće »Hrvatskog starinarskog društva« iščitljivo je njegovo puno suglašavanje s tim Ljubićevim sputavanjem Maruna u svrhu selektivnog akumuliranja lapidarne i kovinske muzejske građe: »Hrvatsko starinarsko društvo« osnovano je »sa zadaćom da čuva, istraživa, iskapa, sabire i objelodanjuje sve spomenike, koji se odnose na prošlost Hrvata«. Uz tolika druga presudna dobročinstva po Društvo i, naravno, Marunov

³⁹ S. Gunjača, »Šime Ljubić i kninski starohrvatski spomenici«, 1-2.

⁴⁰ Viktor Novak, »Marun, Vjekoslav (Stjepan)«, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, sv. II, Zagreb, 1926., str. 811.

⁴¹ Usp. Lj. Karaman: »Starinarsko društvo u Kninu pod upravom fra Maruna kopalo je u prvom redu starohrvatske starine, ali je prigodimice i ono iznašalo na vidjelo ostatke iz rimske dobe«. (»Rad na polju klasične arheologije u Dalmaciji, u razdoblju od sredine prošlog vijeka do danas«, 159)

⁴² S. Gunjača, »Rad osnivača Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i utemeljitelja *Starohrvatske prosvjete*«, 9. Pronicavo je u svezi s time Cotino razmišljanje s kojim, kako se čini iz današnje perspektive, produbljuje prvenstveno Ljubićevo, ali nadopunjuje i Gunjaćino razmišljanje: »Za nas Hrvate moguće je bolje, da je Marun bio nestručnjak i da osim hrvatskih starina nije drugo ni poznavao«. (F. Cota, »Monsignor Bulić i fra Lujo Marun«, 144)

rad, od prvorazredne je važnosti bilo i Ljubićevo grčevito zauzimanje da Društvo dobije vlastito glasilo, vlastiti organ. To se i dogodilo pred samu smrt Š. Ljubića, kada se god. 1895. tadašnjoj hrvatskoj periodičkoj familiji pridružila i Marunova *Starohrvatska prosvjeta*. Dakle, Gunjači je bio potreban cio prostor *Obzorova* podlistka da tek u najosnovnijim naznakama ugradi Š. Ljubića u velebno zdanje Marunova jedinstvenog arheološkog opusa. Za Gunjaču je karakteristično da se u mnogim situacijama, pogotovu onim složenijim, iskazao i potvrdio dalekovidnim, metodičnim, mudrim, smotrenim i istinoljubivim. Bilo je tako i na primjeru Ljubićeve sumnjičavosti u ispravnost puta kojim se Marun zaputio u svom radu. Na poseban način su ga morale sumnje koje su odasvud pratile njegove prve zamašaje mašklinom. Jednom od najozbiljnijih, a podjednako i najzanimljivijih, Gunjača je smatrao Ljubićevo sumnju u svaki Marunov uspješan ishod s radovima u Biskupiji i na Kapitolu, kako nam već tu Ljubićevo sumnju Gunjača prenosi u *Obzoru*: »Glas ovaj primi Ljubić isprva sa izvjesnom skepsom, šta više, stade se i protiviti poduzeću, ali kad se je do tri godine na licu mjesta uvjerio u uspjehe marljivog rada, mahom mu se skepsa pretvori u zanos, koji je bivao sve jači i jači s kojim je napokon i u grob legao.«⁴³ Uočavamo mjestimice Gunjačine pokušaje za rekonstrukcijom Marunovih misli iz kojih su generirali svi njegovi kasniji fundamentalni pothvati fokusirani u jedinstvenome cilju: od rimske monumentalne kulture razlučiti i pribirati čisto starohrvatsku spomeničku kulturu. Taj »sumnjivi Toma« kada su u pitanju počeci stvaranja hrvatske nacionalne arheologije, Š. Ljubić iskazat će se Marunu od dragocjene pomoći.⁴⁴ Tu prevažnu intervenciju kao stručnog i iskusnog meštra kakav je bio autoritativni Ljubić, Gunjača će posebno apostrofirati.

Zamjetno je da će Marun sve institucije vezane uza svoj arheološki rad pokretati jednim posve strogo logičnim kronološkim redosljedom: Odbor za istraživanje hrvatskih starina u kninskoj okolici (1885.);⁴⁵ Kninsko (kasnije Hrvatsko) starinarsko društvo (1887.); Prvi muzej hrvatskih spomenika (1893.); *Starohrvatska prosvjeta* (1895.). Marunov ustroj »Kninskog starinarskog društva« god. 1887., uz izdašnu stručnu Bulićevu pomoć, valja uzeti za prevažnu postaju u Marunovu polustoljetnom istraživačkom itineraru. Prema Gunjačinom opisu otvaranja »Prvog muzeja hrvatskih spomenika« god. 1893., taj događaj i tu godinu valja uzeti prijelomnima u sveukupnom radu fra L. Maruna i njegova »Kninskog starinarskog društva«. Glas o fra Luji i njegovu Društvu prolomio se cijelom Hrvatskom. U Kninu se zborovalo elitno na hrvatskom znanstvenom, u prvom redu arheološkom sjelju: F. Bulić, Š. Ljubić i Josip Brunšmid. Na nečiji poziv stigao je

⁴³ S. Gunjača, »Šime Ljubić i kninski starohrvatski spomenici«, 1.

⁴⁴ O prisnijim odnosima između Ljubića i Maruna govori i podatak o Marunovu posjetu Ljubiću u njegovom rodnom Starom Gradu 2. studenoga 1892.: »Dne 2/11 bio sam u Starogradu kod prof. Šime Ljubića za jedan dan kao gost i prijatelj. Primio me je ljubežno, iskreno, udvorno bez kakve natege. S njime sam se razgovarao o svim poslovima našeg starinarskog društva...« (L. Marun, *Starinarski dnevnik*, 46-47)

⁴⁵ Između više drugih, stručnu razinu Odbora ocijenio je i L. Katić: »U odbor nisu ušli stručnjaci, što je fatalna pogreška za cijelo djelovanje ovoga društva. Marun piše: 'Čitav ovaj odbor zajedno sa naučnim izvijestiteljem (tj. Franom Radićem – nap. K. Č.), nije imao nikakve arheološke sprema, tako da nijedan u epigrafiji nije znao čitati najjednostavnije skraćene, kao što bi bila D(is) M(anibus)« (L. Katić, »Razvitak hrvatske arheologije u Dalmaciji«, 162).

i profesor Polihronije Agapijevič- Syrkov iz Petrograda. Tu je još bio dr. Luka Jelić u svojstvu izaslanika hrvatske Vlade zajedno sa zastupnicima Jurjem Biankinijem i Josipom Virgilom Perićem. Brzozavnim čestitkama pridružuju im se Josip Juraj Strossmayer, F. Rački, T. Smičiklas, Kosta Vojnović i dr. Prema tome, Marunov na svakom koraku uočljivi amaterizam, a na trenutke ne manje i diletantizam nisu ipak bili prepreke da Kninski, a kasnije Hrvatski starinarski muzej postane susretištem vrhunskog hrvatskog, ali i izvanhrvatskog arheološkog gremija. Osnovano je pretpostaviti da se s Marunova lika god. 1893. oljuštila i posljednja membrana koja je priječila savršeno čist pogled u veličinu Marunova djela starog tek nepuno desetljeće.

4. FRANE BULIĆ I LUJO MARUN: GRIZODUŠNI UČENJAK I SMIONI NESTRUČNJAK OČI U OČI

J. Strzygowski mogao se kao vjerodostojni svjedok osobno uvjeriti u to što se to revolucionarnoga zbililo na arheološkom planu u malom sjevernodalmatinskom Kninu na izmaku 19. st. Iz impresivne prosudbe austrijskoga povjesničara umjetnosti Josefa Strzygowskog (1862.–1941.) god. 1927. nama je ovdje dovoljna samo jedna jedina, ona prva rečenica: »I tako je nastao jedan od najbogatijih muzeja svoje vrste na svijetu«. ⁴⁶ Gunjača je sa svoje strane smatrao potrebnim nadopuniti profesorovo razmišljanje: »Ovo je Strzygowski uskliknuo, kad je ugledao samo jedan, svakako najveći, dio naših spomenika. Nema sumnje, da bi on značaj našeg materijala bio još jače podvukao, da ga je vidio svega na okupu, ...«. ⁴⁷ No, uvijek i svuda pronicavi Gunjača četiri godine poslije dijelom mijenja stav prema toj, po Marunu, inače laskavoj prosudbi, odnosno laskavom priznanju njemu samome. Naime, god. 1958. J. Strzygowski mu je bio jednostran. Gunjača obrazlaže svoju promjenu stava: »Golema je šteta, što uz Maruna nije djelovao stručni aparat, jer bi danas mnogo toga bilo iskorišteno. No takvog aparata u ono doba nije ni

⁴⁶ Rečenica *in extenso* glasi: »Iskapanjem je ravnao fra Marun, a pomagalo mu je 'Kninsko starinarsko društvo'. I tako je nastao jedan od najbogatijih muzeja svoje vrste na svijetu« (J. Strzygowski, *O razvitku starohrvatske umjetnosti*, 65). Doima se unekoliko neprecizno napisanim kada Strzygowski razlučuje Marunovo ravanje iskapanjem od ispomaganja »Kninskog starinarskog društva«. Ovdje valja uzeti Maruna i Društvo za jedan simbiozni operativni subjekt. Suho dnevnički osvrnuo se Marun na izjavu J. Strzygowskog »Dne, 28. 10. 1927.«: »'Narodni val', 5/11 '27. br. 93, donosi, a mora da ga je dao objelodaniti R[udolf] Herceg, prijepis izjave Strzygowski, Meštrović, Abramić i dr. Rittig u knjizi posjetioca muzeju 8/4 1924, izjavu prvospomenutoga« (*Starinarski dnevnik*, 296).

⁴⁷ S. Gunjača, »Jedna prešućena obljetnica (...)«, 3. Strzygowski je inače izišao na glas kao zagovornik teze o izdvajanju starohrvatske umjetnosti, njezine arhitekture i osobito pleterne ornamentike iz antičkoga tradicijskog kruga, smatrajući da su je Hrvati donijeli iz svoje sjeverne pradomovine. Autor je djela *Forschungen zur Entwicklung der altcroatischen Kunst*, Wien, 1926. Od više drugih povjesničara, teze mu je pobijao i Ljubo Karaman. («Strzygowski, Josef«, *Hrvatska enciklopedija*, sv. 10, Zagreb, 2008., str. 304)

bilo, a čini se, da je iskustvo s Bulićem i Jelićem djelovalo na Maruna, da za cijeloga života stručnjake drži po strani. Zajedničke akcije priželjkivao je i ostvarivao ih, ako su stručnjaci dolazili izvana, no nije trpio, sve da su oni i htjeli, da djeluju s njim u Kninu i u njegovu Muzeju. U Kninu je želio i bio je autokrata, navikavši da drži glavnu riječ u Hrvatskom starinarskom društvu, ...«. ⁴⁸

Gunjača se iskazao vrsnim psihografom kad je god. 1954. presudio u pitanju prvog nesuglasja između Maruna i F. Bulića god. 1885. Kad je naime Marun izložio Buliću svoje čvrste planove u svezi s osnivanjem Društva⁴⁹, te mu ponudio da bude na njegovu čelu, Bulić je s neskrivenom nevjericom uzvratilo Marunu, ne prihvaćajući njegovu ponudu: »Fra Lujo, ja se strašno bojim, da se ne obrukamo«. Gunjači kao arbitru valjalo se načas iz arheologa prometnuti u psihologa. Bulićeva bojazan, a Marunov nezatomivi optimizam, proćućen onim arheološkim kredom (u) »traženo – nađeno«, okreću Gunjaču većma Marunu, da bi potom svojim dinarskim šakama kao iz lapida istisnuo još jednu istinu o Marunu: »Tumačenje ovakve vrste bojazni kao da bi potvrdila poznata činjenica, da kuražu za smjele pothvate dobiju obično ljudi, koji nisu opterećeni kompleksima tradicije i težinom naučnih postavki i 'pravila'. Upravo je takav bio fra Lujo Marun, koji se prvi upustio u istraživanje hrvatskih ostataka«. ⁵⁰

Ravnih šest desetljeća kasnije Gunjača će prosuditi osobito važnim u cijelosti donijeti u *Republici* Marunov podugačak odgovor (od 6. listopada 1893.) na pismo provincijala Ivandića. Između mnogo toga drugoga zanimljivoga, iz nekih Marunovih redaka zrcali se bit, ona istinska srž Marunova načelnog spora s Bulićem. Ne možemo ovdje ulaziti u pitanje opovrgavaju li ili ne opovrgavaju kasniji događaji Marunove nimalo susprezane tvrdnje, ali ćemo donijeti retke s tim tvrdnjama koje Marun temelji na zdravorazumskom rasuđivanju: »Bulić hoće ono što mi ne ćemo, a mi hoćemo ono što Bulić ne će, pa evo da to razjasnim. Bulić je htjeo da naše društvo bude ovisno – prem to obćeni zakoni ne zahtijevaju – o c. k. kotarskim konzervatorima, dakle moralno ropstvo društva (Vidite prvi društveni pravilnik g. 1887.), a mi nismo imali mira, dok g. 1889. taj jaram protiva njegovoj i Jelićevoj prirodni ne skidosmo (Vidite izvješće godine 1889.). Bulić hoće, da naši spomenici pođu u državne muzeje (Vidite izvješće god. 1889., Program novoga muzeja u Splitu g. 1892. str. 18., pismo i predlog Bulićev na Visoko Ministarstvo iz g. 1892. i Ministarski predlog nama upravljen od 14. II. 1893. br. 1847). Bulić ne će da se naš muzej zove 'Muzej hrvatskih spomenika' (Vidi njegov prosvjed 21. IX. 1893.). Bulić hoće, da njegov ili bolje rekuć vladin talijanski 'Buletino' bude društvenim organom (Vidi izvješće god. 1887.). Bulić hoće da je ultima ratio on, to se vidi iz svega njegova dosadašnjeg djelovanja. Naprotiv mi hoćemo najprvo skroz hrvatski organizam društva i da se taj organizam svojom moći kreće

⁴⁸ S. Gunjača, »Rad osnivača Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i utemeljitelja Staro-hrvatske prosvjete«, 26.

⁴⁹ Vidi Mate Zekan, *Vizionarova misija / The visionar's mission* (dvojezično), Split, 2008., str. 10.

⁵⁰ S. Gunjača, »Riječ je o odnosu prema arheološkim narodnim spomenicima«, 53.

samo oko hrvatske prošlosti«. ⁵¹ Očevidac otvorenja »Prvog muzeja hrvatskih spomenika« zapisat će kao da mu je Marun osobno kazivao u pero: »Narod naš ima više starinarskih muzeja, kao u Zagrebu, Zadru, Splitu, Dubrovniku..., ali ti se ne mogu zvati u pravom smislu narodni, pošto imaju svakovrsnih i bogatih spomenika, ali premalo hrvatskih. Ovo je dakle prvi muzej, gdje će se sakupljati spomenici naše prošlosti, naše slobode i narodne samovladavine«. Očevidac zbivanja u Kninu 24. kolovoza 1893. objedinio je poruku i za Maruna i za Bulića: »Hrvatska hrvatskom narodu; hrvatski spomenici Hrvatskoj, bez primjese sa tuđjima«. ⁵² Stav novijeg povjesničara u punoj je podudarnosti sa stavovima i Maruna i očevidca zbivanja na dan sv. Bartula: »Specijalna hrvatska arheologija, i lučena od svih tuđih primjesa, jedna je od najaktualnijih potreba svoje vrste u savremenoj jugoslavenskoj nauci«. ⁵³ Granitno čvrst stav u tom pogledu neće Marun propustiti izraziti ni u samoj prigodi otvorenja »Prvog muzeja hrvatskih spomenika«: »Naše hrvatsko rodoljublje nehtjede trpiti nikakove pritruhe ni primjese u sakupljanju hrvatskih spomenika sa onima inorodnima, i dobro je činilo; a tako isto zasječe za sačuvanje istih; inčije (sic!) neizbježe vrzinu kolu, u koje u toliko prilika naš narod sa svoje dobroćudnosti upade; te tim izvjestnim pravcem stadosmo korak po korak kročiti samosvojinim radom i životom«. ⁵⁴ Strzygowski će, čini se, ipak najpotpunije obrazložiti, tj. argumentirati Marunovo isticanje prvenstva u nazivu svoga muzeja: »Fra Marun ima stoga donekle pravo, što kninski muzej naziva 'Prvi hrvatski muzej', premda su muzeji u Splitu i Zadru po vremenu od njega

⁵¹ S. Gunjača, »Teškoće jednog pionira«, 623-624. Iz *Starinarskih dnevnika* doznajemo da je bilo puno dobre volje, pogotovo s Marunove strane, da se sporovi riješe i koncepcije usklade, zbog čega je Marun odlazio k Buliću u Split. Tako Marun unosi 27. 4. 1892. u svoj arheološki dijarij: »Bio sam u Splitu i govorio s don Franom Bulićem o razmirici između mene i njega. Razgovoru bio je prisutan A. Dr. Katalinić i ot. Čavka. Bulić je jako zagovarao ujedinjenje hrvatskih spomenika sa rimskima i to na načelima znanosti. Ja sam mu sustavno pobijao. Raspra je preko sat trajala i dotaklo se skoro svih uzroka razmirici: proglasa, prve sjednice, izdanja I. svezka Hrvatski spomenici, Bulletin, Čačića, mog obećanja slati mu sve spise na reviziju i t. d. u ničemu nisam našao opravdanim popušiti mu i dati mu pravo. Rekao sam da društvo nesmi biti ni moj ni Bulićev monopolium, te da nas dvojica ne možemo i nesmiemo odlučivati o sudbini hrvatskih spomenika, nego treba da narod odluči kroz javno mnjenje, za to da je svakomu slobodno svoje na po volji razvijati i zagovarati. Utanačismo da ćemo se opet kroz sedam-osam dana u Splitu na dogovor sastati«. (*Starinarski dnevnici*, 39-40) Usp. zapis od 26. 5. 1892. (*Starinarski dnevnici*, 42). Pravo idilično ozračje vladalo je, međutim, između Bulića i Maruna, koje se može iščitati iz jednog Marunova zapisa u *Starinarskim dnevnicima* »Dne, 15. 4. 1901. [:] »Danas došao nenadno Bulić s prof. Kubitschekom i njegovom gospojom, te radili u muzeju. Sutra pošli u Burnum i Kistanje. U Burnumu Bulić kupio u čobana dvaestak raznih epigrafičkih ulomaka većinom našastih na starorimskom groblju 'Tuk' u istomu selu, a ostali našasti su u Šupljaji. Sve ulomke uputio na me, da mu ih proslidim u Split, što sam i učinio«. (*Starinarski dnevnici*, 114) Posebice je bio značajan susret Maruna i Bulića u Splitu 17. 11. 1902.: »Bio sam u Splitu kod Bulića, gdje sam u prisutnosti dr. Kržanića započeo dogovore o stopljenju društava ili o složnom radu. Za to je Bulić kao dobre ljude za društvo 'Bihać' opredielio spomenutoga dr. Kržanića i dr. Trumbića a ja za naše društvo dr. Barića i prof. Urlića u Zadru«. (*Starinarski dnevnici*, 123) Nepunih deset godina kasnije, putujući parobrodom na »arheološki internacionalni kongres u Rimu, smjenjivale su se duge prepirke »sa prividno najboljim raspoloženjem«. (*Starinarski dnevnici*, 226)

⁵² M., »Prvi muzej hrvatskih spomenika«, *Vienac*, 25(1893.), br. 34, str. 550.

⁵³ J. Matasović, »Hrvatska Troja«, 151.

⁵⁴ L. Marun, *Spomen-knjiga otvora Prvoga muzeja hrvatskih spomenika (...)*, 3-4.

stariji. I Knin baš kao i Nin, leži na mjestu starijeg naselja, pa makar to ovdje bila i samo rimska posada iz Burnuma, ...«. ⁵⁵ Starina muzejske građe diktirala je Marunu, a slijedom Maruna i Strzygowskom, prisvajanje tog prvenstva, a ne dan otvorenja Muzeja.

Gunjačino razmišljanje o najboljem načinu udruživanja Bulića i Maruna (o čemu nešto kasnije) potkrijepimo jednom činjenicom koju će Gunjača samo dvije godine kasnije sa zadovoljstvom istaknuti: »Poznata je činjenica, da Muzej hrvatskih arheoloških spomenika sadržava više srednjovjekovnih predmeta nego svi ostali muzeji i zbirke u Jugoslaviji, a taj se raspon u odnosu sada opet mijenja pripajanjem 'Bihaćeve' zbirke«. ⁵⁶ Međutim, moralna i znanstvena nepristranost od svakog istraživača traži u pitanjima odnosa između Bulića i Maruna jednu obveznu retrospekciju u godinu 1886., da se jednom zasvagda ocijeni sva važnost neprijeporne Bulićeve dobrohotnosti po sveukupan Marunov polustoljetni istraživački rad. Krunski svjedok, rekli bismo danas, osobno je F. Bulić: »Dapače, još prije tih radnja, veljače 1886. godine, na *Biskupiji*, ... našlo se starinskih predmeta i nadpisnih ulomaka. Objavljujući ovo otkriće u trećem broju spomenutoga časopisa (*Bullettino di Archeologia e Storia Dalmata* – nap. K. Č.) člankom 'Starinske izkopine u Biskupiji pokraj Knina', potakosmo Kninske rodoljube, da bi ustrojili 'Kninsko Starinarsko Društvo', koje bi se imalo brinuti za sačuvanje već otkrivenih predmeta, te sakupljanjem dobrovoljnih prinosaka i za dalje izkapanje na Kapitolu i Biskupiji. Doista, odmah se naročiti Odbor u Kninu ustrojio i stupio u javnost proglasom tiskanim u 'Narodnom Listu' (1886, br. 34) i u 'Narodu' (1886, br. 33); te svoj poziv i društveni pravilnik podastraio na odobrenje Vladi, koje istom početkom godine 1887. stiglo; a novoustrojeno 'Kninsko Starinarsko Društvo' na 3. srpnja 1887. držalo svoju prvu glavnu skupštinu (V. 'Nar. List', 1887, br. 54)«. ⁵⁷

Tjedan dana prije otvorenja Prvog muzeja hrvatskih starina Marun se očituje besprimjerno samozatajnim. Pristane li Bulić – poručuje (mu) Marun po don Frani Ivaniševiću – »da se nekreće (tj. ne dira – nap. K. Č.) u načelo samosvojnog razvoja hrvatske arheologije i samosvojnosti hrvatskih muzeja«, Marun mu je pripravan pripustiti čak i otvorenje Muzeja 24. kolovoza 1893.: »Za samu svetčanost, neka slobodno Bulić otvara muzej ili ga blagoslivlje, a ja da ću, ako je potreba sasma taj dan sa pozorišta izčeznuti, ili se poboljeti da se itko neosjeti«. ⁵⁸ Osim što ničiju stručnost ne napada niti ga ičija stručnost jedi ili tek smeta, pred nikoga ne izlazi s hvalospjevnim egzaltacijama vlastitih odlika kojih je u njega doista bilo napretek. Kosta Hörmann i Karl Patsch su npr. za Maruna »vriedni arheolozi«, ⁵⁹ dok je Ćiro Truhelka »moj čestiti prijatelj«. Štoviše, kod Patscha ističe rijetku stručnu spremu«. Posebno ističe stručnost Lj. Karamana. Ne propušta

⁵⁵ J. Strzygowski, *O razvitku starohrvatske umjetnosti (...)*, 65.

⁵⁶ S. Gunjača, »Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu«, *Bulletin Instituta za likovnu umjetnost JAZU*, 5 (1957.), br. 1, Zagreb, str. 58.

⁵⁷ F. Bulić, *Hrvatski spomenici u kninskoj okolici, uz ostale suvremene dalmatinske iz dobe hrvatske dinastije*, 1.

⁵⁸ L. Marun, *Starinarski dnevnik*, 55.

⁵⁹ O čvrstim i zanimljivim vezama Maruna s austrijskim arheologom, kustosom Zemaljskog muzeja u Sarajevu i utemeljiteljem Balkanskog instituta u Sarajevu dr. Karlom Patschom (1865.–1945.) v. nešto više: Krešimir Čvrlić, »Fra Lujo Marun i prof. dr. Milan Rešetar u korespondenciji razmijenjenoj 1905.-1926. (Prinos povijesti hrvatske numizmatike)«, *Zbornik o Luji Maruni* (Zbornik

istaknuti ni znanstveni autoritet danskog arhitekta Ejnara Dyggvea.⁶⁰ Š. Ljubić i F. Rački su mu dva najveća hrvatska »arheološko-historijska učenjaka«.⁶¹

Bulić je, podsjeća Gunjača, već god. 1888. smišljao prijenos Marunovih starinarskih spomenika u splitski Arheološki muzej kojim je ravnao. Voljom i ironijom sudbine doći će nepunih sedam desetljeća kasnije (1955.) do drukčijeg ishoda. Na taj važni događaj osvrnut će se Gunjača u sasvim primjerenom prigodi god. 1976.: »Na tom putu, doduše ne bez borbe, uspjeli smo poslije kninskog muzeja najbogatiju zbirku 'Bihać' godine 1955. objединiti, i ona se danas nalazi u sklopu naše zbirke«.⁶² U hodnicima Franjevačkog samostana u Kninu bilo je porazmješteno preko stotinu lapidarnih i preko pedeset kovinskih ulomaka. Taj smještaj bubrio je kao – piše Gunjača – »latentna klica razdora između društva i Bulića«. Djelomice kapricioznim osnivanjem društva »Bihać« dirnuo je Bulić Maruna u njegovu Ahilovu petu. Na nemili događaj na sami dan otvorenja Prvog muzeja hrvatskih spomenika u Kninu osvrnut će se Gunjača, zanimljivo, na dan otvorenja Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u prosincu 1976. u Splitu. Nesuglasice koje su, po Gunjači, tek naizgled »neočekivane«, a zapravo »umjetno izazvane«, a sve zbog toga »jer Marunova slava i uspjesi nisu dali svakome mirno spavati i jedan dio članova osnovao je novo društvo 'Bihać' sa sjedištem u Splitu, koje je operativom zahvaćalo područje primorskog

---

radova sa Znanstvenog skupa o fra Luju Marunu u povodu 150. obljetnice rođenja (1857.–2007.), Šibenik-Zadar-Zagreb, 2009., str. 92, 101, 102.

⁶⁰ U povodu smrti danskog arhitekta međunarodnog znanstvenog ugleda Ejnara Dyggvea (1887.–1961.) Gunjača će upoznati hrvatsku znanstvenu i stručnu javnost da je E. Dyggve surađivao, između ostaloga, i s Hrvatskim starinarskim društvom u Kninu. To je bilo između god. 1929. i 1932. Prijatelj Mihovil Abramić ga je zaposlio kao arhitekta – konzervatora u splitskom Arheološkom muzeju. Ubrzo se proćuo velikim znanstvenim ugledom među, osobno bih kazao, arheološkim arhitektima, arheolozima i povjesničarima graditeljstva. Gunjača je sažeto valorizirao znanstveni rad i rezultate Dyggveova proućavanja antićke i srednjovjekovne arhitekture na tlu Dalmacije, posebice antićke Salone: »Boravak Dyggvea u Dalmaciji od g. 1929. do 1932. nosi pečat najintenzivnije arheološke operative u razdoblju između dva rata, koja je u zahvatima radi financijske strane bila skromna, ali s rezultatima proućavanja velika«. (S. Gunjača, »Ejnar Dyggve (1887.–1961.)«, *Ljetopis JAZU* (za godinu 1961), knjiga 68, Zagreb, 1963., str. 231–232) Što se tiće Dyggveove suradnje s Hrvatskim starinarskim društvom, poznato je da je danski arhitekt zajedno s Marunom na glavici Ćuker u blizini Zrnanje otkrio vrlo zanimljivu utvrdu s crkvicom unutar utvrde iz vremena prvih provala Slavena u Dalmaciju oko god. 600. (Lj. Karaman, »Rad na polju klasićne arheologije u Dalmaciji, u razdoblju od sredine prošlog vijeka do danas«, 160) Usp. zapis V. Živića o posjetu nekih europskih arheologa i povjesničara umjetnosti kninskom Muzeju i okolini god. 1931.: »Sa zanimanjem proućiše taj utvrđeni gradić (tj. Ćuker – nap. K. Ć.), otkriven po upozorenju fra Marunovu, a pod nadzorom arh. Diggwea (sic!), rodom Danca, koji toli uspješno radi na otkrivanju naših svetinja«. (V. Živić, »Naućni posjet evropskih arheologa Kninu i sjevernoj Dalmaciji«, *Obzor*, 72 (1931.), br. 226, str. 2–3. 2) Ocjena S. Petrova o odjecima Marunova rada izvan granica Hrvatske dobit će još snažniju potvrdu desetljeće, dva kasnije negoli kada je Petrov napisao: »Marun je proćiće slavnu hrv. prošlost i u stranome svijetu« (S. Petrov, »Marun, fra Luidi«, 179) No, i do 1925. proćulo se za Marunov rad »i u stranome svijetu«.

⁶¹ L. Marun, »Fra Lujo Marun ne piše memoare, ali apelira da se pomogne Hrvatski muzej u Kninu«, 1.

⁶² S. Gunjača, »Starohrvatska kulturna baština – Tragovima povijesti Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu«, 11.

pojasa od Trogira do Omiša«. ⁶³ Za J. Matasovića bila je to »značajna separacija»: »Valjda zbog intenzivnijega rajoniranja u radu osnovano je mimo kninsko društvo još i posebno u Splitu pod imenom 'Bihać', i tako su do sad koordinirane naučne sile našle se u dva tabora«. Matasović domeće još jednu rečenicu koju je Marun mogao pročitati samo uz trpak osmijeh: »No kolikogod je to bilo štetno i bili motivi ma kakovi, 'Bihać' je u 'rimskom' Splitu afirmirao – hrvaštinu...«. ⁶⁴ Neće propustiti to istaknuti ni nepristrani tumač Marunova rada: »... kad se je nakon kninskog osnovalo Hrvatsko društvo 'Bihać' u Splitu otkriše se neizmjereno važni hrvatski spomenici, koji se sada čuvaju u arheološkom muzeju u Splitu«. Uostalom, trpki osmijeh nije se ni smio pojaviti na Marunovu licu nakon riječi upućenih Buliću: »Don Frane tako veliko znanje kao Vaše iskoristite za hrvatske starine kojih tamo imate u izobilju u Vašoj splitskoj okolici«. ⁶⁵

Time je razbijao Marunovu frenetičnu koncepciju ustroja samosvojnog i o nikome zavisnog muzeja. Na ono najbitnije oko rasapa Marunove koncepcije god. 1893. osvrnut će se Gunjača u pravom trenutku. Svojim hodom u drugom smjeru Bulić će Marunu natmuriti blagdanski ugođaj za hrvatsku nacionalnu arheologiju. U tadašnjoj svojoj nemoći smogao je Marun naprotiv snage »da sve skupa vrati natrag«, tj. – piše Gunjača – »zasnovao (je) starohrvatsku zbirku neposredno kraj nalazišta u Bribiru«. S duge vremenske razdaljine, Gunjača pronicavo i nepristrano raščlanjuje tijek događaja u svoj njihovoj složenosti. Rascjep prelazi u takmaštvo u koje se uključio i Marun, »jer se... nije dao s time zastrašiti«. Svoju dotadašnju djelatnost samo je pojačao, »povjerenike« na terenu samo još više omasovio, što će inače Gunjača Marunu upisati u najveće promašaje. ⁶⁶

Gunjača se izrijeком ne izjašnjava čija mu je koncepcija bila prihvatljivija. No, utemeljeno je pretpostaviti da bi mu najidealnija kombinacija bila udruživanje Bulića i Maruna, svakoga naravno na njegovoj razini, čime bi bila zajamčena provedba u djelo Marunove koncepcije na opću i nemjerljivu dobrobit hrvatske nacionalne arheologije. ⁶⁷

⁶³ S. Gunjača, »Starohrvatska kulturna baština – Tragovima povijesti Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu«, 10).

⁶⁴ »Hrvatska Troja«, 154.

⁶⁵ F. Cota, »Monsignor Bulić i fra Lujo Marun«, 141, 143.

⁶⁶ S. Gunjača, »Starohrvatska kulturna baština – Tragovima povijesti Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu«, 10. Gunjača nije smatrao izlišnim lamentirati nad tim Marunovim amaterskim diletantizmom ni na najnoviji blagdan Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika: »[Marun] je proširio akciju, organiziravši svugdje po terenu povjerenike, učitelje ili svećenike, koji su teren istraživali, dojavljivali njemu nalaze, a na žalost i sami vodili iskopine, no vodili su ih tako da su išli samo za čupanjem spomenika, ne pobirući nikakvih naučnih podataka, tek toliko da napune muzejske police i vitrine. To je fatalan slučaj u hrvatskoj arheologiji, to je oduzimanje nauči mnogih podataka, i sada smo mi primorani da idemo za njihovim starim tragom i da vodimo revizije iskopina i da ove spomenike koje su oni tamo pronašli povežemo s njihovim nalazištem, s objektom koji su oni istraživali« (Isto).

⁶⁷ U govoru pred vratima novootvorenog Prvog muzeja hrvatskih spomenika Marun zasigurno nije ni pomislio na Bulića dok je izgovarao riječi koje oslikavaju Gunjačinu kombinaciju: »Rodoljublje je nadhitilo znanost, ili, znanost je u rodoljublju našla svoje uporište, te se kao dva bliznaca u naručaj uhvatila i udarila pravac našem društvu (tj. radu našega Društva – nap. K. Č.), 'izkapat, sabirati, i sačuvati hrvatske spomenike'«. (L. Marun, *Spomen-knjiga otvora Prvoga muzeja hrvatskih spomenika* /.../, 3)

S našeg stajališta, svaki, ma i pokušaj poredbene dovedbe u vezu Maruna s Bulićem ili Bulića s Marunom, svejedno, bio bi klasično oprimjeravanje antičke sentencije o hromosti svake usporedbe (*Omnis comparatio claudicat*). No, kad je u pitanju *nervus archeologicus* što ga je Marun uvijek iznova posvjedočivao tijekom svoga polustoljetnog kopanja, tada udaljavati Maruna iz Bulićeve blizine bio bi *processus ad extremum*. Gunjači je zasigurno zarana, kao i mnogo kasnije, bilo sasvim jasno da je u prvom susretu Maruna i Bulića na jednoj strani stajao skrupulozni učenjak, a na drugoj odvažni diletant.⁶⁸ Na relaciji Bulić – Marun među prvima je, a najvjerojatnije prvi upravo Š. Ljubić uočio svu važnost Bulićeve nazočnosti u Društvu. U dovoljnoj mjeri Ljubić to posvjedočuje samo jednom rečenicom koju Gunjača izvlači iz pisma Marunu: »Rad Vaš je još u početku, navlastito njegujte Bulića, jer je on duša Vašeg Društva«. ⁶⁹ M. Klarić podsjeća da su Buliću snažno privukli pozornost već prvi Marunovi zamašaji mašklinom u starohrvatsko tlo u kninskoj Biskupiji. Štoviše, Bulić je pripomogao oko ustroja Odbora koji će kasnije prerasti u Društvo. Klarić nam kao u obliku dnevnčkog zapisa iznosi svoje viđenje: »Ipak ovi prvi uspjesi iskapanja u Biskupiji privukli su napose pažnju našeg prvog arheološkog stručnjaka don Frane Bulića, koji u društvu s pokojnim Glavinićem obađe otkrića, obodri župnika Maruna, savjetovavši ga da sastavi odbor rodoljuba, koji bi sakupljanjem novčane pomoći posao olakotili«. ⁷⁰ Gunjača ni u svoje najnovije vrijeme izriječom ne ističe Bulićevu ulogu oko pokretanja i ustroja Odbora za istraživanje hrvatskih starina. Točnije rečeno, Gunjača tu ulogu svodi na pravu mjeru: »Iste godine, dok još nisu ni započeli radovi na pruzi, Maruna oduševi za istraživanje nekoliko kninskih rodoljuba, pa u svrhu sabiranja novčanih priloga osnuje s njima Odbor za istraživanje hrvatskih starina u kninskoj okolici, kojemu je bio na čelu, pa tako skromnim prinosima udara prvi kramp u hrvatsko arheološko područje Kapitula«. Tu Bulićevu ulogu Gunjača će svesti na Bulićevo pružanje Odboru svake potpore. No, tragom upravo Ljubića, Gunjača zaokružuje prvotnu nosivu vertikalu Društva: »Pri počecima onoga rada, uz imena Maruna, Bulića i Zlatovića usko je vezano i ime prof. Šime Ljubića najstarijeg hrvatskoga arheologa«. ⁷¹ Dakle, uz Bulića i Zlatovića, Ljubić je za Gunjaču treće ime uz koje najtješnje i najpresudnije vezuje postanak i opstanak Kninskog muzeja starohrvatskih spomenika.

⁶⁸ Usp. S. Gunjača: »U prvom susretu Bulića s Marunom zrcali se gledanje na pothvat skrupuloznog naučenjaka i odvažnog diletanta«. (»Rad osnivača Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i utemeljitelja *Starohrvatske prosvjete*«, 10)

⁶⁹ S. Gunjača, »Šime Ljubić i kninski starohrvatski spomenici«, 1.

⁷⁰ M. Klarić, »O. Stjepan Zlatović i postanak hrvatske arheologije«, 411.

⁷¹ T. Lalin, »Stjepan Gunjača – Odisej hrvatske historiografije (Najbogatiji fond nacionalne materijalne kulture u Jugoslaviji)«, 12.

5. ERUPTIVAN SRAZ MARUNOVE KONCEPCIJE S GUNJAČINOM POSTMARUNOVSKOM VIZIJOM

Strune Marunove samozataje zamjetno su olabavile god. 1938., kada je u zagrebačkom *Obzoru* bolno zabugario nad spoznajom da je bezobzirno uklonjen iz Muzeja. Usporedo s tom, podjednako bolno mu ispunja inače preosjetljivu »starinarsku nutrinu« (čit. dušu) druga spoznaja, kako su naime »u Muzeju najvažniji kameni spomenici smješteni u najneprikladnijoj dvorani, gdje od vlage stradaju; kako pas ovčar čuva jedan čošak Muzeja, dok ostala tri čoška nisu nikako zaštićena od provale i grabeža!« Zabugario je potom i Gunjača na Marunove invektive ili, kako on to piše, na Marunova »gravamina«. Dakle, te godine bljeskovito je zaiskrilo između Maruna i Gunjače. Krenulo je od Maruna. Zamjetno je da Gunjača ostaje etički i moralno uspravan. Upadljivo je da Gunjači nije bilo stalo uzvratiti strelicama, nego upoznati hrvatsku javnost s pravim stanjem stvari, upoznati je s istinom o/u Muzeju. Marun je naime za Gunjaču i tada, neposredno pred smrt, bio i ostao »zaslužni pionir u istraživanju i sakupljanju hrvatskih spomenika i utemeljitelj kninskog Muzeja«. U istom članku Marun je po prvi put nazvao sebe »ocem kninskog muzeja«. Gunjača je zbog visokog uvažavanja Maruna izbjegavao i svaku pomisao da bi s Marunom zapodjeo polemiku. Prvenstveno i isključivo mu je bilo stalo sprati sa sebe svaku ljagu od pripisanog mu izneređenja Muzeja, a time i iznevjerenja Marunovoj prvotnoj zamisli ustroja Muzeja. Bio je naprotiv duboko uvjeren da njegov »patriotski pravac koji predvodi uredjenju Muzeja« sasvim objedinjuje Marunovu prvotnu koncepciju i postmarunovsku viziju preuređenja Muzeja. Ima, čini se, tu kod Maruna nekih elemenata koji upućuju na blažu mjeru erupcije možda duže vrijeme potiskivanog slabijeg ili jačeg zazora prema stručnosti kao takvoj. Stručni Gunjača odjednom sad premješta, preuređuje, preznamenjuje – vrzmalo se zasigurno u fra Lujinoj glavi, što odaju neki njegovi redci u *Obzoru*. Jedno je pritom sigurno: Mrene na Marunovim staračkim očima većma u prenesenom značenju učinile su svoje. Kao vrstan poznavatelj Maruna na terenu Gunjača ga znalački slijedi do onih pozicija koje su Maruna u njegovu gotovo nagonskom hod, a nerijetko i u trku, dovele nadomak starohrvatskih iskopina. Uzet ću sebi slobodu i nazvati Maruna u najpozitivnijem smislu psom s najosjetljivijim njuhom za pozicije na kojima je trebalo zakrampati. Obojica su oni figurativno bili psi. No, samo tjedan dana nakon ne baš kriptopolemičke razmjene invektivnih strelica s jedne, i obrambenih uzvraćaja s druge strane, sve je utihnulo, sve ubonacalo, rečeno domicilnim jezikom obojice. Čini se da su ratne sjekire tako brzo zakopane ipak voljom, umještvom, razboritošću i miroljubivošću Gunjače. Lako je naime razumljivo što su Marunov ljubljani Muzej i podjednako ljubljani istraživački rad po prirodi stvari jednom morali od aktualnih postati odminulim stožerima jednog života, Marunova života, ispunjenog zapanjujućim rezultatima. A s tim odminućem Marun se vrlo, vrlo teško mirio, što je također lako razumljivo. Mi to Marunovo nemirenje danas moramo s punim razumijevanjem uzeti, jer je on tada već istiha odlazio, gasio se. Pritom mu je za sobom valjalo ostaviti ono što je postalo dio njega, tj. sraslo s njegovim starinarskim bićem. Dometnimo svemu još jedan naš uvid iz današnje perspektive, ne isključujući ni ondašnju. Uza sve uvažavanje i razumijevanje Maruna, Gunjača i Marun

teško su mogli surađivati u vođenju Muzeju. No, čini se da ih je na okupu održalo ono nešto im zajedničko: jedva promjerivo rodoljublje na objema stranama, uza svu nestručnost na prvoj, a temeljitu stručnost na drugoj strani. No, Marunov *nervus archeologicus*, taj naš ovdje već elaborativni refren, u potrebnoj je mjeri nadomještao ili nadopunjavao njegovu nestručnost. Starošću dijelom obnevidjeli Marun u toj svojoj, prema tome, razumljivoj polutami (čitaj: pesimizmu) nekako nagonski kruži pogledom za tracicima svjetla, što znači nade, štoviše optimizma i ta svoja nadanja žarko je želio iznjedruti iz svoje užarene »starinarske nutrine«, te s njima na stranicama *Obzora* upoznati hrvatsku javnost: »Veliki, ako ne i najveći dio mojih memoara nahodi se u arhivu Muzeja starne Savske i Primorske banovine u Kninu, te u arhivu zadnjeg desetljeća što se nahodi u mom stanju. Skoro jednake su važnosti i moji memoari, što sam ih prigodno bilježio u mojim bilježnicama, žalibože djelomično olovkom.« Jasno razabiremo da se otac Kninskog muzeja i otac hrvatske nacionalne arheologije nije mogao samo tako pomiriti s neizbježnom marginalizacijom.

Netom što se smjestio u Muzeju, Gunjača je djelom i perom postupio u dobro nam znanoj Marunovoj maniri: što vjernije i potpunije upoznati kako stručnu tako i onu drugu javnost sa stanjem i potrebama u Muzeju. No, najprije je obznanio u čiju je on to »fotelju« zasjeo. Dakle, preuzimanjem položaja kustosa Hrvatskoga starinarskog društva u Kninu god. 1933., Gunjača je ubrzo upozorio na bezuvjetnu potrebu »da se naša čitalačka javnost upozna s kulturnim radom čovjeka koji je zavidnim zaslugama zadužio znanost uopće, a Hrvate napose«. Bilo je to god. 1934. o 50. obljetnici Marunova istraživačkog rada. Marun nigdje ne govori protiv znanosti kao takve, ali se od zgrade do zgrade stječe dojam kao da bi površno uprezao znanost u kola svoga istraživačkog rada; kao da se većma pouzdavao u nalaze kao rezultate svoga krampanja, odnosno, u vlastite pretpostavke i spoznaje koje su dovodile do tih nalaza.⁷² Imao je naime svoj *methodos*, metodu, svoj put. Osobnog sam stava da svo to Marunovo slabije izraženo marenje za znanost nije ipak moglo izdržati jednu osebuju pretvorbu. Naime, Marunov rad kroz neviđeni mar i nehoteći prevlači se nevidljivom znanstvenom oblogom, tj. poznanstvenjuje se. To je jedna od onih krivulja u životu koje se protijekom vremena same od sebe ispravljaju.

Godine 1934. S. Gunjača preko zagrebačkog *Obzora* upućuje hrvatskoj kulturnoj javnosti svoj poznati gromoglasni vapaj: »sa strane našeg gradjanstva ne posvećuje mu se (tj. banovinskom muzeju – nap. K. Č.) niti maćuhinska pažnja, ma da je to naš jedini muzej takove vrsti u državi«.⁷³ Gunjača u nastavku dopunjuje svoju lamentaciju

⁷² Duhovito je prisjećanje jednog Marunova dobrog poznavatelja i suradnika: »Svoga nasljednika zamišljao je po prilici ovako: 'Neka izuči lijevanje u gipsu, fotografiju i konzerviranje starina – drugo sve je suvišno'«. (F. Cota, »Monsignor Bulić i fra Lujo Marun«, 142) Treba ipak naglasiti da je Živić među rijetkima koji *explicite* govori o Marunovu »znanstvenom radu«. Marun mu se, izgleda, u tom kontekstu nametnuo kod svoje nazdravice za objeda s europskim arheolozima na kninskoj Tvrđavi god. 1931., »... da ga (tj. fra Luj – nap. K. Č.) je uvijek u *znanstvenom radu* (istakao K. Č.) vodila ljubav prema domovini i hrv. narodu«. (»Naučni posjet evropskih arheologa Kninu i sjevernoj Dalmaciji«, *Obzor*, 72/1931./, br. 226, str. 2)

⁷³ S. Gunjača, »Šime Ljubić i kninski starohrvatski spomenici«, 1. Potkrijepimo ove Gunjačine retke s Marunovim recima otprilike godinu i pol dana prije smrti: »Ali kad bih stao ove memoare pisati, oni bi bili jedna dirljiva naricaljka, kako hrvatski narod nije shvatio zamašitost starohrvatskih

za nas ovdje bitnim dodatkom: »Predmeti koji se danas tu nalaze, nose na sebi žig mara i požrtvovanja nekolicine onih, čija će imena ostati u vječnoj uspomeni«. Dakle, za Gunjaču je to rezultat rada »nekolicine«, ali u osobi L. Maruna smatrao je dovoljnim individualizirati i personificirati ekstrakt te »nekolicine«: »Bio je to fra Luigji Marun koji je, potaknut patriotskom ljubavi, prvi u ovom kraju posvećivao pažnju svetim ostatcima naših predja, te stao sakupljati ostatke ostataka ugaslog sjaja i veličine i tim putem spasio brojne spomenike od neminovne smrti«. ⁷⁴

Gunjači valja odati svako priznanje kao prvorazrednom hrvatskom rodoljubu i stručnjaku na polju hrvatske arheologije, te velikom hrvatskom intelektualcu, kada samo dvije godine nakon svršetka Drugog svjetskog rata, točnije, 28. ožujka 1947. piše u *Slobodnoj Dalmaciji* onako kako je o Marunu i njegovu radu pisao prije desetak i više godina npr. u *Obzoru*, *Novom dobu* ili *Glasniku Primorske banovine*. Navedenog nadnevka Gunjača naime piše u *Slobodnoj Dalmaciji*: »... davni spomeni hrvatske prošlosti skruti [su] posvuda u zemlji. Prvi je bio tada *franjevaca* (istakao K. Č.) Lujo Marun koji je namjerno u zemlji počeo tražiti hrvatske apomenike«. ⁷⁵ Dakle, Gunjača ne prešućuje Marunovo franjevaštvo na stranicama partizanske *Slobodne Dalmacije* i Jugoslaviji ga otvoreno predstavlja kao franjevca u vrijeme kada je sve hrvatsko i fratarsko proganjeno, lomljeno i doslovice u zemlju sabijano. Vrlo vješti, iskusni i lukavi Gunjača umio je iskoristiti svoj povlašteni položaj u mladoj crvenoj (drujoj) Jugoslaviji. Sreća po hrvatsku nacionalnu arheologiju da ga je uživao. Gunjača je tako na sebi svojstven način bordižao kada je navedenog nadnevka osvanuo već navedeni Gunjačin napis. Od glave do pete bio je *homo croaticus* 1935., 1945., 1955., 1980., baš kao i za nas danas.

Sve upućuje na to da je Gunjača onaj svoj obrambeni odgovor u *Obzoru* god. 1938. ipak želio nadopuniti god. 1949. u *Starohrvatskoj prosvjeti*. Bolje se naime osvrnuo na svoje preuzimanje »Hrvatskog starinarskog muzeja« god. 1933. nakon kustosa prof. Pavla Pauša. Gunjača u prvi plan ponajprije iznosi katastrofalne posljedice poteza iz sredine god. 1929., kada upravu nad Muzejom preuzima don M. Klarić. Svaki ozbiljniji rad na terenu je stao. Krenulo se »prenašanjem(m) i smještanjem(m) inventara (kovina) u novu zgradu i izvršilo se definitivno preseljenje u Tvrđavu, jeseni 1934. Tu se obavio novi raspored predmeta i izlučio starohrvatski materijal iz čudne zajednice sa predhrvatskim, što je, da se ne govori o naučnim i muzeografskim principima, iziskivao i vremenom i karakterom i osebnjuošću jako odjeliti starohrvatski period, pa napokon i red. Na rad oko sistematizacije zbirke mnogo se je vremena utrošilo, ali su se i postigli rezultati u ispitivanju odnosa pojedinih arhitektonskih fragmenata, koji su dotada bili u muzeju posvuda i odjelito postavljeni, a da se nije znalo za međusobne pripadnosti. Povezano

spomenika, pa je stoga sve do dana današnjega ostao hladan prema istima« (L. Marun, »Fra Lujo Marun ne piše memoare, ali apelira da se pomogne Hrvatski muzej u Kninu«, 1-2).

⁷⁴ S. Gunjača, »Šime Ljubić i kninski starohrvatski spomenici«, 1.

⁷⁵ S. Gunjača, »Važnost hrvatskog arheološkog blaga i pitanje njegova azila (Povodom gradnje središnjeg hrv. arheološkog muzeja u Klisu)«, *Slobodna Dalmacija*, 5 (1947.), br. 676, Split, str. 5.

je preko 300 pronađenih fraktura, iskrslu su neki čisto novi oblici.⁷⁶ Potkraj rujna 1935. navršilo se 50 godina života don Mate Klarića (1865.–1961.) i tom prigodom V. Živić, veliki poštovatelj Klarićeva arheološkog rada, »u (svom) pjesničkom oduševljenju« (kako će nešto kasnije također u *Obzoru* prokomentirati Gunjača) biranim riječima osvrnuo se u *Obzoru* na tu za nj važnu polustoljetnicu, »koju sam ja – piše Živić – uzveličao u mom članku imajući dublji razlog, nego što to misli g. G(unjača)«. Javlja se na to Gunjača, što Živiću bude drago »da se barem netko javio i digao svoj glas, pa makar to bio g. Gunjača, ...«. (istakao K. Č.) Gunjača posebice razjaruje Živića »duh(om), kojim on piše«, jer da je to »onaj isti duh, koji je priječio da don Mate Klarić ostvari svoja arheološka iskapanja...«. Za razliku negoli Gunjačin, Živićev stav prema Klarićevu ravnanju Muzejem antipodno je suprotan: »G. G(unjača) mi podmeće u pero 'Klarićevu eru' iz mog članka 'Hrv. Troja' i to onu eru, kad su Klariću bile vezane ruke (od g. 1929. do 1932.) dok sam ja izričito napisao, 'da je muzej hrv. spomenika od g. 1929. zapao u korotnu šutnju', ...«. Već smo se osvjedočili kako s nimalo obzira nije Živić »gladio« ni Maruna. U ovoj prigodi Živić se dohvatio Marunova začasnog predsjednikovanja u Hrvatskom starinarskom društvu u Kninu i o tome zapisao: »...nijesam našao u tom imenu začasnog predsjednika, a niti u imenima 'nekih drugih' poticaja da njime uzveličam naše ideale.⁷⁷ Tako fotograf i preparator V. Živić o stručnim pitanjima Marunova Muzeja u koji ga je, usput rečeno, god. 1928. doveo Marun.

Kad bi se pokazalo potrebnim, Gunjača je umio upravo srnuti u obranu istine i struke, no i tada budno odmjeren i suzdržan, nimalo invektivan, ali zato znalački superioran većma naspram prijetnji ili problemu koji bi iskrsnuo negoli prema onome tko bi ih izazvao. Tako je publicist V. Živić svojim potvorama i patvorinama u isti mah, u *Obzorovu* podlistku izazvao Gunjaču u neravnopravnu polemiku. U pitanju je bio M. Klarić, Marunov sugrađanin kojemu je Marun inače bio veoma sklon, što je i potvrdio odabirom kontroverznog župnika – »arheologa« Klarića za tajnika Društva. Živić je Klarića ovjenčao tolikim zaslugama po »Hrvatsko starinarsko društvo«, da bi to Društvo bilo posrnulo da ga Klarić nije pridigao. O fra Luji ni riječi jedine. Gunjača katapultira Živića nepobitnom faktografijom koju nam ovdje ni u skraćenoj verziji nije moguće donijeti. Je li u pitanju neki zaostali neraščišćeni spor i obračun, Živićeva pakost kojoj povod valja tražiti na relaciji Marun – Klarić ili pak nešto treće, ni Gunjača se ne upušta u gonetanje, ali mu Živić nije dopro dalje od pukog pjesničkog maštanja, potpomognutog nadahnutim oduševljenjem. Sve u svemu, nakon 6. studenoga 1935. benkovački župnik don M. Klarić mogao je biti još inferiorniji, još beznačajniji u krugu nekolicine arheologa koji su ga poznavali, a sve Gunjačinim razotkrivanjem istine, zahvaljujući Klarićevu samozvanom odvjetniku Živiću.⁷⁸ No, ne treba u pozadini svega smetnuti s uma Marunovu naklonost prema Klariću, iz koje je generirao jedan od težih promašaja u Marunovu sveukupnom istraživačkom radu. Ta naklonost izrodila se naime u Marunovo konfuzno i neshvatljivo

⁷⁶ S. Gunjača, »Kratak osvrt na prilike i rad Muzeja u Kninu«, *Starohrvatska prosvjeta*, III. serija, sv. 1, 1949., str. 280-281.

⁷⁷ »Prilog k 50-godišnjici don Mate Klarića«, *Obzor*, 76 (1935.), br. 262, str. 1.

⁷⁸ S. Gunjača, »Prigodom jednog jubileja«, *Obzor*, 76 (1935.), br. 256, str. 1.

povjeravanje Klariću nadzora nad određenim iskapalištem. Marun očito u svom radu nije bio svjestan da je bio pod stalnim povećalom mladoga Gunjača koji je u svojim spoznajama danomice sazrijevao. Superiorni Gunjača imao je Maruna i njegov rad kao na dlanu, ali se u vlas klonio zauzeti položaj kakvog korektora naspram preosjetljivom Marunu.

Kad je što prosudio potrebnim, Gunjača bi obvezno s istinom izišao na vidjelo, gdje joj je i mjesto. Ravnih deset godina nakon smrti, tu istinu Gunjača, ironijom sudbine, iznosi upravo na stranicama Marunove *Starohrvatske prosvjete*. Uvijek se u povijesti ponavlja da su pravdoljubivi i istinoljubivi ljudi do nekoga osobito držali, s razlogom ga uvažavali ili upravo voljeli. No, pokazalo se da im je istina ipak draža. Vidjeli smo koga je Gunjača gledao u Marunu. Međutim, kad je sazrelo vrijeme, Gunjača o Marunu piše: »Paralelno sa muzejskim radom, ali odvojeno i na svoju ruku, često i svojim novcem, radio je još od god. 1929. Marun. U Muzeju koji je stvorio gledao je ustanovu tadanje vlasti, koja ga je penzioniranjem uklonila s rukovodstva, a posljedica toga je bila, da je upravu Muzeja često držao daleko od svojih nakana i zahvata, pa zato ona nije imala uvijek uvida u njegov rad. Stoga se ovdje tek radi registriranja, iznosi ono što se je svojevremeno i u raznim prigodama od njega moglo saznati. Njegove bilješke nisu dospjele u muzej, njih je oporučio sinovcu Frani Marunu u Skradinu, koji ih ima predati kad Muzej definitivno bude sređen.«⁷⁹ Ne treba isključiti mogućnost da Gunjača nikad nije zaboravio Marunov napad god. 1938. na »psa ovcara« samo jednog kuta u Hrvatskom starinarskom muzeju.

Svu težinu svakog rada u Marunovoj blizini posljednjih 5-6 godina njegova života Gunjača je opisao s tri retka. Iz tih redaka nam je jasnija i Gunjačina suzdržanost, njegov obzir, ali zapravo šutnja do onog dana kad je bilo mnogo prikladnije izići s istinom na vidjelo, pred hrvatsku javnost. U svakom slučaju ne treba smetnuti s uma da je rukavicu god. 1938. dobio Marun Gunjači, a ne Gunjača Marunu. Tri Gunjačina retka glase: »Za Marunovih posljednjih godina, jamačno iz osjetljivosti prema njemu i njegovoj situaciji, Hrvatsko starinarsko društvo i svi njegovi suradnici sustezali su se od jače aktivnosti, jer Maruna nisu mogli niti htjeli mimoilaziti.«⁸⁰

God. 1949. Gunjača je, čini se, kao nikad dotad, »progovorio« o Marunu. Je li zapravo počekaio 11 godina da Marunu konačno *pleno pectore* odgovori na napad iz god. 1938. ili je sve radio za dobro struke i znanosti uopće? Čini se da jedno i drugo valja uzeti u obzir. Tako navedene (1949.) godine još manje želi retuširati sliku stanja u Hrvatskom starinarskom društvu npr. iz god. 1925., kada Društvo ulazi u novu fazu svoje djelatnosti. Tada naime u

⁷⁹ S. Gunjača, »Kratak osvrt na prilike i rad Muzeja u Kninu«, 289. Primjetno je da se Gunjača tek nuzgredice, čisto informativno osvrnuo na Marunovo umirovljenje, tj. kako i koliko mu je to trebalo za dotični kontekst. Nepuna tri desetljeća kasnije izrazit će svoj puni stav o tom za Maruna bolnom pitanju: »Šestojanuarska diktatura... na nezgodan je način uklonila Maruna, predsjednika i tvorca ne samo Muzeja nego i hrvatske arheološke znanosti. Čak se išlo toliko daleko koliko diktator nije ni tražio da se učini, jer se tek otisnuta *Starohrvatska prosvjeta*, muzejsko glasilo, kamarirala u Zagrebu u jedan magazin. I ugledala je svjetlo dana tek nakon oslobođenja«. (S. Gunjača, »Starohrvatska kulturna baština – Tragovima povijesti Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu«, 10)

⁸⁰ S. Gunjača, »Kratak osvrt na prilike i rad Muzeja u Kninu«, 290.

upravi Društva zatječemo za te prilike dojmljiv broj učenjaka.⁸¹ No, taj znanstveni kadar, prosuđuje Gunjača, »nije imao posvemašnje moći u davanju pravca i načina rada, i upravo je požaliti što je uglavnom sve radove predvodio stari predsjednik zastarjelim i ne baš naučnim metodama«. U tom tonu Gunjača u nastavku domeće: »Izborom terena i radom na njemu rukovodio je i dalje Marun, ne baš najsretnije po nauku, naročito ne onda kad je bio odsutan jači stručni nadzor koji se pokatkada, ali obzirno radi njegove preosjetljivosti, vršili njegovi suradnici (Abramić, Iveković). Bilo je još nesretnije kad je Marun, isto kao ono oko g. 1890. u počecima svoga rada izvan kninske okolice, prenašao izvođenje iskopina na t. zv. 'povjerenike', a to su bili prosvjećeniji ljudi u raznim mjestima, pa je tih godina (1925.–1928.) 'povjerenik' u Benkovcu don Mate Klarić upravo devastirao objekte. Međutim, period i ovakove aktivnosti nije dugo trajao. Sredinom g. 1929. rabotom Klarić – Murgićevom i šestojanuarskom protunarodnom politikom kapitalističkih vlastodržaca bio je prekinut rad baš na svim linijama«. ⁸² Još ni koju godinu prije smrti neće Gunjaču prestati moriti svi ti Marunovi radno-metodološki utezi s kojima je »hrvatski Schliemann« ipak uspijevao u čudesnim razmjerima izvući na površinu nepromjerivo blago iz hrvatskog arheološkog podzemlja. Iskoristio je intervju za hrvatski kulturni list *Telegram* god 1972. i progovorio o tom pitanju prema kojemu od svog prvog napisa u *Obzoru* god. 1934. nije ostao ravnodušan, smatrajući da uopće nije ni potrebno tada spomenuti Marunovo ime: »Prije sam spomenuo kako se istraživanje začelo iz patriotske a ne iz znanstvene pobude. A to je izlazilo iz amaterizma i diletantizma, s čega su nastali mnogi i mnogi propusti za samu znanost. Radili su često i nepismeni seljaci na 'vađenju spomenika, jer se s prva išlo samo za tim da se s pronalascima pune police, da se vidi koliko toga ima i koliko još zemlja obećava. A to je bilo od znanosti vrlo daleko. Stoga se nameće potreba revizije svih takvih zahvata, da se bar osjeti veza pronalazaka s nalazištima i objektivima od kojih potječu. Tu reviziju već odavna vrši ovaj muzej u ime Instituta a sad je vrši i Institut«. ⁸³

Gunjača je 17. studenoga 1951. sudjelovao na zasjedanju Koordinacijskog odbora arheologa FNRJ-a u Ljubljani s temom »Referat u vezi prijedloga za savezno iskopavanje u Bribiru«. Smatrao je uputnim upozoriti na najvažnije arheološke sedimente burnog života kako u antičkom tako i medievalnom Bribiru koji još i u najnovije doba emitira »upadan poziv arheologu«. Ma koliko su za Gunjaču ostali registrirani kao fragmentarni Marunovi radovi na Bribirskoj glavici, prosudio je da bi tada u Ljubljani nedvojbeno nanio Marunu nepravdu prešućivanjem ostataka zidina na koje je Marun prvi opipljivo upozorio svojim iskopinama. Štoviše, s ciljem preglednog uvida u Marunov arheološki rad u Bribiru, Gunjača zaokružuje referat Marunovim izvješćem od 28. prosinca 1913. što ga je bio uputio Centralnoj komisiji za čuvanje starinskih i umjetničkih spomenika u Splitu. Pritom

⁸¹ U svom punom značenjskom opsegu primjenjive su na Marunovo radno okružje riječi Lj. Karamana: »Ovi čedni počeci arheološkog rada u Dalmaciji počeli su privlačiti na sebe pažnju strane nauke kao i interes Zagreba, koji je narodni preporod bio izdigao do središta kulturnog rada i nastojanja svih hrvatskih krajeva«. (»Rad na polju klasične arheologije u Dalmaciji«, 158)

⁸² S. Gunjača, »Kratak osvrt na prilike i rad Muzeja u Kninu«, 279.

⁸³ T. Lalin, »Stjepan Gunjača – Odisej hrvatske historiografije (Najbogatiji fond nacionalne materijalne kulture u Jugoslaviji)«, 13.

skreće pozornost arheolozima u Ljubljani: »Dakako da nas ovaj pregled (tj. Marunov) ne može naučno zadovoljiti«. Valja nam još istaknuti da uz velika imena kao što su Plinije, Ptolemej i Konstantin Porfirogenet, naravno, u zasebnom i dobro poznatom kontekstu, zatim Pietro Kandler, Petar Skok, Vjekoslav Klaić, Wilhelm Kubitschek⁸⁴ i Ferdo Šišić, redomice na prvoj stranici referata, u značajnom kontekstu čitamo i Marunovo ime, da bi u posljednjoj četvrtini referata to ime dominiralo.

6. L. MARUN: UVAŽENI PRINOSNIK »ZVONIMIROVU PITANJU«

Tridesetogodišnji Marun upustit će se u rasplitanje jednoga od najčvorastijih pitanja za hrvatsku nacionalnu historiografiju, tj. pitanja načina smrti i mjesta ukopa hrvatskoga kralja Dimitrija Zvonimira. Iz dosad izloženoga možemo sebi jasnije predočiti u kojoj je mjeri mučilo Maruna Kranjčevićovo pitanje koje se moglo čuti iz recitacije njegove pjesme »Na grudi prošlosti« na dan otvorenja Prvog muzeja hrvatskih spomenika u Kninu (24. kolovoza 1893.): »Gdje su stope silnog kralja iz davnine?«⁸⁵ O čemu se radilo i još uvijek radi? Davno je počelo (od Tome Arhiđakona, Luccarija (Lukarevića), Luciusa (Lučića), preko Farlatija, Krčelića, Kukuljevića, Račkoga i Zlatovića do Maruna, Šišića i Gunjače, ali i dr.) s ubikacijom lokaliteta Pet crkava u Kosovu, koji se drži za mjesto zborovanja i Zvonimirove pogibije. Čitav problem bio je i ostao u pronalasku spomenutog lokaliteta. U hrvatsku historiografiju Marun s tim pitanjem dopijeva, zahvaljujući Gunjači, god. 1952., i to na ne baš uzana vrata. U ovećoj raspravi u *Radu JAZU*, knjiga 288, Gunjača donosi 13 što kraćih što dužih odlomaka s Marunovim prinosima tom pitanju. Usredotočimo se samo na odlomak u kojem Gunjača precizira mjesto Maruna u hrvatskoj historiografiji o tom pitanju: »Marun se, kao nosilac problema istraživanja mjesta Zvonimirova zborovanja i ubijstva, i dalje izmjenično kolebao između Cecele kod Drniša i Biskupije u Kosovu polju, makar je ovaj posljednji bio kud i kamo skloniji. ... ..«. Marunovi rezultati »Zvonimirova pitanja« Gunjači su se logično uklapali u posljednji, četvrti dio rasprave: »Arheološko-topografska otkrića«.⁸⁶ Marunov rad i rezultate karakteriziraju uvažavanja rezultata G. Vinjalića, F.

⁸⁴ Austrijskoga epigrafičara i numizmatičara dr. Wilhelma Kubitscheka (1858.–1936.), prvoga Marunova suvremenika, bilježimo kao razmjerno čestoga posjetitelja Marunova Muzeja. O razlozima Kubitschekovih povremenih dolazaka u kninski Muzej v. Marunove zapise u *Starinarskim dnevnicima* sa sljedećim nadnevcima: 22., 24. i 29. travnja 1903.; 11. studenoga 1905.; 29. listopada 1910., te 5. i 6. studenoga 1911. Veliko zanimanje iskazao je i gore uz Kubitscheka navedeni prof. Ferdo Šišić. O Šišićevom gustom radnom programu ostavio nam je Marun u svojim *Dnevnicima* čak nepunih trideset redaka. »Dne, 9. 4. 1911«. Nešto više o Marunovim doticajima s W. Kubitschekom v. K. Čvrljak, »Fra Lujo Marun i prof. dr. Milan Rešetar u korespondenciji razmijenjenoj 1905.–1926. (... ..)«, 92, 99, 101–102.

⁸⁵ S. S. Kranjčević, »Na grudi prošlosti«, 569.

⁸⁶ S. Gunjača, »Kako i gdje je svršio hrvatski kralj Dimitrije Zvonimir, s dodatkom: O grobu kralja Zvonimira na Kapitulju kod Knina«, *Rad JAZU*, knj. 288, Zagreb, 1952., str. 290; 286–297.

Bulića i S. Zlatovića u tom pravcu. Valja svakako istaknuti Bulićevo proširivanje areala za mogući pronalazak traženog lokaliteta, tj. da ne treba ostati samo na Biskupiji, nego da u obzir dolazi i Kapitul. Zlatović usredotočuje osobitu pozornost na tragove nekih objekata koje Vinjalić navodi u svojim pismima. Jednaku pozornost Gunjača pridaje Marunovim iskapanjima na Lopuškoj glavici usred Biskupije, o čemu je nešto ranije iznio Zlatović neka svoja zapažanja. Marunova kolebanja i odustajanja od daljnjih zahvata Gunjači su dobro poznata. Pouzdani izvori za praćenje Maruna u tim njegovim nastojanjima za Gunjaču su Marunove obavijesti s Programima Društva, od kojih su mu posebice zanimljivi za god. 1927. i 1928. U Programu za prvu godinu Marun izlazi pod br. 5 Programa s obećanjem: »Učinit će se neki pokušaji na Kninskom i *Petrovom polju* sa zadaćom, da se objasni poznati izričaj stare kronike o mjestu zvanu kod Peti Crikvah«. Još znanstveno radoznalijim napraviti će Marun Gunjaču obaviješću iz god. 1928., gdje je Gunjača mogao pročitati: »Tako je potpunom sigurnošću konstatovan na ovom mjestu u Biskupiji onaj lokalitet XI. vijeka, koji stara kronika iz XIV. vijeka naziva 'U petih crikvah u Kosovi' gdje se ima tražiti grob kralja Zvonimira, koji je na tom polju ubijen«. Ne manje zanimanje pobudio je zasigurno Gunjači Marunov članak iz god. 1927. »Ruševine crkve sv. Luke na Uzdojlu kod Knina s pisanom uspomenom hrv. kneza Mutimira«. U tom članku Marun naziva Cecelu kod Drniša »historijskom glavicom«. Gunjača ne nalazi drugog razloga toj Marunovoj povijesnoj valorizaciji Cecele osim s tog razloga što je zborovanje i Zvonimirovo ubojstvo historijsko, jer se crkva sv. Cecilije ne spominje ni s kakvom drugom oznakom nego s tom, kako donosi Ivan Tomašić u Kronici. U svakom slučaju, Gunjača se ne protivi navedenoj Marunovoj historiografskoj valorizaciji.

Na Marunove »obavijesti« uslijedio je Gunjačin za nas ovdje značajan komentar: »Ovim je bjelodano utvrđena dugotrajna dvoumica u ubiciranju Zvonimirove pogibije. Nego, nas će ovdje zanimati kako je došlo do one konstatacije u posljednjoj stavci. Tu se zapravo radi o rezultatima reambulacije iskopina u Biskupiji, koju je u početku srpnja 1928. izvršio Ćiril Metod Iveković (1864.–1933.) na osnovi Marunovih sugestija.

Gunjača uvažava Maruna i onda kada se njegovi skupo investirani radovi u konačnici pokažu kao rezultati koji zbog pogrešne ubikacijske procjene neizbježno padaju u vodu. Tako je bilo s iskapanjem na lokalitetu Katića Bajami gdje je Marun kopao od 1898. do 1909., dakle punih deset godina. Otkrio je crkvicu za koju se držalo da bi mogla biti hrvatska dvorska kapela. Pretpostavka se ispostavila potpuno neutemeljenom, jer je revizijom iskopina god. 1950. dokazano da je u pitanju kasnoantička, a ne starohrvatska crkva. Bilo je još nekih Marunovih pretpostavaka koje Gunjača nije propustio spomenuti, ali koje za nj nisu bile od posebnog značaja. Sve to nama ovdje govori o intenzitetu Marunove dvogodišnje ponesenosti i zaokupljenosti pitanjem mjesta Zvonimirova zborovanja i pogibije. Gunjača honorira Marunove napore, ali i rezultate uvrštavanjem u historiografiju među pedesetak hrvatskih i nehrvatskih autora koji su dali značajne rezultate u raspletanju tog gordijskog čvora hrvatske historiografije.

Ova naša promišljanja i propitivanja koja u punoj mjeri dodiruju dva stoljeća, završimo s događajem iz posljednjeg mjeseca god. 1976., kada je književnik Mirko Božić simbolično predao ključeve S. Gunjači od zgrade Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika. Iz Gunjačina govora pri otvaranju Muzeja zrcalila se sva veličina fra Luje Maruna još dok

mu ni ime nije spomenuo. U prigodi otvaranja Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu akademik S. Gunjača zaokružio je u prosincu 1976. obljetnicu »... težnji, lutanja i raznih peripetija kroz koje je prošlo kulturno, historijsko i naučno blago živućeg naroda koje je pronađeno na njegovom historijskom tlu«. ⁸⁷ Navršilo se naime ravnih 90 godina od kojih nam valja 53 odbiti na Marunovo vrijeme rada, znoja i promrzlina, žedanja i gladovanja, ali i beskrajnog zadovoljstva u onoj »duševnoj česti« koja je za Maruna pripadala arheologiji.

7. ZAKLJUČNA OCJENA

S dvjema obljetnicama, od kojih jednom za nas ovdje u prvom planu, a drugom sasvim razložito involviranom u prvu, tj. 70. obljetnicom Marunove smrti, u Zoranićevoj maniri proslavljamo svekoliko hrvatsko tlo koje je ne jednom zaiskrilo od snažnih zamašaja mašklinom u dinarskim šakama Luje i Stipe. Kraći dio puta u zajedničkom itineraru, koliko je to dopustila kronologija, prevalili su naši starinari zajedno. Kao da su se dva rukavca (Marunove) Krke i (Gunjačine) Cetine slili u jedan. No, voljom iste kronologije Gunjača je nastavio dalje sâm: nadasve stručan, odlučan, prodoran i samosvjesno spreman uraditi ono što je naumio, dok ne iscuri i posljednje zrnce pijeska iz klepsidre njegova *curriculum-a*.

Za Gunjaču je nepobitno da je Marunove zasluge odvajao od njegovih promašaja kao pljevu od zdravog zrnja. Međutim, mjestimice se ipak ne bez čuđenja suglašavamo s Gunjačom u njegovu razotkrivanju istine o Marunovoj nestručnosti, da bismo potom samo koji odlomak ili čak redak dalje iščitavali Gunjačino isticanje Marunovih zapanjujućih rezultata od vlastitih iskapanja. Štoviše, istaknut će Gunjača u jednome od posljednjih svojih radova o Marunu: »Marun je svojim otkrićima pružio golemu podlogu za osnovu i razvoj cijele naučne grane, koja počinje od problematike graditeljskog stvaranja te ide preko historije i historije umjetnosti do paleoetnografije«. ⁸⁸ Na istoj poziciji razmišljanja ostat će Gunjača i 17 godina kasnije: »Međutim k najizdašnjem vrelu dokumenata, k našem podzemlju, kojemu se prilazi arheološkim putem, nitko tada nije pristupao«. ⁸⁹

Gunjača se do kraja Marunova života grčevito upirao ukazati na pravo i časno mjesto koje Marunu pripada. Besprimjerna mu je bila želja kninskog fratra za istraživanjem djedovinske slave. I sve to bez stručne (fakultetske) spremlje, ističe Gunjača. ⁹⁰ Možda se

⁸⁷ S. Gunjača, »Starohrvatska kulturna baština – Tragovima povijesti Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu«, 10.

⁸⁸ S. Gunjača, »Rad osnivača Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i utemeljitelja Starohrvatske prosvjete«, 26.

⁸⁹ S. Gunjača, »Riječ je o odnosu prema arheološkim narodnim spomenicima«, 52. Kao malo tko drugi, S. Gunjača je raspolutio fra Luju Maruna: na jednoj strani nestručnost, na drugoj suptilni *nervus archeologicus*.

⁹⁰ Istaknut će to i J. Strzygowski koji će kod Maruna razlučiti amaterski pristup jednoj znanstvenoj disciplini od kasnije postignutih rezultata u zapanjujućim razmjerima: »Upravo prvoborci, kao što

ipak ne bismo trebali u potpunosti složiti s Gunjačem da je Marun prvi pokazao učenicima put kojim se dolazi do izvora za poznavanje kulturnog i društvenog života Hrvata u doba hrvatske dinastije. Znali su hrvatski arheolozi kao povjesničari iz druge polovice 19. i prve 20. stoljeća koje se starinarske žile raspružaju iz Knina u svim pravcima. No, u njima nije bilo onog erosa koji je prštavo izbijao iz fra Luidija.⁹¹ Svojim metodama i stilovima rada svi zajedno stižu do jednog raspuća, otkud se jedini Marun zapućuje vlastitim, svima nam danas dobro znanim putem. Što je iz svega toga rezultiralo? Gunjača odlučno tvrdi: »Hrvatskoj arheologiji početkom druge polovine prošlog vijeka nije bilo ni traga«. ⁹² Tragovi će zaredati nakon prvih Marunovih zamašaja mašklinom u utrobu starohrvatskog tla na Petrovcu i Ceceli god. 1884. No, Gunjača ipak pomiče bliže Kninu epicentar lapidarnih zametaka Kninskog muzeja, a time i hrvatske arheološke znanosti.

Gunjačini tekstovi, pogotovo neki, sasvim raspoznatljivo i bjelovidno sadrže Marunovu psihografiju koja reflektira svu dubinu Gunjačina proboja u nutrinu jednoga zanesenjaka koga su olovni utezi njegova nerijetko nenadziranog, gotovo bih radije kazao, nenadzirivog zanesenjaštva glavom i nogama okrenuli prema ljubljenom podzemlju. Doktrinu pak o nadzemlju svoga skotističkog Franjevačkog reda prepuštao je onima koje sve ono niže od oltarne menze nije uopće zanimalo, baš kao što je filozof Immanuel Kant prepuštao nebo vrapcima. Upravo slijedom tih spoznaja, slijedom dobivenog Marunova psihograma, Gunjača u Marunovu podzemlju nalazi ključeve od odaja njegovih uspjeha.

Na ovom našem prijašnjem putu mogli smo se barem djelomice uvjeriti da je to mogao u djelo provesti samo »vulkanski duh hrvatske povijesti i njezine najvažnije odrednice – arheološke odrednice, neosporivog materijalnog dokaza o identitetu, samobitnosti i opstojnosti hrvatskog naroda na ovom prostoru«. ⁹³ Kultor i vrlo dobar poznavatelj kako Maruna tako i Gunjače, Mate Zekan, teško je mogao jezgroviti je, a bitnije i odredbenije zaključiti svoja promišljanja u knjizi *Vizionarova misija*, negoli netom njegovom navedenom sintezom. A mi ova naša promišljanja zaključimo Marunovim riječima iz svečane besjede pred vratima njegova prvog novootvorenog muzeja, riječima koje su i danas toliko aktualne da ih je mogao izgovoriti i Gunjača u času otvorenja MHAS-a: »Istina, kao svaki plemenit podhvat ima svojih zapreka i poteškoća, tako da i zamisao posebnog hrvatskoga muzeja u neki čas dodje u klanac jadikovac, u komu za dlaku ujedno sa društvom nepostrada. Ali uz božju pomoć kad nemogosmo, kako htjedosmo, odabراسmo za sada kako mogosmo, te ipak evo postigosmo posebni muzej«. ⁹⁴

su Marun i Fr. Radić, nemaju sve, što je potrebno za samostalan poredbeni rad. Čovjek može naučiti na sveučilištu ili upravljati muzejem, a da ipak ne stoji neposredno blizu samom istraživanju po sebi, po kojemu se promiče znanje, spoznaja i razumijevanje«. (*O razvitku starohrvatske umjetnosti*, 72)

⁹¹ V. Novak govori o Marunovim rezultatima radije kao o crpilištima za učenjake: »Taj njegov rad bio je plodonosan, i mnogi domaći i strani naučnjaci crpu iz tih nađenih i čuvanih spomenika građu«. («Marun, Vjekoslav /Stjepan/«, 811)

⁹² S. Gunjača, »Kninski muzej hrvatskih spomenika. Osnutak, historijat i pitanje daljnjeg razvoja«, *Glasnik primorske banovine*, 1(1938.), br. 105, Split, str. 101.

⁹³ Mate Zekan, nav. dj., 76.

⁹⁴ L. Marun, *Spomen-knjiga otvora Prvoga muzeja hrvatskih spomenika*, 4.

8. LITERATURA

- BULIĆ, Frane, *Hrvatski spomenici u kninskoj okolici, uz ostale suvremene dalmatinske iz dobe hrvatske dinastije*, sv. I, JAZU, Zagreb, 1888 (Djela JAZU, knjiga VIII).
- COTA, Frane, »Monsignor Bulić i fra Lujo Marun«, *Alma Mater Croatica* (Glasnik hrvatskog sveučilišnog društva u Zagrebu), 5 (1941.), br. 4, Zagreb, str. 141-144.
- ČVRLJAK, Krešimir, »Fra Lujo Marun i prof. dr. Milan Rešetar u korespondenciji razmijenjenoj 1905.–1926. (Prinos povijesti hrvatske numizmatike)«, *Zbornik o Luji Maruni* (Zbornik radova sa Znanstvenog skupa o fra Luji Marunu u povodu 150. obljetnice rođenja /1857.–2007.), Skradin – Knin, 7. – 8. prosinca 2007., Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić« Šibenik, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Institut za arheologiju Zagreb, Sveučilište u Zadru, Odjel za arheologiju, Šibenik-Zadar-Zagreb, 2009., str. 91-113.
- GUNJAČA, Stjepan, »Šime Ljubić i kninski starohrvatski spomenici«, *Obzor*, 75 (1934.), br. 77, Zagreb, str. 1-2.
- GUNJAČA, S., »Jedna pedesetgodišnjica zaluznog rada (Fra Lujo Marun, istraživač starohrvatske prošlosti)«, *Novo doba*, 18 (1935.), br. 105, Split, str. 3.
- GUNJAČA, S., »Prigodom jednog jubileja«, *Obzor*, 76 (1935.), br. 256, str. 1.
- GUNJAČA, S., »Povodom 80-godišnjice o. Luje Maruna. Rad Hrvatskog starinarskog društva«, *Obzor*, 77 (1937.), br. 283, str. 1-2.
- GUNJAČA, S., »Neka razjašnjenja povodom članka fra Luje Maruna o njegovim memoarima«, *Obzor*, 78 (1938.), br. 105, str. 1-2.
- GUNJAČA, S., »Kninski muzej hrvatskih spomenika. Osnutak, historijat i pitanje daljnjeg razvoja«, *Glasnik primorske banovine*, 1 (1938.), br. 10, Split, str. 101-105.
- GUNJAČA, S., »Važnost hrvatskog arheološkog blaga i pitanje njegova azila (Povodom gradnje središnjeg hrv. arheološkog muzeja u Klisu)«, *Slobodna Dalmacija*, 5 (1947.), br. 676, Split, str. 5.
- GUNJAČA, S., »Kratak osvrt na prilike i rad Muzeja u Kninu«, *Starohrvatska prosvjeta*, Ser. III, sv. 1, Zagreb, 1949., str. 279-294.
- GUNJAČA, S., »Kako i gdje je svršio hrvatski kralj Dimitrije Zvonimir, s dodatkom: O grobu kralja Zvonimira na Kapitulu kod Knina«, *Rad JAZU*, knj. 288, Zagreb, 1952., str. 205-324.
- GUNJAČA, S., »Referat u vezi predloga za savezno iskopavanje u Bribiru«, *Zbornik zaštite spomenika kulture* (Recueil des travaux sur la protection des monuments historiques)«, Knjiga III, sv. 1, Publicističko-izdavački zavod »Jugoslavija«, Beograd, 1953., str. 133-144.
- GUNJAČA, S., »Riječ je o odnosu prema arheološkim narodnim spomenicima«, *Mogućnosti*, 1 (1954.), br. 1, Split, str. 51-58.
- GUNJAČA, S., »Jedna prešućena obljetnica (Povodom šezdesetgodišnjice osnutka Muzeja hrvatskih starina)«, *Slobodna Dalmacija*, (1954.), br. 2770, str. 3.
- GUNJAČA, S., »Teškoće jednog pionira«, *Republika*, 11 (1955.), br. 8, Zagreb, str. 620-625.

- GUNJAČA, S., »Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu«, *Bulletin Instituta za likovnu umjetnost JAZU*, 5 (1957.), br. 1, Zagreb, str. 51-63.
- GUNJAČA, S., »Rad osnivača Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika i utemeljitelja Starohrvatske prosvjete«, *Starohrvatska prosvjeta*, Ser. III, sv. 6, 1958., str. 7-28.
- GUNJAČA, S., »Radovi na Crkvi u Biskupiji god. 1957.«, *Ljetopis JAZU* (za godinu 1957.), knjiga 64, Zagreb, 1960., str. 201-203.
- GUNJAČA, S., »Ejnar Dyggve (1887.–1961.)«, *Ljetopis JAZU* (za godinu 1961.), knjiga 68, 1963., str. 231-232.
- GUNJAČA, S., »Starohrvatska kulturna baština – Tragovima povijesti Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu«, *Oko*, 4 (1976.), br. 124, Zagreb, str. 10-11.
- HOFFILLER, Viktor, »Arheologija u Hrvatskoj u zadnjih dvadesetpet godina«, *Obzor. Spomen-knjiga 1860 – 1935*, »Tipografija«, Zagreb, 1936., str. 154-157.
- JURIŠIĆ, Karlo, »Prvi muzej hrvatskih spomenika u Kninu i franjevci«, *Kačić* (Zbornik franjevačke Provincije Presv. Otkupitelja), 9 (1977.), Split, str. 181-197.
- JURIŠIĆ, K., *Fra Lujo Marun* (Osnivač starohrvatske arheologije), Zbornik *Kačić*, Split, 1979.
- KARAMAN, Ljubo, »Rad na polju klasične arheologije u Dalmaciji, u razdoblju od sredine prošlog vijeka do danas«, *Obzor. Spomen-knjiga 1860 – 1935*, »Tipografija«, Zagreb, 1936., str. 157-160.
- KATIĆ, Lovre, »Razvitak hrvatske arheologije u Dalmaciji«, *Obzor. Spomen-knjiga 1860 – 1935*, »Tipografija«, Zagreb, 1936., str. 161-166.
- KLARIĆ, Mate, »O. Stjepan Zlatović i postanak hrvatske arheologije«, *Nova revija*, 11 (1932.), br. 5, Makarska, str. 406-420.
- KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir, »Na grudi prošlosti« (Prikazano [na] proslavi starinarskoga društva u Kninu dne 24. kolovoza 1893.), *Vienac*, 25 (1893.), br. 36, Zagreb, str. 569.
- LALIN, Tomislav, »Stjepan Gunjača – Odisej hrvatske historiografije (Najbogatiji fond nacionalne materijalne kulture u Jugoslaviji)«, *Telegram*, NS, 12 (1972.), br. 36 (552), Zagreb, str. 12-13.
- LJUBIĆ, Šime – Franjo RAČKI, »Pisan spomenik iz dobe hrvatskoga vojvode Branimira«, *Rad JAZU*, knjiga XXVI, Zagreb, 1874., str. 93-108.
- M., »Prvi muzej hrvatskih spomenika«, *Vienac*, 25 (1893.), br. 34, str. 550.
- [MARUN, Lujo], *Spomen-knjiga otvora Prvoga muzeja hrvatskih spomenika* (uz izvješće Šeste glavne skupštine Hrvatskoga starinarskog društva održane u Kninu 24. kolovoza 1893.), Tiskom Dioničke tiskare, Zagreb, 1894.
- MARUN, L., »Ruševine crkve sv. Luke na Uzdolju kod Knina«, *Starohrvatska prosvjeta*, NS, 1 (1927.), br. 1, str. 1-14; br. 2, str. 272-315 (Postanak i rad HSD-a u Kninu i opis crkve).
- MARUN, L., »Fra Lujo Marun ne piše memoare, ali apelira da se pomogne Hrvatski muzej u Kninu«, *Obzor*, 78 (1938.), br. 95, str. 1-2.
- MARUN, L., *Starinarski dnevnici*, MHAS, Split, 1998.

- MATASOVIĆ, Josip, »Hrvatska Troja«, *Narodna starina*, 2 (1923.), br. 5, Zagreb, str. 151-158.
- MATIČEVIĆ, Ivica, *Prostor slobode /Književna kritika u zagrebačkoj periodici od 1941. do 1945./*, Matica hrvatska, Zagreb, 2007.
- NOVAK, Viktor, »Marun, Vjekoslav (Stjepan)«, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, sv. II, Bibliografski zavod, Zagreb, 1926., str. 810-811.
- PETROV, Stanko, »Marun, fra Luiđi«, *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925 (... ..)*, Tiskom Hrvatskoga štamparskog zavoda, Zagreb, 1925., str. 179.
- POLITEO, Dinko, »Dalmatinske starine«, *Obzor*, 41 (1902.), br. 26, str. 1.
- STRZYGOWSKI, Josef, *O razvitku starohrvatske umjetnosti (Prilog otkriću sjeverno-evropske umjetnosti)*, Izvanredno izdanje Matice hrvatske, Zagreb, 1927.
- ZEKAN, Mate, *Vizionarova misija / The visionary's mission* (dvojezično), MHAS, Split, 2008.
- ŽIVIĆ, Viktor, »Naučni posjet evropskih arheologa Kninu i sjevernoj Dalmaciji«, *Obzor*, 72 (1931.), br. 226, str. 2-3.
- ŽIVIĆ, V., »Prilog k 50-godišnjici don Mate Klarića«, *Obzor*, 76 (1935.), br. 262, str. 1.
- ŽIVIĆ, V., »Kroz Kninsku krajinu. Dramatično hrvatsko slavlje. Pod kakvim je prilikama prije pola stoljeća otvoren muzej hrvatskih spomenika u Kninu?«, *Spremnost*, 2 (1943.), br. 85, Zagreb, str. 6.

DALIBOR BROZOVIĆ I HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI

Josip Lisac

Dunji Fališevac, uz njezinu obljetnicu

Općenito je poznato da je Dalibor Brozović (1927.–2009.) tijekom svoga filološkog rada razvio izvanredno svestranu aktivnost (Lisac, 2009.) pa je u mlađim godinama bio i istaknuti književni kritičar (Bošković, 2009.). Glavnina njegova djela doista pripada lingvistici i obradbi jezika diljem svijeta, prvenstveno hrvatskoga jezika, međutim, pozabavio se je i hrvatskim povjesničarima književnosti. To nije nimalo čudno, jer je jasno da je povjesničaru hrvatskoga književnog jezika povijest hrvatske književnosti izrazito važna, a Dalibor Brozović, pisac glasovite studije »Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti« (1978.), svakako je bio jedan od najvećih povjesničara hrvatskoga književnog jezika. Pregledat ćemo u ovom prinosu kako je Dalibor Brozović doživljavao i obrađivao Vatroslava Jagića (1838.–1923.), Franju Fanceva (1892.–1943.), Mihovila Kombola (1883.–1955.), Stjepana Ivšića (1884.–1962.), Josipa Badalića (1888.–1985.), Antuna Barca (1894.–1955.), Veljka Gortana (1907.–1985.), Franju Švelca (1916.–2001.), Ivu Frangeša (1920.–2003.) i Aleksandra Flakera (1924.–2010.), jer je o tim istaknutim znanstvenicima pisao, ne uvijek kao o povjesničarima hrvatske književnosti i obično ne iscrpno. Pisao je kratko i o drugim povjesničarima hrvatske književnosti u raznim prilikama.

Vatroslava Jagića Brozović je uvijek visoko cijenio. U nastupnom predavanju na Filozofskom fakultetu u Zadru 1958. Jagić je njemu dotad najveći slavist svih vremena (Brozović, 1960a: 59), a to je ponavljao i u drugim prilikama. U Beču 1999. Brozović govori o Jagiću kao predodređenom »da postane posljednjim velikim svećenikom slavističke znanosti« (Brozović, 2005: 20), kao onom što je na vodećem mjestu naslijedio Dobrovskoga, Kopitara i Miklošiča. Tada se, po Brozoviću, »slavistika tek stvara pa je u jednoj osobi moguće imati pregled nad svim slavističkim granama, jezikoslovnom, književnom i uže filološkom« (Brozović, 2005: 19). Brozović ocjenjuje da politički

progon nije bio jedinom razlogom Jagićeva odlaska iz Zagreba 1971.: »Shvatio je naime da u skućenoj zagrebačkoj sredini nema pravih uvjeta za široku znanstvenu slavističku djelatnost kakvu je zamišljao« (Brozović, 2005: 20). Održavao je Jagić veze s Hrvatskom, ali »to su ipak bile veze iz veće ili manje udaljenosti i ne mogu se usporediti s pravom, konkretnom prisutnosti, što je za Hrvatsku bilo prilično kobno« (Brozović, 2005: 21). Riječ je o Jagićevu mogućem utjecaju na djelovanje takozvanih hrvatskih vukovaca s Maretićem na čelu. Brozović misli da se Jagić »ipak trudio i pokušavao intervenirati i pomoći, tako da su pretjerana neka predbacivanja koja mu se danas stavljaju u grijeh« (Brozović, 2005: 21). Radi se, dakako, o poznatim Jagićevim ocjenama glavnih djela hrvatskih vukovaca potkraj 19. i na početku 20. stoljeća. Godine 1978. u spomenutoj sintezi (1978: 65) Brozović je stanje ocijenio ovako: »Došlo je do začarana kruga: samo vrhunski kapacitet Jagićev mogao bi se oduprijeti, da je Jagić bio u Hrvatskoj, ali u Hrvatskoj ne bi nikako mogao postati onim što je bio!«. Isto to ponovio je Brozović (2005: 21) i govoreći u Beču o Jagiću. Kako je vidljivo, Brozović se nije pobliže bavio Jagićevim književnopovijesnim radom.

Franju Fanceva Brozović je 1958. u nastupnom predavanju nazvao filologom velikog formata (1960a: 59), koji je kao dijalektolog imao bitne osobine i prvog (druga polovica 19. stoljeća) i drugog razdoblja (prva polovica 20. stoljeća) u razvoju srednjojužnoslavenske dijalektologije. No ovdje nam je važnija Brozovićeva ocjena Fancevljevih *Dokumenata za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832)*, Zagreb, 1933., iznesena 1978. u uvodnoj studiji zbornika *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*. Fancev se je, naime, suprotstavio Šurminovim (*Hrvatski preporod I-II*, Zagreb, 1903.–1904.) pogledima na hrvatski narodni preporod, ali je pritom, po Brozovićevu mišljenju, »zanemario idejni utjecaj evropskoga, osobito njemačkog romantizma« (1978: 59), on »s pravom zamjerava podcjenjivanje hrvatskoga aspekta u Preporodu i precjenjivanje slavenskoga i južnoslavenskoga, a osobito je točno što Fancev ne nalazi kakva posebno naglašena srpskohrvatskog momenta u toj preporodnoj (južno)slavenskoj orijentaciji« (1978: 59). Dalje drži Brozović da je Fancev »u umanjivanju južnoslavenskoga aspekta otišao unekoliko predaleko« (1978: 59), a da u naglašavanju hrvatskoga aspekta nije bio sasvim točan, tj. i u njega je bilo »zagrebocentrizma«, gledanja na Preporod »sa stanovišta sjeverozapadnoga kajkavskog područja, i onda je tražio slične i d e j e u hrvatskoj prošlosti, no valja priznati da ih je tražio i u drugim krajevima« (1978: 59). Po Brozovićevu mišljenju, Fancev je »apsolutizirao preporodno razdoblje – kao da prije njega nije riješeno gotovo ništa, kao da je bilo samo ideja kako bi trebalo poduzeti ovo ili ono, a sam da je Preporod odlučio sve« (1978: 59). Kako se vidi, dao je Brozović oštru kritiku filoloških (i ne samo filoloških) shvaćanja o Preporodu, pri čemu je donio i ocjenu Fancevljevih pogleda, zaista dobrodošlu i inovativnu. Iz svega se vidi da je Fancev u svoje doba svakako unaprijedio znanja o hrvatskom narodnom preporodu, a to u *Zborniku o Franji Fancevu* utvrđuju Nikša Stančić i drugi. Razumije se, potrebno je imati u vidu u kakvoj je političkoj situaciji Fancev 1933. objavio svoje važno djelo.

Sve ostale hrvatske povjesničare književnosti o kojima je pisao i kojima se mi ovdje bavimo Brozović je i osobno poznao, a s Mihovilom Kombolom je i radio kao asistent Akademije za kazališnu umjetnost u Zagrebu od 1952. do 1953. O Kombolu je

imao izvanredno visoko mišljenje. Kad je u *Večernjem listu* na smjeni 20. i 21. stoljeća provedena anketa o najvećim hrvatskim umjetnicima 20. stoljeća, Brozović je naveo imena (navodim po sjećanju) Branka Gavelle, Jakova Gotovca, Ive Kerdića, Mihovila Kombola, Kuzme Kovačića, Miroslava Krležu, A. G. Matoša, Ivana Meštrovića, Slavka Mihalića i Tina Ujevića. O Kombolu je pisao 1956. i 1983., a spominjao ga je i u drugim prilikama. U tekstu »Mihovil Kombol i Tin Ujević« (1956.) Brozović neposredno nakon smrti te dvojice velikana podsjeća na savršenost Kombolova prijevoda Danteova *Pakla* teško primajući niz smrti što su se dogodile upravo u studenom 1955. U samo desetak dana umriješe Barac, Kombol i Ujević, a Brozović kaže: »ovo je suviše jak udarac za tako kratak rok« (1956: 171). Misli da su i Kombol i Ujević »ostavili za sobom djelo koje je u oba slučaja najveće i najbolje od svog žanra u hrvatskoj književnosti« (1956: 171) i da su oni »ljudi s kojima je ovako ili onako povezan naš život, koji su ugrađeni u našu ličnost« (1956: 172). Brozovića je kao mlada čovjeka susret s Kombolovom *Povijesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda* oduševio: »Kakav je to doživljaj, kad čovjek nakon Bogdanovićeve historije pronađe Kombolovu!« (1956: 172). Evo kakav: »Onda je došla Kombolova knjiga. Ne kao udžbenik, ne kao historija književnosti, već kao jedan veliki esej. Bio je to veliki pothvat otrgnuti se od profesorštine i romantike i dati sve potpuno iznova, u potpuno novom svjetlu, u jedinstvenoj koncepciji« (1956: 172). Ono što je učinio doista je veliko: »Kombol je sve naučio da novim očima gledaju na staru književnost« (1956: 172). Posebno je mnogo značio Brozoviću kad ga je i osobno upoznao: »Ljudima često jedno poznanstvo više ili manje promijeni interese, težnje i putove. To se u životu dešava. Ali meni možda nije nijedan susret tako odlučno zadržao život kao ovaj« (1956: 172). Kombol mu je »vrlo bitno proširio horizont i ciljeve na mome vlastitom putu« (1956: 172). Izgleda upravo kao da Dalibor Brozović navještava buduću svoju ulogu u hrvatskom jezikoslovlju (usp. Katičić, 2009.) i da je već svjestan kakav je utjecaj izvršio Kombol.

Ponovno je Dalibor Brozović pisao o Kombolu već kao proslavljeni lingvist kad je u Zadru 1981. održan znanstveni skup o Mihovilu Kombolu. Naslov prinosa bio je »O Kombolovu književnopovijesnom viđenju hrvatskoga sjevera i juga« (1983.). Raspravljao je, dakle, o problemu podjednako zanimljivu i za književnu i za jezičnu povijest. Uočio je kako je Kombol držao da je Preporod nastavak dopreporodnih zbivanja (dakle nema jaza između starije i novije književnosti), kako su poticaji išli s juga na sjever (dakle, nije bilo samostalnih pokrajinskih književnosti), kako sjeverno primorje i njegovo zaleđe imaju posredničku ulogu. Zaključuje »da je Kombol inaugurirao ono što je suvremena hrvatska jezična i književnopovijesna znanost osvojila i usvojila« (1983: 288). Još se jednom potvrđuje veliko značenje Kombolova djela: »Osvjetljavajući veze među našim književnim krugovima pomogao nam je da uočimo kako hrvatske pokrajinske književnosti imaju doduše svoje vlastite publike i svoje vlastite jezične izraze, ali da postoji duhovno zajedništvo onih koji te književnosti stvaraju i da postoji zajednička jezična nadgradnja, što je sve nemoguće kod stvarno nezavisnih književnosti. Bez Kombola bi te spoznaje kasnile najmanje za jedno desetljeće« (1983: 289). Posebno su zanimljive riječi da je hrvatska filologija stanovite poglede *osvojila* i kolik je utjecaj Kombol imao u vremenskom smislu. Ipak je Kombola trebalo dopuniti: »... ali nije u dovoljnoj mjeri uočio diskretnu liniju od

Dubrovnik i Dalmacije preko Bosne i Slavonije pa opet do Zagreba. No ni ta dopuna ne umanjuje velebnosti Kombolove građevine. Jer, konačno, on nas je naučio i kako da ga nadopunjujemo, to jest, kako da tu zgradu nadograđujemo« (1983: 289). Priznanje je došlo i u dragocjenoj sintetskoj studiji iz 1978. gdje se ističe kako nitko osim Kombola nije uočio u kolikoj se mjeri očuvalo zajedništvo hrvatske književnosti unatoč nevjerojatno teškim uvjetima; dodano je kako ni u Kombolovoj *Povijesti* »nisu izvedeni zaključci, nije došlo do sustavne sinteze« (1978: 33).

Stjepan Ivšić Daliboru je Brozoviću bio »vodeći hrvatski lingvist 20. stoljeća« (1978: 75), a neusporedivo ga je manje zanimao njegov književnopovijesni rad od dijalektološkoga, komparatističkoga i standardološkoga. Međutim, i s Ivšićem Brozović je imao prisne veze, pa u radu »O Stjepanu Ivšiću kao slavenskom i hrvatskosrpskom akcentologu« (1963.) spominje nezaboravne sate »u kabinetu prof. Ivšića ili u njegovu domu« (1963: 35). O Ivšiću je pisao i u članku »Sedamdeseta obljetnica rođenja profesora Stjepana Ivšića« (*Vjesnik*, 15, 1954., 14. VIII., str. 5). Tu, uz ostalo, spominje Ivšićevo istraživanje hrvatske glagoljske književnosti, kritičko izdanje i komentiranje tekstova iz starije hrvatske književnosti, ali je narav članka takva da ni u kakve detalje nije mogao ulaziti. Najboljim Ivšićevim radom držao je Brozović »Jezik Hrvata kajkavaca« (1936.) vrlo cijeneći i sociolingvističko značenje toga prinosa. Visoko je vrednovao i Ivšićevu suradnju u časopisu *Hrvatski jezik* (1938–1939), poglavito prilog »Etimologija i fonetika u našem pravopisu« iz prvoga broja toga periodika. U radu iz 1978. ističe Brozović da je Ivšić pokazivao u usputnim mislima ispravno shvaćanje problema u povijesti hrvatskoga jezika, ali da mu je interes bio usmjeren na dijalektologiju, usporednu slavensku gramatiku i glagoljaštvo, ne na problematiku koju je očito izvrsno razumio. Godine 1994. održan je u Orahovici skup »Stjepan Ivšić i hrvatski jezik«, tamo je pred zgradom orahovičke srednje škole spomen-ploču otkrio akademik Brozović pritom održavši prigodni vrlo sadržajni govor; objavljen je taj govor u zborniku *Stjepan Ivšić i hrvatski jezik*, Zagreb, 1996., str. 14–15. Napominjem da je važni rad »O raznolikosti naziva za *daždavnjaka* i o njezinim uzrocima (s osobitim obzirom na teritorij Bosne i Hercegovine)« profesor Brozović objavio 1962. u časopisu *Slavia* (31, 1962., 4, 537–554) i posvetio ga upravo umrlomu svom velikom učitelju. Nagradu »Stjepana Ivšića« dobio je Dalibor Brozović na II. hrvatskom slavističkom kongresu u Zadru 2002.

U prikazu »Dva izdanja Akademije« (*Vjesnik*, 4. I. 1953.) u Brozovićevu tekstu prikazane su novoobjavljene knjige (Josip Badalić, *Inkunabule u NR Hrvatskoj*, Zagreb, 1952.; Adam Baltazar Krčelić, *Annuae ili Historija 1748–1767*, Zagreb, 1952.), ali uglavnom bez ocjene posla što su ga obavili Badalić i Veljko Gortan, prevoditelj Krčelićeve knjige i pisac predgovora. Međutim, u prikazu 3. knjige *Zbornika radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu* (*Narodni list*, 12, 1956., 3369, 4. V. 1956.) prinos je Gortanov o antičkoj mitologiji u Marulićevoj *Davidijadi*, kao i lingvistički prinos Petra Guberine u tom zborniku, ocijenjen kao baš kvalitetan i potreban.

Dalibor Brozović dobro je poznao i Antuna Barca, koji mu je, kao i Ivšić, bio profesorom tijekom studija. Barčevu knjigu *Jugoslavenska književnost* prikazao je Brozović u *Letopisu Matice srpske* (1954.) i u *Krugovima* (1955.). U *Letopisu* pokazuje

zašto je ta Barčeva sinteza bila potrebna, kako je bila namijenjena inozemnim potrebama ali i domaćoj znanosti, pa ta dva elementa »nisu potpuno srasli u knjizi« (1954: 523). Misli Brozović da ta knjiga »ima naučnu funkciju bazičnog djela za proučavanje zajedničkih crta i zakonitosti u razvoju jugoslavenskih literatura, gledanih ne u komparativnoj paralelnosti, nego kroz prizmu elemenata unutarnjeg jedinstva« (1954: 523), obrazlaže zašto će ona biti korisna inozemnim slavistima, zašto studentima, nastavnicima i svim kulturnim radnicima koje zanima književnost. Ponešto Barcu prigovara (stilske neujednačenosti, izostavljanje Crnogoraca, premala obrađenost glagoljaške književnosti itd.). Kritika se u *Krugovima* ne bi ni pojavila da u časopisu *Delo* nije S. Nikolić pisao o *Letopisu Matice srpske* ne slažući se s Brozovićevom ocjenom Barčeve knjige. U *Krugovima* osnovnu kvalitetu Barčeve knjige vidi u »piščevoj novoj koncepciji: ona daje jugoslavensku književnost kao cjelinu, kao jedan organizam, a danas se u jugoslavenskim književnostima ne mogu objasniti svi fakti, ako se one gledaju samo kao zbroj« (1955: 294). K tomu Brozović uvjerljivo polemizira s Nikolićem.

U *Zadarskoj reviji* (1960b) Brozović piše članak »Antunu Barcu in memoriam. Uz petu obljetnicu smrti« dajući cjeloviti pogled na toga povjesničara hrvatske književnosti. Odmah nakon Barčeve smrti htio je napisati nekrolog, ali je on ostao nedovršen, pa ga se naknadno »kao đak i poštovatelj« (1960b: 456) sjetio i odužio mu se vrlo sabrano napisanim radom. Evocirao je Brozović posljednje susrete s bolesnim Barcem, pri čemu je pri posljednjem susretu Barac Brozovića »sokolio za rad i život« (1960b: 457). Brozović misli da »mora biti osobito teško umirati čovjeku koji je kao Barac otrgnut od rada na sredini životnog djela« (1960b: 457). Barca drži velikom ličnosti, velikim čovjekom, štoviše, prosuđuje da se upravo »spremao jedan novi Barac, kojemu je bolest i smrt omela da se izgradi« (1960b: 457). Barac kao ličnost najlakše se otkriva u monografiji o Ivanu Mažuraniću, misli Brozović i ukazuje na »afinitet srodnih duša, sličnih karaktera i temperamenata« (1960b: 457). I kod bavljenja Nazorom osjeća se »emocionalni Barčev odnos prema književniku« (1960b: 458), pa te dvije literarne simpatije govore o onom što je u Barca najvažnije: »njegovu jadransko porijeklo i njegov marljivi i zatvoreni duh« (1960b: 458). Tim momentima tumači i znatnu pozornost posvećenu Adolfo Veberu Tkalčeviću kao književniku. Brozović tvrdi da je Barac »stvorio hrvatsku nauku o književnosti u modernom smislu« (1960b: 458). Barac »obrađuje hrvatske pisce najsvestranije što može biti« (1960: 458), uključujući i formalnu analizu teksta koja je »relativno moderna« (1960b: 459). »U dvadeset godina od 1918. do 1938. objavio je Barac četiri knjige i dvadesetak drugih radova, što je sve ujedno bila već jedna čitava mala nauka o književnosti« (1960b: 459). Najboljom Barčevom knjigom Brozović drži *Hrvatsku književnu kritiku*, s time da je nakon »više od trideset godina teškog Barčeva rada nauka o književnosti postala [...] kod nas prava znanost. Nama se čini naravnim da je s naukom tako, ali veličina je Barčeva djela da ju je on učinio takvom, a prije njega nije je zapravo ni bilo« (1960b: 459). Posebno Brozović naglašava da je čakavac Barac »baš književno pisao« (1960b: 459), uzornim stilom, pa je poput Nazora »nesumnjivo uspio svladati svoje izražajne teškoće« (1960b: 459) te su njegove rasprave i eseji »umjetničke kompozicije«, i sa znanstvenog i sa stilskeg stanovišta« (1960b: 459). Također je Barac »teško kod dobrih pisaca priznavao utjecaje«

odsjeke, na formalne i ideološke grupacije i na književne rodove. Ta je trodimenzionalna sistematizacija veoma pregledna sinteza, u kojoj se vrlo lako snaći, no ipak je uza svu materijalnu točnost ostala racionalnom konstrukcijom, kojoj nedostaje opći pogled u 'dubinu veličine'. Flakerovi uvodni prikazi uz svakog pisca sažeti su i precizni, solidni u sudu«. Poslije, 1968., kad je Brozović objavio spomenuti članak u *Telegramu*, ovako je rekao o Flakerovu prinosu: »Flakerov pak rad moram spomenuti zbog misli koje znatno i bitno usavršavaju naše predodžbe o jezičnom razvoju hrvatske književnosti u njezinim stilskim formacijama 19. stoljeća. Taj je rad veoma važna pomoć hrvatskim lingvistima koji proučavaju jezični razvitak u prošlom stoljeću, jer njihove rezultate i proširuje i potvrđuje«. To je ocjena rada »Osebnost hrvatskog književnopovijesnog procesa XIX stoljeća«, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 10, 1968., 69-85. Prinosom »od ozbiljne vrijednosti za povijest hrvatske književnosti« (1963b: 264) naziva Brozović Flakerov rad (»Uz pitanje nastajanja hrvatskoga realizma«) objavljen 1962. u 3. broju *Filologije*.

Dakako, pisao je Brozović tu i tamo i o drugim povjesničarima hrvatske književnosti. Npr. kad u *Zadarskoj reviji* (1963b) piše o prvom broju *Kola* iz 1963., tada daje kratke ocjene uglavnom svih prinosa pa piše i o prilogu Jakše Ravlića o časopisu *Kolo*. Ili kad u *Zadarskoj reviji* piše o jednom od brojeva *Filologije* (1963c) onda daje ocjene i o radovima Olinka Delorka, Mire Sertić, Mirka Deanovića, Brede Kogoj-Kapetanić, Tona Smerdela, Aleksandra Flakera, Krešimira Georgijevića, Ive Vidana, Rafa Bogišića itd.

Sve u svemu, Dalibor Brozović pisao je uglavnom vrlo sažeto o hrvatskim književnim povjesničarima. Pisao je, međutim, s izvrsnim poznavanjem ocjenjivanih ostvarenja i s dubokim osjećajem za vrijednosti što su ih pojedinci ostvarili. Pokazao je siguran sud, veliki smisao za situiranje kojega članka ili knjige u povijesni kontekst, svijest da je književnost u životu hrvatskoga jezika i hrvatskoga naroda izvanredno važna, pa je onda i rad povjesničara književnosti nezamjenjiv u izgradnji nacije i nacionalnoga života.

LITERATURA

Barčev zbornik, Zagreb, 1984.

Ivan Bošković, 2009.: »Dalibor Brozović kao književni kritičar«, *Zadarski filološki dani II. Zbornik radova*, Zadar, 523-534.

Dalibor Brozović, 1954.: »Antun Barac: Jugoslavenska književnost«, *Letopis Matice srpske*, 130, 374, 6, 522-523.

Dalibor Brozović, 1955.: »O jednoj knjizi i o principima jednog prikazivača«, *Krugovi*, 4, 3-4, 294-296.

Dalibor Brozović, 1956.: »Mihovil Kombol i Tin Ujević«, *Letopis Matice srpske*, 132, 377, 2, 171-174.

Dalibor Brozović, 1960.a: »Tri razdoblja ju razvitku naše dijalektologije«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 1, 51-65.

- Dalibor Brozović, 1960.b: »Antunu Barcu in memoriam. Uz petu obljetnicu smrti«, *Zadarska revija*, 9, 6, 456-460
- Dalibor Brozović, 1963.a: »O Stjepanu Ivšiću kao slavenskom i hrvatskosrpskom akcentologu«, *Zbornik u čast Stjepana Ivšića*, Zagreb, 25-36.
- Dalibor Brozović, 1963.b: »Treći svezak 'Filologije'«, *Zadarska revija*, 12, 3, 262-266
- Dalibor Brozović, 1963.c: »Obnovljeno 'Kolo'«, *Zadarska revija*, 12, 1, 73-75.
- Dalibor Brozović, 1978: »Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti«, *Hrvatska književnost u evrioskom kontekstu*, ur. A. Flaker i K. Pranjić, Zagreb, 9-83.
- Dalibor Brozović, 1983.: »O Kombolovu književnopovijesnom viđenju hrvatskoga sjevera i juga«, *Zadarska revija*, 32, 4-5, 285-290.
- Dalibor Brozović, 2004.: »Franjo Švelec 1916.–2001.«, *Franjo Švelec 1916.–2001.*, Zagreb, 25-27.
- Dalibor Brozović, 2005.: »Vatroslav Jagić i Bečka slavistika«, *Hrvatski profesori na Bečkoj slavistici*. Priedila Truda Stamać, Zagreb, 15-23. *Croatica*, XXI, 33, 1990., [broj posvećen Ivi Frangešu]
- Ivo Frangeš, 1962.: »Idejna kretanja u južnoslavenskim književnostima XVIII. stoljeća«, *Atti del colloquio slavistico tenutosi ad Uppsala il 19-21 agosto 1960.*, Firenze, 169-183.
- Marin Franičević, 1965.: »Problemi periodizacije hrvatske književnosti«, *Putevi*, 11, 2, 331-336.
- Stjepan Ivšić, 1936.: »Jezik Hrvata kajkavaca«, *Ljetopis JAZU*, 48, 47-88.
- Stjepan Ivšić, 1938.–1939.: »Etimologija i fonetika u našem pravopisu«, *Hrvatski jezik*, 1, 1, 3-13.
- Jagićev zbornik*, Zagreb, 1986.
- Radoslav Katičić, 2009.: »U spomen. Dalibor Brozović (1927.–2009.)«, *Jezik*, 56, 4, 121-125.
- Josip Lisac, 2009.: »Dalibor Brozović – profesor i znanstvenik. U povodu 80. obljetnice života«, *Zadarski filološki dani II. Zbornik radova*, Zadar, 2009, 335-342.
- Oko književnosti: osamdeset godina Aleksandra Flakera*, Zagreb, 2004.
- Stjepan Ivšić i hrvatski jezik*, Zagreb, 1996.
- Zbornik o Mihovilu Kombolu*, Zadar, 1983.; Zagreb, 1997.
- Zbornik o Franji Fancevu*, Zagreb – Zadar, 1998.
- Zbornik o Vatroslavu Jagiću I-II*, Zagreb, 2007.

STANKO PIPLOVIĆ, *VISOKO ŠKOLSTVO I STUDIJ ARHITEKTURE
U DALMACIJI ZA FRANCUSKE UPRAVE / L' ENSEIGNEMENT
SUPÉRIEUR ET LES ÉTUDES D' ARCHITECTURE EN DALMATIE
SOUS L' ADMINISTRATION FRANÇAISE*

HRVATSKO-FRANCUSKA UDRUGA SPLIT / ALLIANCE FRANÇAISE DE SPLIT,
SPLIT, 2009., 108 STR.

Fani Celio Cega

U usporedbi s drugim vladarima koji su upravljali Dalmacijom, južnim dijelovima države Hrvatske, primjerice Venecijom ili Austrijom, francuska epizoda je bila sasvim kratka, svega nekoliko godina od 1806. do kraja 1813. godine. Međutim, ovo kratko povijesno razdoblje oduvijek je pobuđivalo zanimanje znanstvenika. Podsjetimo se na izložbu održanu u Splitu 1989. godine, upriličenu u povodu 200. obljetnice Francuske revolucije pod naslovom *Doba francuske uprave u Dalmaciji u svjetlu arhivske, bibliotečne i numizmatičke građe Arheološkog muzeja*. Dalje, primjerice međunarodnog skupa *Dalmacija za vrijeme francuske uprave (1806.–1813.)*, održanog 2006. godine u okviru Knjige Mediterana. Iste je godine objavljena i dvojezična knjižica *Francuzi u Dalmaciji – Les Français en Dalmatie* u izdanju Alliance française de Split, iz pera Frane Barasa koji se dugi niz godina bavio ovom temom. Tijekom 2009. godine brojna su događanja u Zagrebu, Zadru u organizaciji HAZU pod nazivom *Hrvati i Ilirske provincije* te konačno u Splitu manifestacijom na tragu Napoleona u Dalmaciji i u Splitu. Za istaknuti je činjenicu kako su na ovim skupovima, uz hrvatske istraživače, sudjelovali eminentni francuski znanstvenici koji se bave francuskom upravom te hrvatsko-francuskim odnosima. U tom kontekstu, trebali bismo gledati i na knjigu pod naslovom *Visoko školstvo i studij arhitekture u Dalmaciji za francuske uprave*, objavljenu dvojezično na hrvatskom i na francuskom jeziku, autora Stanka Piplovića.

U uvodnom poglavlju autor daje kraći osvrt na povijest školstva u Zadru, gradu koji je nekoliko stoljeća bio središte školstva u Dalmaciji. Premda su se pojedinci svojski trudili osuvremeniti školstvo za venecijanske uprave, sve je bilo uzalud, tako se i zadarska kao i

splitska mladež školovala po talijanskim sveučilišnim centrima. Dolaskom Francuza stanje se promijenilo u korist obrazovanja, zahvaljujući između ostalog i Vincenzu Dandolu, civilnom upravitelju koji je nastojao osloboditi Dalmaciju feudalnog poretka i uvesti građanski, a u tom smislu je veliku pažnju posvetio obrazovanju. Ubrzo se po uspostavi francuske vlasti 1806. godine osniva Licej u Zadru. Osmišljen je način financiranja, okupljena je dobra profesorska ekipa, pozivani su studenti, otvoren je konvikt. Nastojalo se licej približiti sveučilištu te se isticala Dandolova namjera uperena javnoj nastavi i dobrom obrazovanju naroda, kako ističe autor, koji potom podrobno, temeljem arhivske građe, analizira nastavu na učilištu, profesorski kadar, ulogu studenata, način učenja i polaganja, te nagrađivanje najboljih.

Posebno je izdvojena 1809. godina, uloga ilirskih provincija i dolazak maršala Augusta Marmonta na čelno mjesto generalnog guvernera. Briga oko školstva pripala je Rafaelu Zelliju. Ponovno se krenulo u reforme, temeljem koje je zadarski licej pretvoren u centralnu školu, ali sa svim obilježjima sveučilišta. Imao je sedam fakulteta. Autor knjige podrobno obrađuje ulogu Centralne škole, pojedinih fakulteta i profesorskog kadra koji je u njima radio. Dakako, razglaba i o problemima, poglavito financiranja koji su doveli konačno i do ukidanja škole. Ali ističe, kako je obrazovanje koje su studenti stekli bilo sasvim zadovoljavajuće te su njihove diplome bile priznate i za austrijske uprave. Nažalost, time je prestalo djelovati jedno moderno sveučilište. Koledž koji je kasnije otvoren bio je tek blijeda kopija.

Autor dalje piše o ulozi pojedinih studija, započinjući pravom, izdvajajući Mihovila Spalatina, profesora građanskog prava, studija koji je bio vrlo važan za Francuze, jer je propise bilo potrebno poznavati te je shodno rečenome neophodan obrazovani kadar koji će ih provoditi na terenu. Od građanskog društva se očekivalo pridržavanje zakonskih odredbi pa su se državni službenici jako zanimali za studij prava. Stoga autor, obrađujući ukoliko ovaj studij, posebno ističe imena diplomiranih pravnika, među kojima je bilo i poznatih odvjetnika što je najbolji dokaz dobro organiziranog studija.

Potom se osvrće na još jedan značajan studij – medicinu, posebno izdvajajući ulogu liječnika Jakova Mirkovića koji je jedno vrijeme predavao medicinu na Liceju u Trogiru a koji je imao ambicije u Splitu otvoriti medicinsko-kiruršku školu, za što je napisao i program. Kao i kod studija prava, podrobno se opisuje sam tijekom studiranja, izdvajaju profesori i studenti imenom i prezimenom, prati kasniji životni put pojedinih uspješnih liječnika.

Također i za studij bogoslovije, jer kako autor navodi, »Napoleon je nastojao oko jedinstvenog državnog obrazovnog sustava pa je dopuštao i crkvene škole ne bi li tako ispravio donekle zategnute odnose između crkve i vlasti.«

Time završava prvi dio knjige posvećen Liceju i Centralnoj školi u Zadru koji su se razvili za francuske vlasti, te su bili vrlo dobro uklopljeni u francuski obrazovni sustav s ciljem obrazovanja hrvatskog kadra koji bi dalje mogao olakšati upravu u državi. Prema tome, ističe autor, Dalmacija je time bila uključena u europsku razinu odgojnih i obrazovnih nastojanja.

Drugo poglavlje u knjizi posvećeno je studiju arhitekture. Samostan sv. Krševana služio je za potrebe javne nastave u Zadru. Samostan je ukinut dolaskom Francuza, prihodi

su služili školstvu, a sama je crkva pretvorena u skladište. Neupitna je bila uloga Frane Zavorea, inženjera koji je trebao izraditi nacrt obnove samostanske zgrade, budući da je ona bila trošna. Izrađen je troškovnik, započelo se s radovima koji nisu dovršeni zbog nedostatka sredstava te je posao povjeren glasovitom arhitektu Basiliju Mazzoliju. Njegov projekt predviđao je rušenje zgrade i preuređenje cijelog kompleksa za potrebe učionice. Ali, odustalo se od njega vjerojatno, kako autor ističe, poradi bojazni od negodovanja zbog rušenja stare crkve.

Basilio Mazzoli je izuzetno značajan za studije arhitekture u Zadru. Između brojnih njegovih studenata je i Vicko Andrić, pa Petar Pekota itd. Sve su to glasovita imena koji su se poslije proslavila. Kako je Mazzoli veliko ime talijanske arhitekture, učenik kipara Antonija Canove, koji je utjecao na gradnju objekata klasicističkih stilskih oznaka, autor mu u ovoj knjizi daje dolično mjesto. Opisuje njegov život, obrazovanje i djelo, utjecaj talijanskog graditelja Giacomu Vignole iz 16. st. čija su mu djela bila temeljni udžbenici na predavanjima. Vignolino djelo *Regola delli cinque ordini d'architettura*, stoljećima je bilo katekizam arhitekture. Ono je omogućilo upoznavanje zadarskih studenata s tadašnjim europskim dostignućima u arhitekturi. Mazzoli se kao dobar profesor trudio osuvremeniti studij nabavkom predmeta koji su služili za obuku crtanja. Ne samo da se istaknuo na obrazovnom planu, nego i u javnom životu. Radio je nacрте po narudžbi mnogih gradova i privatnika. Primjerice projektirao je zgradu kasina u Splitu, planove za uređenje obale. Autor čak pretpostavlja da je projektirao i spomenik zahvalnosti Francuskoj u Trogiru, potkrepljujući to činjenicom kako je u to vrijeme Mazzoli bio glavni arhitekt u Dalmaciji. Mazzoli je prijateljevao s mnogim tadašnjim uglednicima, npr. Ivanom Lukom Garagninom, za kojega je također projektirao, biskupom Ivanom Skakoćem itd. Iz Dalmacije odlazi 1811. g. u Rim, ali ostavlja obrazovane studente kojima je usadio svoje ideje. Jedan takav je bio Vicko Andrić. Autor stoga ukratko prati i njegov životni put i djelo, ističući dakako njegovu konzervatorsku ulogu. Drugi Mazzolijev student bio je Petar Pekota koji se također isticao u svojim građevinskim zahvatima i popravcima. Knjižica završava kratkom noticom o klasicizmu u Dalmaciji i ulozu Frane Zavorea za kojega se zna da je prvi počeo primjenjivati oblike klasicizma u Dalmaciji. Zasiurno širenju klasicističke arhitekture koja i nije imala previše odjeka u Dalmaciji, poprilično je doprinio upravo spomenuti studij arhitekture.

U zaključku autor je kratko obrazložio trud francuske vlasti oko školstva pogotovo visokog školstva koji nažalost nije bio dugog vijeka. Austrija mu nije pridavala poseban značaj u početku svoje druge uprave Dalmacijom te se nastavilo sa studiranjem u Italiji ili Austriji. Prema tome Francuzi su pokušali bez svake sumnje uvesti i osuvremeniti visoko školstvo u Dalmaciji, doveli su i istaknute profesore, ali sve je to kratko trajalo. Međutim, ostali su studenti koji su u vrijeme kasnije austrijske vlasti ostavili i te kakvog traga. U tom smislu autor ove male dvojezične studije dao je svoj doprinos pojašnjenju uloge Francuza u pogledu visokog obrazovanja u Dalmaciji koja je ukoliko znamo da je njihova vlast bila kratkotrajna, ipak značajna i zato zaslužuje ovakav prilog.

Knjiga temeljena na arhivskim i terenskim istraživanjima, uz konzultaciju starije i suvremene literature, popunila je pojedine praznine, a ujedno je sažela i dosadašnja saznanja o ovoj temi.

KORALJ SE VRATIO MORU
IZGOVORENO NAD ODROM VESNE PARUN (1922.–2010.) 30. LISTOPADA 2010.
U GROHOTAMA NA OTOKU ŠOLTI

Jakša Fiamengo

Ovih dana na zgradi Društva hrvatskih književnika u Zagrebu visi crna zastava. I u našim srcima visi ta ista zastava, crna kao maslina, ona iz naslova knjige s tvojih početaka. Draga Vesno, evo nas udaljenih od proljeća, koje носиš u svom imenu ali i u svojim poletnim stihovima. Evo nas u povijesnom trenutku tvog ukopa, a to nije samo tvoj već i ukop vremena s punim povjerenjem u liriku koja se u našem prebrzom životu sve više gubi pred pragama i nehajem. Na šoltanskoj smo zavičajnoj zemlji, zemlji tvoje didovine, s čijim si se prahom odlučila izmiješati. Evo nas na otoku pred Marulićevim gradom i gradom tvoje mladosti, a to je bio i Zlarin gdje si se rodila, to su bili i Šibenik, i Biograd na moru, i Vis, odakle si na objavu poslala prvu pjesmu, i Zagreb, i Sesvete... neko vrijeme živjela si i u Bugarskoj i drugdje da bi skončala u Stubičkim Toplicama, posljednjih nekoliko godina tvom bolesničkom utočištu. Da, ti si, Vesna, naprosto odasvuda! Život ti je bio više u znaku stradanja, patnje i krika negoli radosti, živjela si protiv svih konvencija, ali si se unatoč svemu posve predala literaturi kao prva žena u hrvatskoj književnosti koja živi isključivo od književnosti i za nju.

Ponekad Te možda i nismo dovoljno razumjeli, ponekad ti zemljaci i nisu mogli u svemu udovoljiti – oprostí, vjerujemo nam to nisi odveć zamjerila. Ostala si nam poput prve ljubavi: obilježila si naša i mnoga djetinjstva, a onda je nesmiljeno došla ona riječ koju – kako si mi jednom kazala – nikad nisi voljela, riječ MORAŠ, riječ prinude, riječ koja je izazvala toliko nevolja, riječ u čiju ćeš mračnu utrobu uskoro i sama ući jer tako MORA biti. Da, Vesna, MORAMO se rastati. Obraćam ti se u ovom tužnom času u ime Društva hrvatskih književnika, ali i u ime svih koji te cijene, tvoje antologijske stihove: zadužila si nas poezijom, koja je protekla u znaku borbe protiv ništavila, a u obranu dostojanstva, duhovne uspravnosti u ljudima i ljubavi kao vječnog agensa.

Zvali su te kraljicom hrvatskog stiha – ti bi na sve to zacijelo odmahнула rukom. Od prve tvoje knjige pjesama («Zore i vihori», 1947.) tvoj lirski nemir i poetsko nadahnuće, nabijeno snažnom emocionalnošću, neprestano su tragali za vječnim istinama i ljepotom, izdvajajući se iz tada unisonog glasa poetskog kolektivizma, raskidajući sa socrealističkim sivilom i progovorivši osobnim tonovima o skladu i neskladu, svjetlosti i tami, Erosu i Thanatosu, nadi i klonućima. Tvoj intimistički stih, poetski skladan i sugestivan, bio je pun nade i vjere u čovjeka, planetarnog putnika u izlaz iz beznađa.

U tvojim su pjesmama – nerijetko ispovjedne intonacije, snažnih motivacija i sugestivnih slika – ljubav i priroda srastali jedno u drugo i više su od uobičajenih metaforičkih cjelina: iz tijela je izlazio lirski govor, iz putenosti refleksija. Mediteranizmom natopljenim stihovima, osobito onim nemalim brojem amblematskih i vrlo popularnih pjesama, pokazala si da su podjele na tzv. mušku i žensku poeziju deplasirane – tvoj rukopis imao je i nježnost i snagu, i bol i bunt, i sentiment i britkost zapažanja. Ne bježeći od nostalgije hodala si ukorak s vremenom, što je osobito vidljivo iz satiričkih i aforističkih tekstova kojima si, s drugim konzekvencama, dugi niz godina reagirala na aktualne događaje. Ali ipak – i kad je krik i kad je lament i kad je duhovita »prskalica«, tvoja lucidna imaginacija nikada nije gubila povjerenje u riječ, ljubav i vječno trajanje.

Draga Vesna, više smo se puta viđali, nekoliko puta uz tvoj posljednji ležaj, a zadnji put je to bilo u tvojoj samačkoj sobici ovog proljeća pred tvoj 88. rođendan, ne misleći da će to biti naš zadnji susret. Tada si govorila o mnogim stvarima. I o Dalmaciji. Da, posebno su ti bila draga priznanja iz Dalmacije, a svima sam nazočio: Nagrada Slobodne Dalmacije, koju sam Ti predao u Stubičkim Toplicama, Nagrada grada Šibenika za životno djelo, Nagrada Šolte za životno djelo, Maslinov vijenac sa skupa Croatia rediviva u Selcima na Braču, plaketa Dobrojutro more u Podstrani... I druge. Koralj se vratio moru. Sada te umornu predajemo zemlji, neka s tvojim tijelom čini što mora. Tijelo damo, ali tvoju poeziju, tvoj poetski duh ne damo – zadržavamo ga u sebi, za nas i za našu mladež, za vrijeme koje još nije izgubilo smisao za nepotrošivu poetsku riječ, za njezinu ljepotu i istinitost.

Počivala u miru, neka ti je laka hrvatska zemlja.

SPECULUM VIRTUTIS PRO VESNA PARUN

Radoslav Bužančić

Kao izaslanik ministra kulture RH, gospodina Bože Biškupića, došao sam oprostiti se s velikom umjetnicom hrvatske riječi, pjesnikinjom koja je obilježila vrijeme u kojem je živjela stihovima snažna izričaja, istančane nježnosti i ljubavne žudnje, prožetim dubokim osjećajem strahopoštovanja prema prirodi i neumitnosti ljudske sudbine. Igrajući se lakoćom s riječima u stihu, eseju i prijevodu ostavila je za sobom antologijske pjesme i djelo neprolazne umjetničke snage. Njen impresivan pjesnički opus uzdignuo ju je na sam vrh suvremenog hrvatskog pjesništva, kao jedinu hrvatsku pjesnikinju koja je od svojih strofa živjela, skromno i na margini, promatrajući svijet u zrcalu vlastite kreposti. Stvaralaštvo Vesne Parun ovjenčano je brojnim nagradama, gotovo svima koje pjesnik u Hrvatskoj može osvojiti:

Goranovim vijencem, Pjesničkim vijencem na manifestaciji »Croatia rediviva« 1995., nagradom »Tin Ujević« 2003. za zbirku soneta »Suze putuju«, nagradama »Vladimir Nazor« 1959. i 1982. za životno djelo, poveljom Visoka žuta žita 2002. u Drenovcima,

Europskom književnom nagradom 2010., i brojnim drugim pojedinačnim priznanjima. Pa ipak njen opus tek treba pronaći pravo mjesto u hrvatskoj književnosti uz slavne pretke, poput Frana Tranquilla Andreisa čiji je »Oratio« istodobno molitva i govor koji opominje i tješi, ili suvremenike kojima je bliža vremenom i temama, protkanim nevinošću prirode, sjetnim elegijama neuzvratačne ljubavi s odbljeskom pera Tibula, Propercija i Ovidija, te etičkim i estetičkim kriterijem suprostavljenim kaosu ljudske racionalnosti.

Povijest sačinjavaju sjećanja na minulo doba, vrijeme herojskih djela predaka, nedostižnih uzora, Homera i Apela, majstora pera i kista nenadmašne vještine. Kao da umjetnik prelaskom u vječnost potroši dio sadašnjosti ostavljajući osiromašen svijet naraštajima koji dolaze. Vječno je isto pitanje: može li naše potrošeno doba ponovno roditi velike uzore? Odavno je na to odgovoreno: može! Pa ipak, uvijek se treba desiti gubitak da toga postanemo svjesni. Vesna Parun je odgovor onima koji sumnjaju da pored nas može živjeti genij, savim skroman i samozatajan, noseći breme ovog vremena bez prosvjeda.

I na kraju, posve je pravedno da na samom svršetku zemaljskog života njeno tijelo nije pripalo sjaju mirogojskih arkada već otoku Šolti, istinskoj hrvatskoj arkadiji i kolijevci književnog jezika gdje još zvone stihovi Marulića i pljusak vesala Hektorovićeve plavce nad mirnom vodom Gluhe uvale. Na otoku gdje se razmjenjuju stihovi splitskih plemića Kavanjina i Markija, slaveći ljepotu prirode.

Šolta je u krilo svojih tamnih šuma i mirisnih uvala primila čarobnicu hrvatske riječi, ovjenčanu pjesnikinju koja nosi gordi naslov *poeta olivatus*. Neka joj je laka zemlja!

Šolta, 30. 10. 2010.

KRONIKA KNJIŽEVNOG KRUGA SPLIT

STUDENI 2010. – OŽUJAK 2011.

– 15. studeni

U knjižnici Tina Ujevića u Zagrebu predstavljena je zbirka pjesama *Jeka* Jakše Fiamenga (Književni krug Split 2010.) za koju je autor dobio najprestižniju nagradu u hrvatskom pjesništvu »Tin Ujević«, koju je dodijelilo DHK za najbolju zbirku pjesama za 2010. godinu. Zbirka je predstavljena u povodu 55. obljetnice smrti velikog pjesnika, a govorili su: Diana Burazer, Ante Stamać i Božidar Petrač.

– 19. studeni

U prostorijama Društva hrvatskih književnika u Zagrebu predstavljena je knjiga *Ukrajinsko-hrvatske književne poredbe* autora Jevgenija Paščenka (Književni krug Split, 2010). Knjiga je predstavljena u sklopu tribine »Susreti u DHK«, koju vodi Lada Žigo, a o knjizi su, uz autora, govorili Boris Pavlovski i Cvijeta Pavlović.

U prostorijama Književnog kruga Split održana je »Večer suvremene slovenske poezije«, koju su organizirali Udruga KURS i slovenska izdavačka kuća Založba Goga. Sudjelovale su tri mlade slovenske pjesnikinje: Stanka Hrastelj, Barbara Pogačnik i Slavica Šavli, te urednik i direktor izdavačke kuće Založba Goga: Damijan Šinigoj i Mitja Ličen. Moderator diskusije o stanju u suvremenoj slovenskoj poeziji je bio Jasen Boko, a tekstove pjesama je čitala glumica HNK u Splitu Bruna Bebić.

– 11. prosinac

Županijski aktiv klasičnih filologa odžao je svoj redoviti sastanak u prostorijama Književnog kruga, Ispod ure 3. Na sastanku su sudjelovali svi klasični filolozi Splitsko-dalmatinske županije.

– 1. ožujka

U Dubrovniku je preminuo prof. Ante Marinović, pravni povjesničar, ugledni član Književnog kruga Split. Prof. Marinović je priredio i preveo *Dubrovačko pomorsko pravo I. i II.*, *Statut otoka Mljeta* i *Dubrovačko carinsko pravo I.*, izdanja koja pripadaju kapitalnim

ostvarenjima Književnog kruga. Na žalost nije dočekaao dovršetak knjige *Povijest razvitka srednjovjekovnog dubrovačkog zemljišnika*, koja je pred izlaskom iz tiska. U rukopisu su ostale potpuno priređene *Dubrovačko carinsko pravo* II. i III., kao i *Stonske odredbe*.

– 4. ožujka

U prostorijama Književnog kruga Split, Ispod ure 3, održan je dio klasičnog seminara *Salonae Longae*, koji je ove godine trajao od 3. do 8. ožujka. Seminar pod nazivom »Od antičke Salone do humanističkog Splita« organiziraju Institut Latina & Graeca; Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Prva gimnazija iz Splita kao domaćin. Ovogodišnji seminar je bio posvećen Jeronimu – svecu samotnjaku.

(Sastavila Vinka Glunčić-Bužančić)